Cornelius Van Til
Louis Berkhof

A keresztyén oktatás alapjai: előadások keresztyén tanároknak

(szigorúan magánhasználatra)

(Ki nem adott kézirat)

Tartalomjegyzék

A szerkesztő előszava....3
Első rész: A keresztyén oktatás szükségessége és megkülönböztetett jellege református szemszögből....6
A. Ellentétek az oktatásban....6
1. Ellentét az oktatásfilozófiában....7
2. Ellentét a tanmenetben....14
3. Ellentét a gyermek vonatkozásában....19
Második rész: A keresztyén oktatás doktrínális alapjai....22
B. Teremtés: Az ember oktatása Isten által elrendelt szükség....22
1. A keresztyén oktatás a teremtésben gyökerezik....24
2. Antiteista oktatásfilozófiák....25
3. A teista keresztyén oktatásfilozófia....31
C. A hit és a mi programunk....37
1. A hit engedelmessége....37
2. A hit türelme....42
3. A hit reménysége....47
D. Örökélet: a teljes élet....50
1. A teljes élet keresztyénellenes elképzelései....52
2. A teljes élet keresztyén meghatározása....57

A szerkesztő előszava

A jelen könyvben szereplő esszék eredetileg előadások voltak, melyek a National Union of Christian Schools, ma Christian Schools International (Keresztyén Iskolák Nemzeti Szövetsége, ma, Nemzetközi Keresztyén Iskolák) nemzeti kongresszusain hangzottak el. Nyomtatásban először egy sokkal nagyobb gyűjtemény részeként jelentek meg, aminek a címe: *Fundamentals in Christian Education: Theory and Practice* (*A keresztyén oktatás alapjai: Elmélet és gyakorlat*), s amit Cornelius Jaarsma, a Kálvin Kollégium akkori nevelésügyi professzora szerkesztett (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1953).

Mikor ezek az előadások elhangzottak az 1920-as és az 1930-as években, a nem egyházközségi (azaz nem római katolikus és nem lutheránus) egyházi iskolák ritka jelenségnek számítottak az amerikai színen, s nem lesz szépítő körülírás azt megjegyezni, hogy a legtöbb evangelikál keresztyén, beleértve sokakat a református teológiát valló gyülekezetekben, csekély szükségét látta megkérdőjelezni az állam által felügyelt közoktatás elégségességét. Nem meglepő tehát, ha ezektől a szerzőktől olyan hangszínt hallunk, ami egyszerre polemikus és bátorító. Polemikus, mert a keresztyén iskolákhoz kötődő tanárokat és támogatókat akkor állandóan emlékeztetni kellett (ahogyan ma is kell) arra, hogy ezek az iskolák – melyek nagyon sok időt, pénzt és energiát igényelnek az adóforintokból támogatott utcai általános iskolákhoz képest – valójában része annak a nagy lelki harcnak, ami Krisztus és a Sátán, Isten városa és az ember városa között dúl. De bátorító is, mert azoknak, akik a keresztyén iskoláknak kötelezik el magukat szükségük volt (ahogyan ma is szükségük van, sőt talán minden eddiginél jobban) az újbóli megerősítésre, hogy dacára ügyük látszólagos gyengeségének a létszámot illetően a Seregek Ura ügyel majd az Ő kegyelmében bízó népe arra irányuló alázatos erőfeszítéseire, hogy a gyermekeiket az Úr tanítására neveljék – a teremtés rendje teljes kiterjedését, az emberi történelem, tapasztalat és gondolkodás minden pillanatát illetően.

A keresztyén iskolai mozgalom az Egyesült Államokban és Kanadában jelentős mértékben „felnőtt" az eltelt fél évszázad során attól számítva, mikor ezek a szavak először elhangzottak. A vitatott pontok, melyeket oly mély bepillantással állapítottak meg abban az időben Van Til és Berkhof, mára magától értetődőkké váltak a Bibliában hívő keresztyének tágabb körei számára, ahogyan a kormány által támogatott oktatás humanista világnézete egyre nyilvánvalóbbá vált. Valaki még abban is reménykedhet, hogy egyre több keresztyén érti meg: valójában nincs semleges terület sem az oktatásban, sem bárhol máshol. Semmi sem tanítható valamiféle vallásos beállítottság nélkül, legyen az keresztyénség, hinduizmus, szekuláris humanizmus, marxizmus, vagy bármi más.

Meg kell hagyni, egyes szülők azért adják keresztyén iskolákba a gyermekeiket, mert remélik, hogy így elkerülik a világ nyilvánvaló kísértéseit: a kábítószereket, a házasság előtti szexet, s az annak eredményeképpen terjedő tinédzser-terhességet, életveszélyes fertőzéseket, erőszakot, és más bűnöket. Van Til és Berkhof azonban a keresztyén iskolák mélyebb alapjaira mutatnak rá, olyan alapokra, melyek lenyúlnak a dolgok gyökeréig. A felszínes eredményeket ugyanis, melyek annyira megriasztják a nyilvános főiskolák megfigyelőit, vissza kell követni a gyökerekig abban a világnézetben, ami az embert tekinti a dolgok mércéjének. A keresztyén iskola célja nem a menekülés a felszíni tünetektől, hanem az oktatási rendszert támadó fertőzés forrásának a semlegesítése, ami általánosságban is támadja a társadalmunkat, mégpedig belülről.

Ezek az esszék tehát a keresztyén oktatás „miértjével" foglalkoznak. A „hogyan" kérdését – a „gyakorlati" kérdések, ahogyan sokszor gondolunk rájuk – csak futólag érintik. A

módszertani kérdések fontosak, s a mások által írt esszék Jaarsma professzor eredeti gyűjteményében foglalkoztak ilyen kérdésekkel. De az is lényeges, különösen, mint a növekvő képzettségből, és technológiai támogatásból származó keresztyén oktatási előny, hogy világosan a keresztyén iskolai oktatás céljára összpontosítsunk. Csak ha világosan látjuk, mi lesz a dolgunk a keresztyén oktatásban, akkor választhatjuk ki a megfelelő módszereket annak a célnak az elérése végett. A Van Til és Berkhof által vizsgált kérdések az összes között a leggyakorlatiasabbak, s a rájuk adott világos válaszok nélkül sehová sem jutunk.

Két oka van annak, hogy ezeket az esszéket választottuk ki a nagyobb *A keresztyén oktatás alapjai* című gyűjteményből újbóli megjelentetésre. Először is maga dr. Van Til javasolta életének utolsó évében. Valójában éppen szerkesztés alatt álltak az esszék az újbóli kiadáshoz, mikor dr. Van Til eltávozott az Úr Jézus Krisztus dicsőséges jelenlétébe 1987. április 17-én. Noha a leginkább úgy ismerték őt, mint a Westminsteri Teológiai Szeminárium apologetika-professzorát, továbbá abból az úttörő munkából, amit a nem keresztyén gondolkodást az előfeltevéseinek alapján kihívó református apologetika fejlesztésében végzett, Van Til egész életében foglalkozott az alacsonyabb szintű keresztyén oktatással is. 1942-ben az egyik alapítója volt a Philadelphia – Montgomery Keresztyén Akadémiának, aminek manapság több, mint 700 diákja van három, Philadelphia melletti közösségben. A következő előadások dátumai (1930-33) mutatják Van Tilnek a keresztyén oktatás iránti elkötelezettségét: westminsteri tanításának első éveiben évente utazott a Közép-Keletre (Michigan, Illinois, Iowa), hogy bátorítsa és próbára tegye a keresztyén iskolai oktatókat. Sőt, még utolsó kórházi tartózkodása során is megkérte egy keresztyén barátját, hogy ellenőrizze az újbóli kiadásra kiválasztott esszék előkészítését. A szerkesztőnek írott feljegyzésében ez a barát később megjegyezte: „Azt hiszem, ezeknek az esszéknek az újbóli kiadása tekinthető [Van Til] utolsó kérésének”.

Ezen esszék újbóli megjelentetésének második oka az, hogy a keresztyén iskolai (és a hazai keresztyén iskolai) mozgalomban szükséges újra hallani a buzdítás és a felhívás szavait a közelmúlt eme prófétai hangjaitól. A nagyon is jól látható romlás az államilag irányított iskolákban, és a magánoktatás ennek megfelelő kibővülése, beleértve a keresztyén és hazai iskolákat is megkísérthet minket, hogy a rendszereket elsősorban mérhető külsőségekből kiindulva hasonlítsuk össze: a beiratkozás számadataiból, szabványosított teszteredményekből, a kollégiumi felvétlek számából, a diákok hazafiságából, erkölcsi felelősségéből és a közösségi vezetésből. A valódi különbséget azonban a keresztyén iskolák és más oktatási rendszerek között, legyenek azok köz-, vagy magánintézmények, vissza kell követni a forrásáig a két ellentétes világnézetben. Az egyik oldalon áll az a világnézet, mely az élő Istent, Teremtőt, Kijelentőt és Megváltót tekinti a kiindulópontjának, odafigyelvén alázatosan a Szentírásban, a teremtésben és a gondviselésben adott kijelentésére, a másik oldalon pedig az, ami kimondottan, vagy hallgatólagosan tagadja, hogy a Biblia Istene a forrása minden valóságnak, és mércéje minden igazságnak. Ezekből az alapvető kiindulópontokból származnak mindazok a felszíni jellemzők, melyek elkülönítik a keresztyén oktatást a humanista oktatástól (több-kevesebb következetességgel). Manapság, mikor az észak-amerikai keresztyén iskolák sikeresen virágzanak, ugyanolyan fontos, mint a túlélési küzdelem korábbi évtizedeiben, hogy ismét hallják a Van Til és Berkhof által tisztán megfogalmazott alapelveket.

Van Til és Berkhof különösen képzettek voltak a keresztyén oktatás eme alapvető dolgainak a meghatározásához. Van Tilt röviden már bemutattuk. Esszéiben az olvasó észre fogja venni a nagy filozófiai dolgok alapos ismeretét a keresztyén iskola mindennapi életében. Louis Berkhof leginkább a keresztyén tanítás általa elvégzett jellegzetes „desztillációiról” ismert: *Manual of Christian Doctrine* (1933), *Summary of Christian Doctrine* (1938), and *Systematic Theology* (1939). Ő a dogmatikát tanította, és a Kálvin Teológiai Szeminárium

elnöke volt, majd nyugalmazott elnöke is volt egészen 1957-ben bekövetkezett haláláig. Az olvasó méltányolni fogja azt a világosságot, amivel Berkhof viszonyítja a keresztyén oktatás feladatát a keresztyén hit nagy igazságaihoz.

Miután dolgoztam ezzel a hét esszével, melyek most egy egységként állnak előttünk a *Fundamentals in Christian Education* többi esszéjétől elkülönítve, számomra úgy tűnt, hogy a sorrendjük megváltoztatása segítségére lehet az olvasóknak a betekintéshez azokba a dolgokba, melyeket Van Til és Berkhof előadnak. Jaarsma Van Til „Antitézis az oktatásban" című esszéjét a gyűjtemény végére helyezte, s ez jól foglalja össze azokat a dolgokat, melyek minket is érdekelnek. Véleményem szerint azonban ez az esszé, Berkhof „Reformátusnak lenni a keresztyén iskolával szembeni viselkedésünkben" című esszéjével együtt felbecsülhetetlen bevezetést jelent ehhez az új gyűjteményhez, felvázolván az alapokat – nem, a parancsoló kötelességeket – a keresztyén oktatáshoz. A másik öt esszé mindegyike a keresztyén oktatást a keresztyén hit valamelyik sarkalatos tantételéhez viszonyítja, melyek „szisztematikusan" vannak elrendezve: teremtés, szövetség, hit, tekintély (Berkhof esszéje a tanárnak, mint a diákok fegyelmezője szerepének megvalósításáról beszél). Utolsó pedig az eszkatológia (Van Til „A teljes élet" című esszéje drámai módon kritizálja a humanizmus arra irányuló erőfeszítéseinek hasztalanságát, hogy szabályba foglaljanak egy végső oktatási célt/végcélt, és erősítgeti a megszentelődés és öröm tetőpontját, ami a keresztyén reménység).

Az esszék szerkesztésének menetében az újrakiadáshoz abban a kiváltságban volt részem, hogy Van Til *Fundamentals in Christian Education* című művének saját másolatával dolgozhattam, mely most a Westminster Teológiai Akadémia (Pennsylvania) Montgomery Könyvtára gyűjteményének a része. Sok felülírás, vagy beszúrás Van Til esszéiben tehát a saját széljegyzeteit tükrözik vissza azokon a pontokon, ahol talán módosította, vagy erősítette a szavait. E változások mellett a szövegszerkesztői munka csak minimális volt, és mindössze bizonyos bonyolult szerkezetek átdolgozására és magyarázó lábjegyzetek beszúrására szorítkozott. A cél nem egy akadémikusan precíz „kritikai kiadás" volt, hanem egy könyv, melyben az olvasók – a keresztyén tanárok, a keresztyén szülők, barátok (és igen, az ellenségek) – ismét hallhatják az Úr hívását, mellyel fegyverbe és hűségre szólít fel hűséges szolgáin keresztül.

Dennis E. Johnson
Escondido, California

Első rész: A keresztyén oktatás szükségessége és megkülönböztetett jellege református szemszögből

A. Ellentétek az oktatásban

Az alapelvek, melyek szerint a hívők élnek, szöges ellentétben állnak azokkal az alapelvekkel, melyek szerint a hitetlenek élnek. Ez ugyanúgy igaz az oktatás területén is, mint az egyházban. Ennek megfelelően beszélünk az ellentétekről az oktatásban. Ezek az ellentétek lefedik az oktatás egész területét. Először is, az oktatásfilozófia területét fedik le. Ez alapvető fontosságú, de gyakran elsiklanak felette. Másodszor, ezek az ellentétek annak területén jelennek meg, hogy mit tanítsunk, azaz mi legyen a tanmenet. Végül, ezek az ellentétek akkor jelentkeznek, mikor vizsgálni kezdjük az oktatandó gyermeket, vagy fiatalembert. E három összetevő alatt próbáljuk majd meg kiemelni az ellentéteket az oktatásfilozófiában.

A nem keresztyének azt hiszik, hogy a világegyetem teremtette Istent. Nekik véges istenük van. A keresztyének hiszik, hogy Isten teremtette a világegyetemet. Nekik véges világegyetemük van. A nem keresztyének tehát nem törődnek azzal, hogy szemtől szembe állítsák Istennel a gyermeket. Ők a gyermeket a világegyetemmel akarják szemtől szembe állítani. A nem keresztyén oktatás istentelen oktatás. Ami a számunkra a legfontosabb az oktatásban, ami abszolút nélkülözhetetlen a számunkra, azt teljességgel kihagyják abból.

Az istentelen oktatás figyelmen kívül hagyja, vagy tagadja, hogy az ember Isten iránti felelősséggel teremtetett. Ezért Krisztusnak sem kellett helyettünk meghalnia. Az istentelen vagy nem teista oktatás tehát egyben nem-, vagy anti-keresztyén oktatás is egyben. Az istentelen, nem keresztyén oktatás természetes módon válik humanistává, azaz emberközpontúvá. Ha az embernek nem Istenért kell élnie, akkor élhet önmagáért. Ha tehát Isten-központú, és ténylegesen keresztyén oktatást akarunk, akkor teljes mértékben szakítanunk kell a minket körülvevő oktatásfilozófiával.

A nem keresztyének hiszik, hogy az embert egy teljesen megismerhetetlen világegyetem veszi körül. Az ember a sötétségben tapogatózik, leszámítva azt a gyengécske fényt, amit az elméje sugároz fejlámpaként előre a ködbe. A keresztyének hiszik, hogy az ember eredetileg Isten kijelentésének világosságában élt, s hogy Krisztusban, mint ténykijelentésben, valamint a Szentírásban, mint Íge-kijelentésben az ember elviekben helyreállíttatott Isten ama valódi világosságára.

Ennek megfelelőn a nem keresztyén oktatás hol ezt az utat próbálja járni, hol amazt azzal a hamis hittel, hogy áthatolt a sötétségen, vagy végleg kétségbeesve teljességgel megáll. A nem keresztyén oktatók gyakran hagynak fel teljesen az oktatás határozott szándékának, vagy céljának elképzelésével. Beszélnek valaki környezetének „funkcionális után-állításáról”. De ha az ember nem ismeri az utat, és ködben vezet, miért kellene „rálépnie a gázpedálra”? Keresztyénekként mi ismerjük az oktatás célját. Azt is tudjuk, minek kell lennie az oktatás tartalmának. Végül azt is tudjuk, hogy határozottan keresztyén módszert kell használni a határozottan keresztyén tartalom oktatásában.

A nem keresztyének hiszik, hogy ha bármit is tud az ember, azt Istentől függetlenül tudja. Az ember elméje nem villanykörte, melynek áramra van szüksége bármekkora világosság kibocsátásához, hanem inkább olyan, mint az olajlámpa, ami magában hordozza az üzemanyagát. A keresztyének hiszik, hogy minden sötét, amíg Isten kijelenésének áramát be nem kapcsoljuk. Enélkül a világosság nélkül még magukat a „tényeket” sem láthatjuk. A nem keresztyén tanítók ennek megfelelően néha azt gondolják, hogy valóba rendelkeznek a tényekkel és ismerik azokat, s képesek tanítani a gyermeket ezekről, majd mikor látják, hogy

ezek a tények valójában a sötétségben vannak, a végsőkig kétségbeesve feladják. A keresztyén tanárok tudják, hogy egyetlen tény sem ismerhető valóságosan, így nem is tanítható mindaddig, amíg nem helyezzük azt Isten kijelentésének világosságába. Még az aritmetika törvényei sem taníthatók másképpen.

Tudatosabbaknak kell lennünk ezeknek az alapvető megkülönböztetéseknek a vonatkozásában. Amíg nem vagyunk ezek tudatában, soha nem lesznek valódi keresztyén iskoláink. Ezeknek a tudatában lenni nem azt jelenti, hogy sokkal több időt kell szentelnünk a vallás tanításának, mint más dolgok tanításának. Ha közvetve, mindenütt és mindig tanítjuk a vallást, akkor kevesebb időre lesz szükségünk a közvetlen vallásoktatáshoz. Ezeknek a tényeknek a tudatában lenni azt azonban jelenti, hogy a tanmenet tervének Isten-központúnak kell lennie. Az ember Isten számára létezik. A teremtett világegyetemben azonban a többi dolog az ember számára létezik. Ezért ebben az értelemben a tanmenetnek emberközpontúnak kell lennie. Csak így válhat Isten-központúvá.

A nem keresztyének hiszik, hogy a gyermek személyisége akkor fejlődhet a legjobban, ha nem állítjuk szemtől szembe Istennel. A keresztyének abban hisznek, hogy a gyermek személyisége egyáltalában nem is fejlődhet, ha nem állítjuk szemtől szembe Istennel. A nem keresztyén oktatás vákuumba helyezi a gyermeket. S ebben a vákuumban várják el a gyermektől, hogy fejlődjön. Az eredmény az, hogy a gyermek meghal. Egyedül a keresztyén oktatás táplálja a személyiséget, mert egyedül ez ad a gyermeknek levegőt és táplálékot.

A nem keresztyének hiszik, hogy a tekintély árt a gyermek fejlődésének. A keresztyének hiszik, hogy tekintély nélkül a gyermek nem is élhet.

A nem keresztyének beszélnek egy „szakértő” tekintélyéről, de az nem valódi tekintély. A keresztyének olyan tekintélyt akarnak, mely Istenen, mint az ember Teremtőjén, és Krisztuson, mint az ember Megváltóján alapszik.

Látjuk tehát, hogy az ellentét érinti az oktatás összes fázisát. Megpróbálni érvényre juttatni az ellentétet az egyik ponton, de figyelmen kívül hagyni a másikon nem más, mint az energiánk és a pénzünk pocsékolása. Ezt nem engedhetjük meg.

1. Ellentét az oktatásfilozófiában

Az egész keresztyén egyház az ellentét eszméjén alapszik. De ha valamire, akkor a keresztyén oktatásra igaz az kimondottan, s konkrétabban, mint a keresztyénségre általánosságban, hogy az ellentét eszméjén alapszik. Ó igen, tudom, mindenfelől hallatszanak hangok, melyek azt mondogatják, hogy nem mindig a negatívot és rombolót, hanem inkább a pozitívot és építőt kell kihangsúlyoznunk. Azt mondják nekünk, hogy végtére is ez sokkalta bölcsebb. Nos, valamennyien pozitívak és építők akarunk lenni. De a bűnnek ebben a világában egyetlen keresztyén egyén, és egyetlen keresztyén szervezet sem lehet pozitív és építő, csak azt követően, hogy negatívak és rombolók voltak. Ennek a ténynek a tagadása, vagy figyelmen kívül hagyása egyenértékű a bűn tényének tagadásával, vagy figyelmen kívül hagyásával. Bárki számára ugyanis, aki elismeri a bűn tényét a maga hamisítatlan bibliai értelmében Istennel szembeni sértésnek az ördög vezetése alatt álló ember részéről, az ellentét (antitézis) az eset természeténél fogva képezi a szintézis alapját. Az, aki jó híreket próbál hozni, és békességet hirdet, aki felszólítja Júdát: ülje meg ünnepeit és fizesse le a fogadásait, az nem más, mint hamis próféta, amíg nem ad számot optimizmusáról abbéli meggyőződését illetően, hogy „mert nem vonul át rajtad többé a semmirekellő; mindenestől kiirtatott” (Náh1:15).

Isten nem keresztyén elképzelése

Igyekezvén valamit bemutatni az ellentétről az oktatásban először is azt a tényt szeretnénk kihangsúlyozni, hogy valójában csak egyetlen ellentét létezik. Csak akkor

beszélhetünk az ellentétek sokaságáról, ha észben tartjuk, hogy az oktatás elméletében valamennyi különbséget egyetlen dologra, a személyes Istenre lehet leegyszerűsíteni.

Minden oktatási program megpróbálja a fejlődő személyiséget a lehető legjobb viszonyba hozni a környezetével. De az efféle kifejezések, mint a környezet, önmagukban teljesen színtelenek. Ezért ha azt kell mondanunk, hogy az oktatás „a fejlődő személyiség hozzáigazítása a környezetéhez", ez a meghatározás teljességgel jelentés nélküli lesz, amíg az illető nem határozza meg, mit ért a környezet alatt, amihez a fejlődő személyiséget hozzá kell igazítani. S mikor rátérünk a „környezet" fogalma jelentésének kérdésére, azonnal meglátszik, hogy a keresztyén teista és a nem teista valóságelméletek szöges ellentétben állnak egymással. Előbbi azt állítja, hogy a környezet, melyhez az emberi személyiséget hozzá kell igazítani, végtére is személyes, míg az utóbbi tagadja ezt.

Igaz, hogy van egy csomó nem teista valóságelmélet, melyek szuper-emberi személyiségről, vagy személyiségekről beszélnek. Ez azonban nem teszi a nézeteiket végül perszonalistává. Egyetlen valóságelmélet sem nevezhető „perszonalistának", míg Istenről nem mint abszolút személyiségről gondolkodik. Teljes mértékben lehetséges és teljes mértékben megszokott a személyes Istenről beszélni, de mégsem abszolútként gondolkodni Róla. Az efféle monoteizmus nem jobban teizmus a szó valódi értelmében, mint a nyílt politeizmus. Világos, hogy ha egy istent, vagy az isteneket, akikhez a gyermeket hozzá kell igazítani, magát, vagy magukat is hozzá kell igazítani a sorshoz, a világegyetemhez, vagy egy felettük álló, illetve tőlük független valósághoz, akkor abban az esetben joggal nézünk túl ezeken a közvetítőkön és mondjuk, hogy a gyermeket a sorshoz, a világegyetemhez, vagy bármi máshoz kell igazítani, amiről mint a legvégsőről gondolkodunk, bármely néven is nevezzük.

Nos, számomra kétségbevonhatatlannak tűnik, hogy napjaink oktatásfilozófiája egy végsőleg személytelen, tehát antiteista környezetet előfeltételez, amihez a gyermeket hozzá kell igazítani. Ha valaki átkutatja a modern spekulatív gondolkodás lapjait, megtalálhatja itt-ott a kinyilatkoztatásokat az abszolút igazságba és abszolút valódiságba vetett hitről, s ezeket aztán lehet az „Isten" fogalmával azonosítani, így az emberek akár még beszélhetnek is Istenről, mint abszolútról. Mikor azonban így beszélnek az emberek, akkor jelképes értelemben beszélnek. A modern filozófia „Istene" legfeljebb bizonyos ideálok megszemélyesítése, melyeket az emberek a maguk számára alkottak, s amelyeknek végső soron maguk az emberek a bírái. Ennek megfelelően egy jelképes Isten minden gyakorlati szempontból egy véges Isten.

Ehhez a világegyetemhez, ehhez a valósághoz kell a gyermeket hozzáigazítani a kortárs oktatásfilozófia szerint, s ez a hozzáigazítása alkotja az oktatást. Ebből következik, hogy mindaddig nem ragadtuk meg az oktatási ellentétek mélységét, amíg nem követtük vissza őket eddig az abszolút meghatározó ellentétig, ami a végsőleg személyes és a végsőleg személytelen környezetek között áll fenn. S nem képzelhető el alapvetőbb ellentét. A személytelen háttérre felépülő oktatási program egészének szöges ellentétben kell állnia a személyes háttérre felépülő oktatási programmal. Ebből kell megpróbálnunk kihozni valamit az alábbiakban. S legyen elég ebben a pillanatban annyi, hogy felhívjuk a figyelmet a tényre: jól-rosszul valamennyi keresztyén oktatónak meg kell birkóznia ezzel a dologgal. S bárki, aki megbirkózik vele, meg fogja érezni a lehetetlenségét annak, hogy a keresztyén oktatást úgy képzeljük el, mint ami kilencven, vagy hatvan, vagy harminc százalékban egyezik a többi oktatással, s az egyetlen különbség az, hogy a keresztyén oktatás hozzátesz, vagy kihangsúlyoz bizonyos elemeket, melyeket a világi oktatás figyelmen kívül hagy. Mikor ebből az abszolút nézőpontból szemléljük, a keresztyén oktatás még az egy százalék tört részében sem azonos a közoktatással. Isten eltérő elképzelései, melyek alátámasztják a kétféle oktatáselméletet lefednek minden ponton az egész fronton, mégpedig elől-hátul és kívül-belül fedik azokat le.

Ezen a ponton hadd vessem közbe, hogy mikor így kihangsúlyozom az abszolút ellentétet, én nem tagadom az általános kegyelem tantételét, sőt még csak meg se feledkezem róla egy pillanatra sem. Az a tantétel nem szól ellene az abszolút ellentét tantételének, de itt, és máshol egyaránt megerősíti azt. Az általános kegyelem nem hagyja figyelmen kívül a végső különbségeket. S mikor helyesen értelmezik, akkor nem is enyhíti ezeket a végső különbségeket. Épp ellenkezőleg: az általános kegyelem segít kimutatni, hogy vannak egyformának tűnő dolgok, melyek nem végsőleg egyformák. Az általános kegyelem konkrétan rámutat arra a tényre, hogy a hasonlóságok Isten népe és e világ népei között csak megközelítőleges hasonlóságok, s ezek a megközelítőleges hasonlóságok a végső különbségek háttere előtt lépnek színre. Ha az emberek nem hisznek az általános kegyelemben, vagy nem tudják, hogy mit is jelent, akkor valószínű, hogy ezeket a megközelítőleges hasonlóságokat végső hasonlóságokká, illetve a megközelítőleges különbségeket végső különbségekké teszik meg, s ennek eredményeképpen a végső különbségek elmosódnak. Ez nagyon gyakran megtörténik a nem református egyházakban. Ott úgy vélték, hogy a vallás holmi fűszer, ami hozzáadható az élet amúgy semleges területeihez. Miután nem értették meg az általános kegyelem tantételét, ezek az egyházak készpénznek vették, hogy nem rejtőzködhet végső különbség a keresztyén ama kijelentése mögött, miszerint kétszer kettő egyenlő négy, valamint a nem keresztyén ama kijelenése mögött, miszerint kétszer kettő egyenlő négy.

Nos, a tény, mely szerint kétszer kettő egyenlő négy nem ugyanazt jelenti neked, mint hívőnek, és valaki másnak, aki hitetlen. Mikor te gondolsz arra, hogy kétszer kettő egyenlő négy, akkor összekapcsolod ezt a tényt a numerikus törvénnyel. S mikor összekapcsolod ezt a tényt a numerikus törvénnyel, akkor a numerikus törvényt is össze kell kapcsolnod az összes törvénnyel. A kérdés, amivel ekkor szembesülsz, hogy vajon a törvény a saját jogán létezik, vagy kifejeződése Isten akaratának és természetének. Azaz a tény, mely szerint kétszer kettő egyenlő négy lehetővé teszi a számodra, hogy még jobban bepillants Isten természetébe és akaratába. Mikor azonban a hitetlen mondja, hogy kétszer kettő egyenlő négy, ugyan neki is össze kell kapcsolni ezt a tényt az törvény egész elképzelésével, ám ezt a törvényt az Istentől függetlennek fogja tartani. Azaz a tény, mely szerint kétszer kettő egyenlő négy, lehetővé teszi a számára – véli – hogy még távolabbra kerüljön Istentől. Ez a tény a hitetlent a nyílt lehetőségek egész tengere elé állítja, melyben megpróbálhatja megvalósítani az életét Isten nélkül. S ezt az alapvető különbséget segített meglátnunk az általános kegyelem tantétele aközött, hogy mit jelent a „kétszer kettő egyenlő négy” a hívőnek, és mit jelent a hitetlennek. Lehetővé tette a számunkra, hogy az ellentétre összpontosítsunk anélkül, hogy félnünk kellene tőle: igazságtalanul bánunk bármelyik, minket körülvevő ténnyel.

Nézzük meg egy kicsit alaposabban ezt az ellentétet, és azt, hogy mit is jelent az oktatás számára. Az első dolog, amit megjegyeznénk, hogy ha a világegyetemet, amihez a gyermeket hozzá kell igazítani, személytelennek képzeljük el, ennek egyetlen mindenek felett való eredménye az lesz, hogy akkor nincsenek ellentétek a gyermek és a világegyetem között. Mondhatjuk, ha úgy tetszik, hogy keresztyén teistákként olyan élet- és világnézettel rendelkezünk, melyben az élet ellentéteit észreveszik, míg a nem teisták élet- és világnézete olyan, melyben az élet ellentéteit nem veszik észre. Emiatt minden keresztyén tudja, hogy nem kezdhet építkezni, amíg előbb nem rombolt, míg a nem keresztyén úgy véli: elkezdheti az építkezést anélkül, hogy előtte szükségszerűen rombolnia kellene.

Isten nélküli oktatás

Talán az egyik legfontosabb dolog ebben a vonatkozásban azt megjegyezni, hogy ellenfeleink személytelen alapján nem áll fenn jogi kapcsolat az ember és a környezete között. Hogyan állhat bárki jogi kapcsolatban egy személytelen törvénnyel? Semmiféle fogalmat nem alkothatunk arról, hogy mit jelenthet az, hogy törvényesen felelőseknek kell lennünk a

törvénynek, mint olyannak. Nos, a keresztyén etika, vagy erkölcsiség egész szerkezete előfeltételezi ezt a jogi kapcsolatot. A Szentírás úgy határozza meg a bűnt, mint Isten törvényének a megszegését. Az Isten és az ember közötti jogi kapcsolat lehetségessége és ténylegessége nélkül a bűn egész tantétele elvész. S ha a bűn elvész, akkor a világban lévő gonoszsággal csak egyetlen dolgot lehet tenni: bele kell szőni a világegyetem szerkezetébe. Ennek megfelelően találjuk úgy, hogy mind az ókori, mind a modern filozófia azt tartották fenn, hogy a tagadás ugyanolyan alapvető, mint az állítás, és az ördög ugyanolyan idős, mint Isten. Ezzel minden erkölcsi különbségtétel metafizikai különbségtételekre egyszerűsödtek le. Az „aminek lenni kell, az van, és ami van, annak kell lennie" nem pusztán egyes filozófiai iskolák filozófiája, hanem a teljes újjá nem született gondolkodás filozófiája. S ennek az a következménye, hogy a keresztyénség nem lehetséges. Nem lenne bűn sem, és így eltörlendő bűn sem. S ha nincs eltörlendő bűn, akkor nem lenne soha senki, aki képes lenne eltörölni, mivel lehetetlenség volna, hogy a történelem bármely pontján megjelenjen bárki, aki elfoglalhatná azt az abszolút egyedi pozíciót, amit a keresztyénség Krisztusnak tulajdonít.

Ezekből a megfontolásokból következik, hogy ha bármiféle etikát, vagy erkölcsiséget kell tanítani az iskolában, ami ezen a személytelen filozófián alapszik, annak pogány etikának, vagy erkölcsiségnek kell lennie. Sőt, ha bármiféle vallást is kell tanítani, az is csak pogány vallás lehet. Minden, ami igazán keresztyén, az eset természeténél fogva ki van zárva.

Másodszor, minden ellentét teljes eltörlése a gyermek és a környezete között még világosabban megmutatkozik abban a tényben, hogy a világegyetem személytelen elképzelése szükségszerűen elvezetett minden dolog teljes relativizmusához. Platon „örök eszméi" nem maradtak sokáig örökkévalók. Platon maga vitt mulandóságot ezekbe, mikor a gonosz végsőségéhez ragaszkodott. Ezt cselekedve az ideális világot függővé tette a mulandó világtól. Az idő az örökkévalóság mozgó képmásává vált. A modern időkben ezt a motívumot teljes mértékben addig alakították, míg a pragmatizmus végül a kizárólagos mulandóságot csodálta, az idealizmus viszont azt a „konkrét egyetemességgel" kölcsönhatásban állókká tette. Nem is történhetett másképp. A személytelen semmit sem jelent, ha nincs a személyeshez viszonyítva. Ha a személytelen nem viszonyítható az abszolút személyes Istenhez, és nem származtathatja Tőle a jelentését, akkor az eset természeténél fogva az ember személyiségének lesz alárendelve. Az evolúciós elmélet csak az egyik konkrét megnyilvánulása ennek az általános tendenciának. Teljesen reménytelen az evolúcióval az állami iskolában megvívni, és azt gondolni, hogy lejutottunk a probléma gyökeréig. Az evolúció mögött a relativizmus és az imperszonalizmus húzódnak meg.

Azonnal meglátszik, hogy ilyen relativista alapon nem lehetséges ellentét az ember és a környezete között. Ilyen alapon Isten és ember egymástól kölcsönösen függnek. S ha azt mondjuk, hogy pontosan ez a relativizmus biztosítja az ellentétek végtelenül nagy számát, ez bizonyos értelemben ugyan igaz, de ilyen esetben senki sincs, aki elsimíthatná az ellentéteket, ezért ezek értelmetlenekké válnak. Az ember nem áll magasabban Istennél, de Isten sem áll magasabban az embernél. Akkor hát kinek kell kit megítélnie?

A humanista oktatás

Egy keresztyén most már felismeri a filozófia történelmének eme folyamatában a Sátán céljainak és terveinek a megvalósulását. Az első dolog, amit az emberiséggel tett az volt, mikor azt mondta Évának, hogy nem történik majd semmi, ha figyelmen kívül hagyja azt, amit Isten törvényeként ismert. Belecsepegtette az elméjébe azt az elképzelést, hogy a világegyetem semleges, azaz nincsenek benne ellentétek. A Gonosz azt mondta Évának, hogy ő Istennel egykorú. Azt is mondta Évának, hogy létezik egy személytelen, mind Isten, mind őfelette álló törvény. Nyíltan nem tagadta Isten személyiségét. Közvetve azonban tagadta Isten abszolút személyiségét. A Sátán nem ellenezte a perszonalista filozófiákat. Néha

hatékonyabban képes azokat használni, mint az imperszonalista filozófiákat, mikor azt akarja, hogy a nem keresztyének elhiggyék, hogy ők valódi keresztyének.

Nos, mikor az iskola oktatási tanmenete ilyen relativista oktatásfilozófián alapszik, a gyermek biztosan meg fogja tanulni, hogy valójában egyáltalában nem számít, akármit cselekszik. Ő igen, számít, ami ennek az életnek a leélését illeti. Még mindig a legjobb politika őszintének lenni. De ha nem vagy őszinte, az sem számít mindaddig, amíg képes vagy „megúszni". Az egész világegyetem ekkor a „megúszható" dolgok helye. „Sem jót, sem rosszat nem cselekszik az Úr" (Sof1:12).

Mikor Sofóniás próféta észrevette, hogy ez a viselkedésmód lép be azok életébe, akik Jehova szövetségi népét alkották, a legerőteljesebb kifejezésekkel hirdette az ellentétet. Az ítélet napját a harag és a nyomorúság napjaként hirdette. Isten népe valószínűleg nem sérthette meg Alkotóját és Megváltóját hajmeresztőbb módon, mint mikor azokkal közösködtek az oktatáspolitikájukban, akik azt mondták, hogy Isten halott. Mikor Istennel már nem törődtek többé sem az ígéreteinek, sem a fenyegetéseinek vonatkozásában, akkor eljött mindannak a csúcspontja, amit az ördög csak kívánhatott. Istent figyelmen kívül hagyni ugyanannyi, mint zökkenőmentesen elkárhozni.

Isten-központú oktatás

Mondani sem kell, hogy keresztyén oktatókként az első feladatunk szembeszállni ezzel az ellentét nélküli oktatással, és teljesen antitetikusan viselkedni vele szemben. A modern oktatásfilozófia hajmeresztően megsérti Istenünket és Krisztusunkat. Miképpen várjuk hát bármi pozitíven keresztyén, vagy teista dolognak a felépítését olyan alapon, ami a keresztyénség és a teizmus tagadása? Itt mutatkozik meg, hogy először negatívnak kell lenünk ahhoz, hogy azután pozitív lehessünk. Tagadnunk kell az oktatási filozófiával együtt járó velünk kapcsolatos tagadást annak érdekében, hogy utána valóban konstruktívak lehessünk. Minden konstrukciónk, és minden szintézisünk, mely elmulasztotta tagadni a modern filozófia eme tagadását, önmagában negatív és destruktív. Ebben rejlik az ellentét az oktatásban.

A misztérium nem keresztyén elképzelése

Most pedig, ha meg akarjuk nézni ugyanazt az ellentétet inkább a tudás, semmint a valóság szempontjából, akkor meg kell említenünk, hogy a modern oktatásfilozófia szerint az ember teljességgel a maga erőforrásaira van utalva. Ez nem más, mint a természetes velejárója a valóság imperszonalista elméletének. Egy személytelen világegyetemben Istennek legfeljebb egy munkatársi hely biztosítható az ember mellett a tudás területén. Az úr mind Istent, mind az embert körülveszi. Ennek megfelelően az ember megteszi magát az igazság mércéjének. Semmi sem történik vele, ha nem gondolkodik helyesen a valóság természetéről. D. C. Macintosh mondja: „Nincs törvény, sem emberi, sem isteni, ami arra kényszerítené az embert, hogy az idejét vesztegesse olyan dolgokra, melyek iránt nem érez valódi érdeklődést. Miután pedig az emberi képességek korlátozottak, a legjobb és a leghelyesebb talán, ha azokkal a dolgokkal foglalkozik, amelyekhez kedve van."[1] Tolsztoj *Anna Karenina* című művében az egyik főszereplő úgy fejezi ki a véleményét, hogy az istenek természetesen nem veszik rossz néven tőlünk, ha néhány hibát elkövetünk velük kapcsolatosan, mivelhogy megtettük a tőlünk telhető legjobbat. Nos, az efféle „tálalásmód" előfeltételezi, hogy az embernek nem volt soha semmiféle kapcsolata Istennel, és nem rendelkezett soha semmiféle információval a valóság igazságáról, ami sértéssé tenné Istennel szemben, ha hibásan gondolkodnánk Róla, vagy a világegyetemről.

S miképpen érez most az ember, mikor már évszázadok óta küszködik a valóság értelmezésének feladatával az Istenre történő mindennemű utalás nélkül? A tőle telhető

[1] D. C. Macintosh, *Religious Realism* (New York: Macmillan, 1931), 5. oldal

legjobbat tette. Bátran kilépett a területre értelmének emelőrúdjával azért, hogy minden misztériumot legyőzzön, vagy ha úgy akarjuk, legyőzze a misztériumot. Mikor az értelme cserbenhagyta, megpróbált leereszkedni a létezésének alsóbb régióiba, hogy valamiféle érzése támadjon arról, mi az egyáltalában. S mikor ez is csődöt mondott, arra a következtetésre jutott, hogy a valóság lényegében irracionális. Ma ez az uralkodó nézet. Azt mondják nekünk, hogy mindig van irracionális maradék, nem számít, milyen gondosan és kimerítően tanulmányozunk bármely konkrét tényt.[2] S ami azt az elképzelést illeti, hogy az emberek megismerhetik a valóság egészét, arról azt mondják, hogy önteltségen alapszik. A filozófus mára feladott minden, a valóság egészének megismerésére irányuló erőfeszítést. „A teljes valóság szemlélése, a teljes valóság ismerete, mondhatni megértése mind történelmileg, mind manapság lehet, hogy alapvető hiba: ennek a teljes valóságnak már maga a létezése is nyitott kérdés”.[3] A filozófus azonban annak a ténynek is tudatában van, hogy minden dolog kapcsolódik a többihez. Tudja, hogy amíg nem ismerjük az egészet, addig nem ismerhetjük az egész egyetlen részét sem. Az egy és a sok kérdése számára ugyanolyan megoldhatatlan, mint Platon és Arisztotelész számára volt. A valóság egésze sötétség, következésképpen irracionális maradék vesz körül minden konkrét tényt.

Ennek eredményeképpen a modern ember gazdátlanul hányódó hajónak érzi magát a parttalan tengeren. Elborítja a végtelen jelentéktelenség érzése. Sőt mi több, félelmet érez. Sokat beszél a „*Lebensangst*”-ról („élet-aggodalom”). „Aggodalom támad a tudatában, s mint elveszett pont kezd beleveszni az üres térbe, mert minden emberi viszony csak mulandó.”[4] Az ember érzi, hogy valamiképpen jelentős kapcsolatban áll azzal a végső irracionális létezéssel, melyről nincsenek ismeretei, és mely felett nem gyakorol ellenőrzést.

Megtekintvén ezt a modern irracionalizmust, mi mást tehetünk vele, mint elvetjük *in toto*? Ha megadjuk Istennek, mint abszolút, öntudatos Személynek az Őt megillető helyet, akkor pontosan az irracionalizmus ellentétéhez jutunk. Ebben az esetben tudjuk, hogy a tudásunk Isten tudásához hasonló, tehát igaz. Isten kijelentésében élünk, mozgunk és vagyunk. S ami a Szentírást illeti, nem más ez, mint az ember visszahelyezése abban az eredeti kijelentésszerű atmoszférába, melyben teremtetett. Nem kell szabadkoznunk azért, mert a Szentírást tekintjük a tudományfilozófia szövegkönyvének. Elfogadván Isten létezését és elfogadván a bűn létezését abból a megváltó kijelentés ellentmondást nem tűrő szükségessége származik, hacsak Istennek az emberrel kapcsolatos céljának meg nem kell hiúsulnia. „Ha hisztek Istenben, hisztek énbennem is”, mondta Krisztus. Miután a teizmus a keresztyénség előfeltevése, ezért a keresztyénség a teizmus következménye. Egyikkel kapcsolatosan sincsenek kétségeink. Féljünk az űrtől, ami a hitetlen életét uralja! Az Istenbe vetett bizalom az, ami a hívő életének irányító motívuma. S nem lehetünk pozitívak egy félelem alapján. Nem alkothatunk az űrben, különösen akkor nem, mikor még meg is kell állnunk ezen az űrön. Itt ismét tagadnunk kell a modern oktatással együtt járó tagadást, mielőtt valóban konstruktívak lehetnénk bármiben, amit teszünk.

Bizonytalanság és félelem

Ha pedig ezek után rátérünk a minket körülvevő oktatási képre, rájövünk, hogy pontosan megfelel annak az oktatásfilozófiának, amelyről beszéltünk.

Először is megemlítjük azt az ösztönös érdeklődést az oktatási ügyek vonatkozásában. Az oktatással kapcsolatosan könyvek légiója áll rendelkezésre. Az ember minden reménységét a következő generáció oktatásába veti. Tudatában van a ténynek, hogy a jelen

---

[2] Irracionális maradék: a matematikában irracionális szám, jelképesen pedig a valóság ama eleme, melyről nem adható racionális magyarázat.

[3] Karl Jaspers, *Die geistige Situation der Zeit* (*The Intellectual Situation of Our Time*) (Berlin: W. de Gruyter, 1932), 22. oldal (fordította D. E. J.)

[4] Ugyanott, 56. oldal

generáció helyzete reménytelen. „Az a generáció, melynek nincs bizalma önmagában, az oktatással kezd el foglalkozni úgy, mintha itt valami elkezdhetne létezni a semmiből”.[5]

Másodszor, nincs központosság napjaink oktatáspolitikáiban. Miképpen is lehetne, ha senki nem tudja, mi az emberi élet központja? Ahelyett hogy követnék azt a politikát, mely azon a határozott meggyőződésen alapszik, hogy az emberi életet Istennek tetsző módon kell élni, elkapkodott, és ideges kísérletsorozatokat látunk az ismeretlenbe. Az egyik demagóg a másik után bukkan fel, és hirdetik: Nézd, itt a Krisztus, és nézd, amott van a Krisztus. Mivel az ember azt hiszi, hogy nem ismer mást a valóságból, csak legfeljebb egy bepillantást most abba, hogy mi az, amit ebben a világban elérhet, az oktatáspolitika szerteágaznak a cél, a tartalom és a módszer vonatkozásaiban egyaránt. Az oktatás teoretikusai ki vannak fulladva. Úgy rohannak az egyik, majd a másik dolog után, mint a kutya a céltalanul eldobott labda után. Mi mást tehetnénk, mint tagadjuk ennek a központnak és célnak a tagadását az oktatásban?

Ami az oktatás célját illeti, azt mondják nekünk, hogy ez nem más, mint megtanítani a fejlődő személyiséget az igazság módszerére a környezethez, amelybe belekerül. Ezt a célt állítják szembe azzal, ami az oktatás célja régebbi elképzelésének mondatik, nevezetese hogy a gyermeknek át kell adni bizonyos információs tartalmat. A funkcionális oktatást felváltotta a fogalmi oktatás. De ha vetünk egy pillantást az oktatásnak erre az úgynevezett funkcionális elméletére, rájövünk, hogy valószínűleg nem képes működni. Ennek oka az, hogy semmi sem képes működni az űrben. Teljes önellentmondás azt kijelenteni, hogy az oktatás célja megtanítani az embereknek az igazodást ahhoz a környezethez, melyről sem nekünk, sem senki másnak nem lehet semmiféle fogalma sem arról, hogy valójában milyen is lehet. Nem lehetséges felkészülni az űrre. Próbálván felkészülni az űrre a modern oktatáselmélet elvesztette minden irányérzékét. Ezzel szemben azonnal látjuk, hogy csak az oktatás keresztyén elképzelése mondható az oktatás funkcionális elképzelésének. Keresztyén alapon magabiztos meggyőződésünk lehet arról, hogy mit fog találni a fejlődő személyiség abban a környezetben, mellyel kapcsolatba kerül, s az ennek megfelelő funkcionális után-állítás elvégezhető. Nyilvánvalóvá válik, milyen abszolút parancsoló bármely tanár számára, akik beleszeretnek a funkcionális oktatás modern elképzelésébe, megkérdezni önmaguktól, hogy vajon egy efféle elképzelés összeegyeztethető-e azzal a keresztyénséggel, amit hisz és vall. Túlságosan gyakran kerülnek be trójai falovak a keresztyén táborba.

Ismeret és magabiztosság

A helyzet hasonló a keresztyén oktatás tartalmával is. Itt szintén egyre kevésbé kell félnünk attól, hogy engedjük a keresztyén teista élet- és világnézet uralkodó fogalmainak meghatározni a tanmenet középpontját. Ha állandóan a kerítésre tekingetünk, arra ügyelve, hogy mennyi órát töltöttünk ezzel, vagy amazzal a témával, nem jutunk túl messzire. Ha folyton aggódunk ellenfeleink kritikája miatt, az annak a jele, hogy még nem tanultuk meg a leckét: építs egyedül. De megint mondjuk: ez egyáltalában nem azt jelenti, hogy semmit sem szabad tanulnunk ellenfeleinktől. A második világháború során a németek kétségtelenül tanultak a szövetségesektől, és a szövetségesek is tanultak a németektől. Az is ugyanúgy igaz, hogy a németek soha nem mulasztották el felhasználni a szövetségesektől tanultakat, míg a szövetségesek sem mulasztották el felhasználni a németektől tanultakat. Így mi is megengedhetjük magunknak annak átvételét az ellenfeleinktől, ami beleillik a szövetségi személyiség kialakításával kapcsolatos programunkba. Viszont egyetlen oktatási tartalomnak sincs joga megjelenni az iskoláinkban, ami nem illeszthető bele a határozottan keresztyén-teista mintába, és nem járul hozzá a szövetségi személyiség kialakításához.

Végül: ez igaz az oktatási módszerre is. Itt megint körülzár minket a kísértés, hogy legyünk nagyon lelkesek a körülöttünk használatos módszerek megfigyelésében. Önmagában

[5] Ugyanott, 94. oldal

ez is teljességgel ajánlatos és szükséges. Ajánlatos, mert minden jó katonának ismernie kell az ellenség taktikáját. S azért is ajánlatos, mert az ellenfeleink által használt egyes módszereket talán átalakíthatjuk és felhasználhatjuk mi is. De mindig átalakítottaknak kell ezeknek lenni. Nem engedhetjük meg annak kimondását, hogy amennyiben más tartalmat helyezünk a tanulóink elé, nem kell aggódnunk a formát illetően, mert a forma semleges. Ha a pohárban karbolsav van, akkor nem csak ki kell azt önteni, hogy a gyermekednek egy pohár vizet adhass inni. Mennyivel lehetetlenebb hát venni egy nem keresztyén lelki tartalmat, s kiönteni azt a formájából azért, hogy utóbbit aztán a határozottan keresztyén-teista tartalom kitöltésére használjuk? A kapcsolat a forma és a tartalom között nagyon hasonlít a bőr és a hús kapcsolatára, ami nem teszi lehetővé az egyik eltávolítását anélkül, hogy az nem vinne magával valamit a másikból is. Ránk hárul a feladat, hogy óvatosak legyünk ellenfeleink oktatási módszereivel. Szigorúan szólva soha nem használhatjuk a módszereiket. Használhatunk az övékéhez hasonló módszereket, de soha nem használhatunk az övékével egyező módszereket.

Végkövetkeztetésünk tehát a minket körülvevő oktatásfilozófiák és oktatáspolitikák vonatkozásában tehát az, hogy intenzíven és extenzíven tagadóknak kell lennünk, vagy soha nem lehetünk intenzíven és extenzíven pozitívok a szó keresztyén-teista értelmében. Az ellentét alapelve, melyre a keresztyénség épül, ennél nem kevesebbet követel. Egyre merészebbeknek és merészebbeknek kell lennünk abban, hogy következetesen sajátosak legyünk az oktatáspolitikánkban. Ha sajátosak merünk lenni, meg kell hagyni, a világ szemében leszünk „sajátosak”, de Isten szemében nem. Ha nem leszünk sajátosak, akkor „sajátosak” leszünk Isten szemében, és duplán „sajátosak” a világ szemében.

2. Ellentét a tanmenetben

Most pedig, ha együtt spekulálunk egy kicsit, szeretném megvizsgálni ama jellemzők némelyikét, melyeknek szemlátomást mindig jellemezniük kell egy keresztyén iskola tanmenetét. Szándékosan mondom, hogy csak néhányat, melyeket soha nem szabad elhagyni. Nem célom program megszabása.

Ahhoz, hogy a tanmenetet nagy vonalakban tekintsük át, és ne vesszünk bele a részletekbe, elmondhatjuk róla, hogy a természettel és a történelemmel foglalkozik. Nem számít, melyik tárgyat tanítod, legyen az a matematika, a varrástan, a főzés, vagy a zene, tér-idő „tényekkel” foglalkozunk. Szívesebben beszélek tér-idő „tényekről”, mint a tér és az idő „tényeiről”, hogy tovább egyszerűsítsem és központosítsam a kérdést. Minden „tény” kibogozhatatlanul bele van szőve a térbe és az időbe. Nem gondolkodhatunk értelmesen a „tényekről” anélkül, hogy ne térben és időben gondolkodnánk róluk. Beszélhetünk a térről és az időről, mint a „tények” egyik formájáról, de csak ha nem feledkezünk meg róla, hogy a forma és a tartalom sem választhatók külön egymástól. Az üres tér és az üres idő értelmetlen fogalmak. Mondhatjuk tehát, hogy a tanmenet a „tér-idő tényekkel” foglalkozik.

Még egy előzetes dolgot megemlítenénk ebben a vonatkozásban. Rendszerint éles különbséget tesznek „tények” és „törvények” között. Készpénznek veszik, hogy megmagyarázták a „tényeket”, ha utaltak azokra a „törvényekre”, melyek szerint működniük kell. Ez azonban félrevezető. A törvények nem mások, mint módok, ahogyan a „tér-idő tények” viselkednek. Közelebb áll az igazsághoz azt mondani, hogy a törvények a „tények” összetevői, vagy hogy egy tágabb „tény” részei, amit megpróbálunk megtanulni a „tényekről”. Egy történelmi „tény” tökéletesen értelmetlen mindaddig, amíg nem a többi történelmi „ténnyel” fennálló viszonyában szemléljük, azaz más szóval, nem a működése törvényének megfelelően. Ezért tehát a célunknak jobban megfelel, ha a „törvény” fogalmat belefoglaljuk a „ténybe”. A „tér-idő tények” kifejezés így magában foglalja az összes tényt és az összes „törvényt” a maguk konkrét viszonyában.

Most pedig ezekkel az előzetes megfontolásokkal egyben előkészítettük az utat annak a problémának a közvetlen megtámadásához, hogy mi lesz tulajdonképpen a fő jellemzője a keresztyén iskola tanmenetének. Ez a fő jellemző, amint azt már látjuk, a „tér-idő tények" egészét bele kell illeszteni Isten abszolút személyiségének elképzelésébe.

A nem keresztyén önállóság

Láttuk, hogy a „tény" a térrel fennálló viszonya nélkül számunkra nem bír jelentőséggel. Értelmetlenség. Puszta elvonatkoztatás. Teljességgel elképzelhetetlen. S ezen okokból teljességgel taníthatatlan is. Hasonlóképpen a „tény" a térben idő nélkül is csak pusztán elvonatkoztatás, és taníthatatlan. Senkinek semmit nem mondhatunk egy efféle dologról, mert számunkra sem jelent semmit. S még mindig követelménynek látszik, hogy aki tanítani próbál, annak rendelkeznie kell legalábbis valamiféle távoli elképzelésekkel arról, hogy tulajdonképpen miről is van szó.

Tanítás Istenre hivatkozás nélkül

Nos, a keresztyén számára a „tér-idő tények" egésze pontosan ezen a módon puszta elvonatkoztatás, egészen értelmetlen, s ezért teljességgel taníthatatlan, amíg nem az Istennel, mint az ő előfeltevésével kapcsolatban nézzük. Kifejezhetjük ugyanezt a tényt annak kimondásával is, hogy egyetlen „tény" sem látszik a maga valóságában, amíg nem az Istennel fennálló helyes viszonyában szemléljük. Miután Isten teremtette a tér-idő tényeket, az Istennel fennálló viszonyuk a legfontosabb dolog, amit tudnunk kell róluk. Sőt mi több, valójában nem elegendő azt mondani, hogy a legfontosabb dolog, amit tudni kell egy „tényről", az Istennel fennálló viszonya, mert pontosan ez a viszony meríti ki teljesen a tény jelentését. Mikor a „tér-idő tényeket" az Istennel fennálló viszonyukban látjuk, akkor láttuk meg először a tényt a „tényekről", azaz akkor láttuk meg először a tényeket a nyers tényektől elkülönítetten. Ennek megfelelően bárki, aki a tér-idő tényeket nem az Isten abszolút személyiségének háttere előtt, vagy annak mintájában szemléli, egyetlen tényt sem lát, csak azt hiszi. Nem igaz az állítás, miszerint a tények mindenki számára rendelkezésre állnak a kezdéshez. Épp ellenkezőleg csak a keresztyén teista rendelkezik a tényekkel, mivel nincsenek mások, csak teista tények. Egy bizonyos értelemben természetesen mondhatjuk, hogy minden ember „rendelkezik" a tényekkel, mert mindenki az Isten teremtette rendben él, és valamennyien az Isten általános kijelentésében mozognak. A nem teista azonban elveti a Teremtő elismerését, Aki az egyedüli helyes kontextus bármely tény értelmezéséhez. A nem teista tehát csak „nyers tényekkel" foglalkozik, azaz olyan elvonatkoztatásokkal, melyeknek semmi értelme sincs.

Szándékosan hozzuk a dolgot erre a nem egyszerűsíthető szintre azért, hogy eltávolodjunk attól a veszélyesen félrevezető zűrzavartól, ami az oktatás területén talán szembetűnőbben jelentkezik, mint bárhol máshol. Ez pedig nem más, mint az a kijelentés, hogy a tény az tény mindenki számára egyformán, legyen az hitetlen, vagy hívő. Most akkor ez vagy elcsépelt, közhelyszerű igazság, vagy sátáni félrevezetés. Közhelyszerű igazság, ha azt értjük alatta, hogy a keresztyénség vagy igaz, vagy nem. Ha igaz, akkor ez az igazság tényszerűen fennáll a hitetlen számára ugyanúgy, mint a hívő számára, csak a hitetlen akkor fogja megtanulni megismerni a tényeket, amikor már túl késő lesz, amint ezt a gazdag ember és Lázár példázata tanítja nekünk. Azonban sátáni félrevezetés azt mondani, hogy a tény az tény mindenki számára egyformán, ha ezalatt azt értik – és rendszerint azt értik, – hogy létezik a tér-idő tények birodalma, mely minden ember számára egyformán ismert. A valóság teista és nem teista értelmezése közötti vita fő kérdése az, hogy lehetnek-e a „tények" tények anélkül, hogy egyben teisták is ne lennének. Ebből következik, hogy azt mondani: a tények azok tények bármi megkötés nélkül nem jelent mást, mint testünket-lelkünket az ellenség kegyelmére bízni, aki semmit sem szeretne jobban, mint ha feladnánk a csatát még a legelső csapást megelőzően. Teistákként azt állítjuk, hogy nem léteznek mások, csak teista tények,

ellenségeink állítása viszont – akár kimondott, akár kimondatlan – az, hogy a tények azok tények, akár létezik Isten, akár nem. Számunkra ennek kezdeti elismerése a vereség teljes elfogadását jelentené, s kimondaná a keresztyén oktatás totális csődjét és teljes haszontalanságát.

Tanítás hivatkozással az Istenre

Mi értelme van hát pénzt költeni az aritmetika tanítására egy keresztyén iskolában, ahelyett, hogy inkább az úgynevezett semleges iskolákban tanítanánk, hacsak nem vagyunk arról meggyőződve, hogy egyetlen tér-idő tényről sem beszélhetünk, illetve nem taníthatjuk, amíg nem az Istennel fennálló viszonyában szemléljük? Mikor így beszélünk az abszolút ellentétről, ami alapul szolgál iskoláink oktatáspolitikáinak, nem túlzás azt mondani, hogy ha bármilyen tárgy tanítható máshol, mint keresztyén iskolában, akkor nem lesz okunk keresztyén iskolákat fenntartani. Az egyetlen oka, mi igazol minket a keresztyén iskolák fenntartásában az, hogy meg vagyunk róla győződve: a keresztyén-teista atmoszférán kívül nem lehetséges más, csak az, hogy egyik elvonatkoztatás üres folyamata absztraktságot tanítson a többi elvonatkoztatásnak. Bármiféle tanítás csak a keresztyén iskolákban lehetséges.

Ne, kérem, ne mondják, hogy ez egy szélsőséges kijelentés, vagy erőltetet vádaskodás. Platon ismerte ezt és így beszélt. Tudta, hogy semmit sem tehet azzal az a mélységes kijelentéssel, mely szerint kétszer kettő négy, amennyiben két lóra és két tehénre tekintett. Úgy találta, hogy valamiképpen utalást kell tennie az ideális világra, s beszélnie kell a kettőségről, elvonatkoztatván a lovaktól, a tehenektől és minden más konkrét dologtól. De micsoda a kettőség? Platon tudta, hogy nem tudja. Tudta, hogy az ideális világ számára elérhetetlen. De azt is tudta, hogy nélküle tehetetlen. S ez igaz volt minden vonatkozásában, amit csak látott ebben a világban. Igaz volt a matematikára, de igaz volt az etikára is. Tanítható-e az erény? kérdezte. Nos, ahhoz hogy taníthassunk egy dolgot, ismernünk kell azt. De ismerjük az erényt, ha ebben a világban nézzük meg? Nem, mert ebben a világban nincs erény, amely ne keveredne a bűnnel. Bármely, a szélsőségig fokozott erény bűnnél válik. Ahhoz hogy eljussunk az erény helyes elképzeléséhez, ismét az ideális világhoz kell fordulnunk. De még ott sem találjuk meg az erény teljességgel önmagában, mert a jó dolgok elképzelései mellett ott vannak a sár és a mocsok szörnyűséges elképzelései. Az ideális világban sem létezik, gondolta Platon, a pozitív a negatív nélkül, az ördög ugyanolyan idős, mint az Isten. Ezért az erény elképzelése, amiképpen Platon látta, végérvényes titok maradt. Platon elismerte, hogy a gondolkodás végső dilemmájával szembesült. Tudta, hogy semmit sem tud, ezért nem is taníthat semmit.

Ami a modern filozófiát illeti, még Platonnál is jobban tudja, hogy semmit sem tud, de sajnos nem akarja elismerni úgy, ahogyan Platon tette, hogy nem taníthat semmit. Bernard Bosanquet munkálkodott annak kiderítésén, hogy mit jelent a hét meg öt az tizenkettő. Ezt örök újdonságnak nevezi. Ezalatt azt érti, hogy az aritmetika egyetlen törvénye sem jelent senkinek semmit, amíg ezt a törvényt nem viszonyítjuk az abszolút igazság törzséhez. Az érve ugyanaz volt, mint Platoné, mikor kijelentette: ahhoz, hogy tudjuk, mint jelent a kétszer kettő az négy, tudnunk kell, mit jelent a kettőség. Ebben benne rejlik a keresztyén iskolák nélkülözhetetlenségének teljes elismerése. A keresztyén iskolák szükségességének alapja pontosan abban a dologban rejlik, hogy egyetlen tény sem ismerhető mindaddig, amíg nem az Istennel fennálló viszonyában ismerjük. S ha egyszer ezt világosan látjuk, akkor a keresztyén iskolákban történő aritmetikatanítással kapcsolatos kétség kihull a képből. Természetesen kell aritmetikát tanítani a keresztyén iskolákban. Nem is tanítható sehol máshol.

Az ellentétek tudatossága

Szántszándékkal vettük elő a kétszer kettő négy példáját, mert ez látszik a keresztyén tanítás fekete bárányának. Sokan hajlandók elismerni, hogy teljesen ésszerű dolog a keresztyén vallás és a keresztyén etika tanításának szükségessége a keresztyén iskolákban, de azt már nem hajlandók elismerni, hogy az oktatás határmezsgyéjén levő tárgyakat is tanítani kell a keresztyén iskolákban. Legfeljebb azt ismerik el, hogy természetesen szép dolog, ha a gyermekeket állandóan keresztyén légkörben tartjuk, s ezt a keresztyén légkört csak keresztyén tanárok képesek kialakítani. Néha megvetően, vagy legalábbis kétkedve kérdezik: „Miképpen lehetsz konkrétan keresztyén, mikor azt tanítod a gyerekeknek, hogy kétszer kettő négy?" Nos, a válaszunk erre az, hogy ha nem vagy képes az aritmetikát Isten dicsőségére tanítani, akkor semmi más módon sem vagy rá képes, mert senki sem képes arra semmilyen más módon. S ezalatt nem azt értem, hogy belélegeztél némi keresztyén atmoszférát az aritmetika problémáiról abban az értelemben, hogy pár órával korábban imával kezdted az iskolai tevékenységedet. A keresztyén atmoszféra alatt én elsősorban a mély meggyőződést értem a tanár részéről arról, hogy egyetlen tény sem tanítható, csak ha kapcsolatba hozzuk Istennel. Amíg ugyanis a tanárnak nincs meg ez a meggyőződése, addig nem sugároz semmiféle birtoklásra érdemes erkölcsi atmoszférát. Az érzelmi keresztyénség nem virágzik valami jól az intellektuális pogányság kemény agyagtalaján.

Nos jól tudom, hogy elméletben könnyű ezt a dolgot meglátni, de a legnehezebb a gyakorlatba átvinni. Ó, mekkora adagra van szükség Isten kegyelméből ahhoz, hogy a szövetség gyermekeinek tanítója lehess! De vajon néha nem túl könnyedén vetjük el a dolgot, mint olyat, ami teljesen meghaladja erőnket? Mikor azt mondjuk hogy az aritmetikát Isten dicsőségére kell tanítanunk, akkor nem arra gondolunk, hogy a gyermeknek azonnal fel kell mérnie a teljes jelentőségét annak, mit jelent a kétszer kettő négy, mert Isten a tér-idő világot bizonyos törvények alapján alkotta, és ezek a törvények elmondanak valamit Isten természetéről. Egyáltalában nem kell kétségbeesnünk, ha az elsőosztályosok nem értik ezt a dolgot. Akkor azonban el kezdhetsz kétségbe esni, ha a nyolcadikosok, vagy tizedikesek sem konyítanak ehhez. Nekik már el kellene kezdeni látni ezeket a dolgokat, s ha ezt megteszik, később majd megtanulnak többet is látni belőle.

Azután bizonyos értelemben az aritmetika tárgya a keresztyén iskola tanmenetének határmezsgyéjén található. Nem mintha az aritmetikára kevesebb időt kellene szánni, mint más tantárgyakra. Nagyon lehetséges, hogy a tantárgyra több időt kell szánni, ám mégis a tanmenet határmezsgyéjén marad. Az aritmetika, és minden más tárgy, melyek a tér-idő világ tér összetevőjét emelik ki, az eset természeténél fogva Isten teremtése egész területének határmezsgyéjén vannak. Ez az Isten által a teremtésében kialakított rend miatt van így, nevezetesen mert az embernek kell annak középpontjában állnia. S mivel az ember öntudatos és aktív lény, a legjellegzetesebb emberi jellemvonásai jobban megmutatkoznak az idő múlásában, azaz a történelemben, mint a világűr mozdulatlan atmoszférájában. Ennek megfelelően könnyebb kihozni a valóság konkrétabban emberi és konkrétabban keresztyén magyarázatát a történelem, mintsem a természet tanítása közben. S emiatt kell ismét felismernünk a szoros kapcsolatot a tér tényei és az idő tényei között. Miután a határozottabban időbeli tények közelebb helyezkednek el Isten dicsőségének középpontjához, ezért a térbeli tényeket össze kell kapcsolnunk az időbeli tényekkel, s az utóbbiakat a térbeli tények dicsőségét Istenhez közvetítő közegének kell tekinteni. Egy szimfóniában nem kell minden hangszernek egyénileg hallatszania. Egy jó képen sok a háttér, amire alig figyelünk, mindazonáltal elhagyhatatlan. A keresztyén iskola tanmenetének olyan szervezetnek kell lennie, melyben az egyes tagok ugyan kevésbé fontosak, ám mégsem amputálhatók.

Hadd vessem közbe megint, hogy mikor azt mondom, hogy a keresztyén iskolán kívül semmiféle tanítás sem lehetséges, akkor nem feledkezem meg az általános kegyelem tantételéről. Természetesen nem keresztyén kontextusban is tanítható az aritmetika (és minden

más, beleértve a vallást és a keresztyénséget is), ha a taníthatóság alatt nem értünk többet, mint alkalmassá tételt a hitetlenek időbeli pragmatista manipulációi számára. Erről azonban most nem beszélünk. Csakis a konkrétan keresztyén oktatásról, és az abszolút végső dolgokról beszélünk.

A természetes megelőzi a lelkit

Miközben a tanmenetről beszélünk, kihangsúlyoztuk azt a mindennél fontosabb dolgot, hogy valamennyi tér-idő tény Isten abszolút személyisége elé állítandó, mert érezzük, hogy ha ezt a dolgot egyszer világosan megláttuk, ennek fényében minden más probléma megoldható. Sok problémáról itt nem beszélhetünk. Nézzük meg azonban egy pillanatra a központiság már említett kérdését a tanmenetben. Mondani sem kell, hogy ha van központiság a keresztyén élet- és világnézetünkben, akkor szükségszerűen lenni kell központiságnak a tanmenetünkben is. Beszéltünk a központiság hiányáról az oktatáspolitikákban, melyek körülvesznek minket, s rájöttünk, hogy ez a központiság hiányának a következménye a minket körülvevő oktatásfilozófiákban. Így aztán hiányzik a központiság a minket körülvevő iskolai tanmenetekből is. Nem is lehetne másképp. Senki sem képes olyan tanmenetet megalkotni, melynek van középpontja, ha a saját élet-, és világnézetének sincs középpontja.

Valamennyien ismerjük a jó néhány évvel ezelőtti őrült törekvést a természet tanulmányozására a klasszikusok és a humán tárgyak rovására. Most nem ennek a kérdésnek a részletei érdekelnek minket. Csak annyit szeretnénk kimutatni, hogy ez a tendencia jelezte az ember környezetére helyezett hangsúlyt magának az embernek a kárára. S ha most felidézzük, hogy a modern oktatásfilozófiák szerint az ember végső soron semmit sem tud a környezetéről, akkor világossá válik: a modern tanmenet annak a csendes elismerésén alapul, hogy nem tudjuk, kicsoda az ember, és nem tudjuk, mi veszi őt körül. Ennek megfelelően az ember mindenestől csak ide-oda sodródik, és csak annyit képes megtenni, hogy a tőle telhető leggyorsabban hátat fordít mindennek, s így azt képzelhesse magában: messzire lát.

A keresztyén iskola tanmenete ennek természetesen a pontos ellenkezőjét fogja fenntartani. Mi tudjuk, kicsoda az ember, és milyen a környezete. Emellett tudjuk, hogy az ember a tanmenet-építő program központja. A keresztyén iskolák tanmeneteinek építőiként tehát nem pattogunk vadul előre-hátra, először az egyik, majd a másik irányban indulva. Mi mindig az embert tesszük majd a tanmenet középpontjába. Isten az ember környezetét rendelte alá az embernek, nem pedig az embert a környezetének. Ebből következik, hogy a történelem soha nem száműzhető a háttérbe. A történelem az, amiben a legvilágosabban mutatkoznak meg az ember cselekedetei. Jegyezzük meg jól, hogy először nem az ezeknek a tárgyaknak a tanításához szükséges időmennyiségről beszélünk. A természet tanulmányozása csak akkor jó és hasznos, ha nem választjuk külön a történelem tanulmányozásától.

Minden a miénk

Nem mondtunk azonban eleget, ha azt mondjuk, hogy az embernek kell lenni a tanmenet középpontjának. Hozzá kell tennünk, hogy az embernek keresztyénként kell a tanmenet középpontjában állni. Ezért a megváltás programjára összpontosító szent történelem áll az összes történelemtanítás középpontjában. Most ismét nem elsősorban az idő mennyiségéről beszélek. Azt mondani, hogy a szent történelemnek kell a tanmenet középpontjában állnia, nem összeegyeztethetetlen azzal, hogy sok-sok órán át a szent történelemtől eltérő témákat tanítsunk. Ez csak azt jelenti, hogy mikor a természetet kapcsolatba hozzuk a történelemmel, és a világi történelmet kapcsolatba hozzuk a szent történelemmel, akkor kerül az ember megváltottként a tanmenet középpontjába, s csak így lehet a tér-idő világ bármelyik és összes tényét kapcsolatba hozni Isten abszolút személyiségével. Csak így nem lép fel elvont elkülönítés az oktatásban az „az” és a „mi” között. Csak így válhat a tanítás valóban konkrétté. Csak így lehet a hangsúlyt arra helyezni,

amire kell. Ez teszi a számunkra lehetővé, hogy az emberi faj történelmének és az emberi faj megváltása történelmének valóban fontos alakjait hozzuk elő anélkül, hogy közben állandóan attól rettegnénk, hogy túl sok időt töltünk Mózessel Mussolini rovására. Csak így lehet felvázolni a természetet Isten képeskönyveként, azaz Isten mozgó képeskönyveként. Csak így tudjuk megteremteni azt a légkört, mely nélkülözhetetlen a keresztyén oktatás számára, amennyiben az megérdemli ezt a nevet.

3. Ellentét a gyermek vonatkozásában

Most pedig, hogy rátérünk tanítandó gyermekre, lehetünk nagyon rövidek. Már megtárgyaltuk, mit gondol a modern oktatásfilozófia az emberről. Természetesen ugyanazt fogja gondolni a gyermekről is. Az űr útvesztőjéből és az irracionalitás végtelen mélységeiből valamiképpen eljöttek ebbe a világba a racionalitásnak azok a porszemcséi, amiket emberi lényeknek nevezünk. S minden emberi lény a faj egészének eme folyamatát ismétli meg. Az utána-igazítások, melyeket a fejlődő racionalitás parányi morzsájának meg kell tanulnia, látszólag csak mulandó dolgokra vonatkoznak, de ott van az őt körülvevő lehetőségek homályos ködje. Ennek megfelelően a gyermeket a nyílt lehetőségek végtelen sorozata elé kell állítani. A legszokásosabb kifejezés, amit az utána-igazítás eme feltételezett folyamatára használnak, „a személyiség integrálása” a környezetébe. A személyiség fogalmát használják újra és újra. Az oktatás egészét a személyiség fejlesztésének mondják. S azt állítják, hogy csak most, miután az oktatás megszabadult a középkoriság gátjaitól, ami a gyermeket vetette alá a tanmenetnek, s nem a tanmenetet a gyermeknek, nyílt valódi lehetősége a személyiségnek a fejlődésre.

A személyiség nem keresztyén elképzelése

A személyiség, és lehetséges fejlődésének a kérdése képezi tehát a vita tárgyát közöttünk és az ellenfeleink között. Mit válaszolunk arra a vádra, hogy a mi tanmenet-típusunkkal a személyiség egyáltalában nem is fejlődhet? Világos, hogy azonnal alapvető alternatívákkal állunk szemben.

Vákuum táplálta csecsemők

Mikor az oktatásfilozófiákat tárgyaltuk, láttuk, hogy ellenfeleink az eset természeténél fogva teljesen tarthatatlannak vélik a mi álláspontunkat, mi pedig úgy véljük: az ellenfeleink álláspontja nem más, mint maga a káosz. Mikor a tanmenetet tárgyaltuk, láttuk, hogy az igazi kérdés az: tanítható-e bármi nem teista alapokon? S fenntartottuk, hogy ellenfeleink oktatási alapjain semmit sem lehet tanítani. Ez volt a válaszunk arra a vádra, mely szerint szűklátókörűek vagyunk a tanmenet kialakításában. A válaszunk pedig most arra, hogy a személyiség nem fejlődhet jól a mi oktatási rendszerünkben nem is lehet más, mint hogy az ő oktatási rendszerükben a személyiség egyáltalában nem is fejlődhet. Itt, mint az egész frontvonalon mindenütt, ismét az abszolút tagadással kell kezdenünk ahhoz, hogy egyáltalában pozitívak és konstruktívak lehessünk.

A valódi táplálás

Az ok, amiért valljuk, hogy a személyiség nem fejlődhet ellenfeleink oktatási rendszerében az, hogy az ő nézeteikkel a véges személyiség, amint azt láttuk, egy abszolút személytelen környezetbe kerül. Mi azt állítjuk, hogy a véges személyiség nem fejlődhet mindaddig, amíg szemtől szembe nem kerül egy abszolút személyiséggel. Azt állítottuk, hogy általánosságban egyetlen tér-idő tény sem bírhat semmiféle jelentőséggel, amíg nem kerül a megfelelő viszonyba Istennel. S a személyiség egy tér-idő tény. De még ennél is

konkrétabban: a tény, hogy ebben a világegyetemben semmi sem ismerhető, amíg nincs kapcsolatba hozva Istennel, a legvilágosabban az emberi személyiség esetében mutatkozik meg. Nem tudunk személyiségről gondolkodni anélkül, hogy ne gondolkodnánk a racionalitásról is, s a véges racionalitás önmagában elképzelhetetlen és értelmetlen. A véges személyiségről gondolkodni önmagában annyi, mint jelentést gondolni bele a világűrbe. A személytelen nem lehet személyiség háttere. Abszolút értelemben véve a személyiségnek teljesen önállónak kell lennie. Véges értelemben véve pedig a személytelen csak akkor lehet a személyiség háttere, ha a személytelen hátterét viszont Isten abszolút személyisége alkotja.

A nem keresztyén oktatásfilozófiák eme imperszonalizmusa volt az, ami az összes ellentétet semmivé tette, s leegyszerűsítette a világegyetemet egy semleges világegyetemmé, melyben nem történik semmi. Most pedig ugyanez a végső imperszonalizmus az, ami a véges személyiséget is semmivé teszi. Következésképpen semmi sem fog történni a személyiség fejlődésében. Ha tehát a véges személyiséget, valamint a „tényeket", melyekről a véges személyiségnek tanulnia kell, vagy a környezetet, melyhez őt hozzá kell igazítani, nem állítjuk szemtől szembe Istennel, akkor semmiféle gyümölcsöző kapcsolat sem lehetséges a tudás alanya és tárgya között. Ahhoz, hogy ismeretekkel rendelkezhessünk bármiről, mind a megismerőnek, mind az ismeretnek kapcsolatban kell állni Istennel. Csak Istenen keresztül lehet a kettőt összehozni.

A tekintély nem keresztyén tagadása

Mindez végül elvezet a tekintély kérdéséhez az oktatásban. A másvalakit tanító személyiség viszonya azonnal felveti a kérdést, hogy vajon van-e a tanítónak bármiféle tekintélye ahhoz, hogy abszolút igazságként tálalja a magyarázatát. Van egyáltalán bármiféle tekintély? Vajon a gyakorolt tekintély nem képezi majd gátját a másik személy szabadságának? Ellenfeleink ahhoz ragaszkodnak, hogy szigorúan szólva a tekintély és a szabadság kölcsönösen kizárják egymást. Igaz, hogy elismerik a szakértői tekintélyt abban az értelemben, hogy az egyik személy valamennyivel többet tud a világegyetem tényleges működéséről, mint a másik. Végső értelemben azonban, azaz mind jogi, mint szakértői vonatkozásban nem ismerik el a tekintélyt.

A szakértői tekintély

Nos, nem a jogi tekintélynek a szakértői tekintéllyel történő helyettesítéséért szállunk síkra. De állítjuk, hogy az ellenfeleink alapján semmiféle tekintély nem lehetséges, tekintély nélkül pedig semmiféle oktatás sem lehetséges. Az pedig, hogy az ellenfeleink alapján nincs tekintély, világosan kiderül a tényből, hogy az ő alapjukon egyáltalában tudás sincs. S ha nem létezik tudás, akkor a szakértői tekintély sem lehetséges.

A valódi tekintély

A tekintély nem más, mint Isten abszolút személyiségének odaállítása az ember véges személyisége elé. Ebből következik, hogy semmi sem tanítható, amíg nem az Istennel fennálló kapcsolatában tanítjuk, azaz semmi sem tanítható, amíg nem tekintéllyel tanítjuk.

Ez teszi tehát a tanár helyzetét végtelenül nehézzé, de egyúttal végtelenül értékessé is. Ellenségeink alapján a tanár helyzete teljességgel reménytelen. Tudja, hogy semmit sem tud, de dacára ennek a ténynek tanítania kell. Tudja, hogy tekintély nélkül nem taníthat, de nincs tekintély, amire hivatkozhatna. A gyermeket a végtelen lehetőségek sorozata elé kell állítania, s azt kell mondania, hogy képes valamit mondani a legtanácsosabb viselkedésről ezekkel a lehetőségekkel kapcsolatosan, de egyidejűleg el kell ismernie, hogy egyáltalában nem tud semmit ezekről a lehetőségekről. Ez pedig azt eredményezi a gyermek számára, hogy nem kerül olyan atmoszférába, melyben élhet és növekedhet. Ezzel szemben a keresztyén tanár

ismeri önmagát, ismeri a tárgyat, és ismeri a gyermeket. Teljesen meg van győződve munkája abszolút hasznosságáról. Az örök végeredmények hajnalán munkálkodik.

Második rész: A keresztyén oktatás doktrínális alapjai

B. Teremtés: Az ember oktatása Isten által elrendelt szükség

Talán nincs az oktatási rendszerünket jobban alátámasztó fogalom, amely alkalmasabb lenne a keresztyén oktatás megkülönböztető jellegének bemutatására, mint a teremtés fogalma. Természetesen nem azt jelenti ez, hogy a teremtésről alkotott elképzelésünk oktatási rendszerünk legalapvetőbb elképzelése: a legalapvetőbb elképzelés az Istenről alkotott elképzelésünk. De a teremtésről alkotott elképzelésünk egy könnyebben hozzáférhető tesztpontot eredményez, mint Isten fogalma. A teremtés közvetlenebbül kapcsolódik hozzánk. Azzal a világegyetemmel foglalkozik, amely látható. Ebbéli minőségében pedig kész célpontot kínál az ellenségnek. A teremtéssel szembeni támadások közvetlenebbek és tudatosabbak voltak mindig is, mint az Istennel szembeni támadások. Ha valaki a teremtés fogalmát védi, az illetőt közvetlenül fogják olyasvalakinek tartani, aki olyasmit véd, amit ma csak nagyon kevesen védenek.

Emellett mikor a teremtés elképzelését a szövetség elképzelése előfeltételeként látjuk, az kiemeli az oktatás református nézetének megkülönböztető jellegét. Sokan vannak, akik elejétől a végéig hisznek a Bibliában, s hisznek a teremtés elképzelésében is. Még arra is készek, hogy védjék a teremtés elképzelését az evolúció elképzelésével szemben. Sokszor azonban mégis csak a szoteriológia érdekében szállnak síkra. Tudják, hogy a Krisztuson keresztüli üdvösség előfeltételezi az Isten általi teremtést. De nem látják szükségét a harcnak a teremtés elképzelése mellett azért, hogy biztossá tegyék az alapot a valóban keresztyén kultúra számára. Miután nem látják a szövetség jelentését, érdeklődésük a teremtés bibliai elképzelésének fenntartása iránt bibliaellenesen szűk. Ennek megfelelően – e szűk evangelikál tendencia helyesbítéseképpen – a teremtést a szövetség előfeltevéseként kell védenünk. Csak akkor fogja kiemelni és megadni a megkülönböztető jellegét a szövetségi oktatási református rendszerünknek.

Most pedig meg kell találnunk a teremtés elképzelésében az oktatás isteni elrendelését. A keresztyén oktatás elrendelését rendszerint Isten a népének adott közvetlen parancsaiban keressük és találjuk meg, amiképpen azok fel vannak jegyezve a Szentírásban. Még alapvetőbben, látjuk, hogy ez a rendelet benne foglaltatik magában a szövetség elképzelésében. S ha lehet még ennél is alapvetőbben, ezt a rendeletet a teremtés elképzelésében kell megtalálnunk. S ez a helyes sorrendje Isten oktatásra vonatkozó rendelete keresésének. Isten közvetlen parancsai az oktatás vonatkozásában tulajdonképpen nem mások, mint a szövetség elképzelésének magyarázatai. S a szövetség elképzelése nem más, mint a teremtés elképzelésében benne foglalt oktatási alapelv sűrített kifejezése. Mikor Isten parancsait ezen a módon látjuk a szövetségen alapulóknak, a szövetséget pedig a teremtésen alapulónak, akkor arányosan növekedni fog az oktatási programunk igazságába és szükségességébe vetett meggyőződés.

De mit értünk hát az oktatás alatt? Az oktatás belevonás Isten magyarázatába. Ebben a meghatározásban nincsen semmiféle szűk intellektualizmus. Az ember feladata az, hogy Isten gondolatait gondolja Őutána, ajánlja a világegyetemet Isten oltalmába, és legyen minden dolog Urának a kormányzója. Az ember próféta, pap és király. Az oktatásnak ez a nézete foglaltatik benne a teremtés elképzelésében, és ezt is követeli az meg.

Megvádolhatnak minket azzal, hogy a kezdetben önkényesen állítunk fel valamilyen oktatás-elméletet, és valamilyen teremtés-elméletet, majd mechanikusan összeeszkábáljuk azokat. Nos, nemcsak elismerjük, hanem erőteljesen ragaszkodunk is ahhoz, hogy a teremtés bizonyos elméletei, és az oktatás bizonyos elméletei együtt állnak, vagy buknak. Egyik fő érdekünk az, hogy azt a tényt világosan lássuk. Túlontúl lazán tologatják ide-oda a teremtés és

az oktatás fogalmait. A különböző emberek szájában ezek a kifejezések bírhatnak különféle, egymást kölcsönösen kizáró jelentésekkel. Határozottan tudnunk kell, mit értünk a teremtés alatt, mit értünk az oktatás alatt, s az oktatás bizonyos nézete miért foglaltatik benne a teremtés bizonyos nézetében. Ami pedig a dogmatikus kezdés vádját illeti, mi csak azt emeljük ki nyomatékosan, hogy maga ez a vád is a semlegesség dogmatikusan feltételezett álláspontján alapszik. Ha a dogmatizmus vádját vágják a fejünkhöz, még mielőtt igazán elindulhatnánk, akkor fenntartjuk magunknak az iskolás diák jogát azt mondani: „Te is megtetted ugyanazt". Talán egyikünk sem lehet semleges. Mindenesetre mi először nyíltan állítunk, majd utána védelmezünk.

A módszerünk valójában lehet szándékosan apologetikus. Azt, hogy a keresztyén oktatás a Szentíráson alapszik, tudjuk. Azt is tudjuk, hogy a keresztyén oktatás benne foglaltatik a szövetség elképzelésében. S azt, hogy a keresztyén oktatás benne foglaltatik a teremtés elképzelésében, ugyancsak tudjuk, bár talán kevésbé világosan. De védeni a keresztyén oktatást azokkal szemben, akik ellentétes véleményen vannak, nem könnyű feladat. Talán könnyebb feladattá válik, ha világosan látjuk a kapcsolatot a keresztyén oktatás és a teremtés fogalma között. Talán azzal próbáltuk meg igazolni oktatáspolitikánkat, hogy rámutattunk annak gyümölcseire. Ezek a gyümölcsök azonban nem mindig a legjobbak. Sőt, lehet hogy külső dolgokra, pusztán csak ennek az életnek a dolgaira mutatunk. Talán elkapkodva igyekszünk fejleszteni az épületeinket és az általános technikánkat avégett, hogy elérjük a közoktatási mércéket. De ez a verseny reménytelen, és ismét egyedül a külsőségekre vonatkozik. A keresztyén oktatás végső apologetikájának meg kell mutatnia, hogy a keresztyén oktatás benne foglaltatik a szövetségben, a szövetség benne foglaltatik a teremtésben, a teremtés benne foglaltatik Isten elképzelésében, s Isten nélkül az ember élete és tapasztalata teljességgel értelmetlenné válnak. Végső soron minden másnál jobban szükségünk van egy rendíthetetlen meggyőződésre az igazság ama alapelvéről, amelyre az oktatáspolitikánkat alapozzuk. Ezt észben tartva próbáljuk meg bebizonyítani, hogy bármiféle nehézség is merüljön fel az oktatásról alkotott nézetünkben, ez az egyetlen nézet, melyre az ember ésszerűen helyezkedhet.

Annak érdekében, hogy alátámasszuk álláspontunkat, mely szerint a teremtésben benne rejlik az oktatás isteni elrendelése, időnk nagy részét a különféle oktatásfilozófiák áttekintésével töltjük majd, hogy megmutassuk: a keresztyén-teista oktatásfilozófiát leszámítva ezek közül egyben sincs isteni elrendelés, sőt valójában az oktatáspolitikájának semmiféle elrendelése, semmiféle alátámasztása sincs. Nem azt fogjuk állítani, hogy a mi oktatásfilozófiánkban nincsenek intellektuális nehézségek. A legtermészetesebb, hogy léteznek ilyen nehézségek benne. S ezek a nehézségek nagy számban vannak jelen és nagyok. De nincs olyan oktatásfilozófia, melyben ne lennének nehézségek. Ezért nem segít, ha a tizennyolcadik századi racionalizmus szokásának megfelelően kivetjük a keresztyén teista oktatásfilozófiát, mert nagyon nyilvánvaló intellektuális nehézségek rejlenek benne. Másrészt nem lesz elégséges a keresztyén-teista oktatásfilozófia védelme érdekében azt megmutatni, hogy kevesebb, vagy legalábbis nem több leküzdendő intellektuális nehézség van benne, mint a többi filozófiában. A spekulatív gondolkodás korában bárki számára túl késő megpróbálni olyan oktatásfilozófiát kínálni, ami nincs alaposan megterhelve intellektuális nehézségekkel. A kérdés most az, hogy lenni, vagy nem lenni. Van egyáltalában bármiféle oktatásfilozófia, ami képes megállni? Van olyan oktatásfilozófia, ami nem csökkenti le az oktatáspolitika egészét, és alakít ki egy értelmetlen menetelést az ürességből a semmibe? Hisszük, hogy egy, és csakis egy, nevezetesen a keresztyén-teista oktatásfilozófia létezik.

Most nem tárgyaljuk, hogy pedagógiailag miképpen jutottunk el az oktatással kapcsolatos nézeteinkhez. Természetesen a szülőktől és a tanároktól kaptuk azt pontosan úgy, ahogyan minden emberi lény az elődeitől kapja az általános filozófiáját. Most azonban az a kérdés, hogy most, mikor a pedagógusok felelősségét kell feltételeznünk, vajon

ragaszkodnunk kell-e továbbra is ahhoz, amit tekintély-alapon kaptunk, mikor gyermekek voltunk. El kellene vetnünk a nézeteinket, ha mások kritikája világossá tenné, hogy a nézeteink ésszerűtlenek egy emberi lény számára. Ha azonban a vizsgálódásunk azt bizonyítja, hogy ésszerűtlen bármi más nézetet vallani, akkor megerősödünk a saját ésszerűségünkkel kapcsolatos meggyőződésünkben.

Apologetikánk ennek megfelelően nem vesztegetheti az időt a részletekre. Gyakran van szükség a részletekbe menő apologetikára, de a részletekbe menő apologetikának mindig tudatában kell lennie a maga alárendelt helyzetének. A szerves evolúció melletti és elleni érvelés során ezt néha elfelejtik. A front eme szektorában folyó küzdelmet néha úgy értékelik, mintha a dolog egyszer, s mindenkorra eldönthető lenne az adatokkal. S az emberek időnként úgy küzdenek a Szentírás megbízhatóságáért, mintha valakinek a következő ásónyoma Palesztinában mindent eldönthetne. A tények, ezt meg kell hagyni, makacs dolgok, de a tényeket magyarázni kell. Az evolucionisták által a magukévá tett filozófia sokkal veszélyesebb dolog, mint az általuk felhozott bizonyítékok. S ez a helyzet a pszichológia és az antropológia úgynevezett, az oktatás vonatkozásában jelentőséggel bíró tényeivel is. Ezeket a tényeket is szükséges magyarázni. S magyarázzák is. Nos, valamennyi tényt két lehetséges módon magyaráznak. Az emberek vagy teisták, vagy antiteisták. A tények körül dúló csata egésze e kétféle filozófusok őrült kavargása. Így tehát minden oktatásfilozófiai is vagy teista, vagy antiteista. Ezért a teizmus és az antiteizmus közötti fő kérdésben kell szembeállítani az oktatásfilozófiákat.

Az antiteista oktatásfilozófia ezernyi formában jelenik meg. Ennek a sokféleségnek azonban még sem szabad becsapnia minket. Az antiteizmus minden formája közös gyűlölettel viseltetik a teremtés teista tantételével szemben. Ha a teizmus valóban teizmus, Istennel, mint abszolút öntudatos személyiséggel annak meghatározó fogalmaként, akkor az antiteizmus minden változatával szembeni szilárd és állhatatos ellenállásra támaszkodhat, bármennyire is javasolják azok a szerves együttműködést.

Így a keresztyén oktatással kapcsolatos apologetikánk kiterjedése és hatótávolsága elkezd formát és alakot ölteni. A célunk annak megmutatása, hogy a keresztyén oktatás a teremtés elképzelésén alapszik, s a teremtésnek ez az elképzelése viszont elválaszthatatlan része a teista életfilozófia egészének. A teista életfilozófia pedig a legésszerűbb választás az ember számára, mert minden más a tapasztalatot valami jelentőség nélküli dologgá redukálja.

1. A keresztyén oktatás a teremtésben gyökerezik

Keresztyén oktatásunk az időbeli teremtés elképzelésén alapszik. Sokan vannak, akik belefoglalják a teremtés elképzelését a gondolkodási rendszerükbe, de a teremtés alatt nem értenek többet, mint logikai függőséget. Nos, bármit is jelentsen a teremtés másoknak, a keresztyén pedagógus számára a teremtés határozottan magában foglalja, hogy a tér és az idő nem azon a módon létezik Isten számára, mint ahogyan az ember számára. Ez a dolog később majd világosabban is meglátszik. Itt elegendő annyit megjegyezni, hogy ez a teisták és antiteisták közötti különbség sarkalatos pontja. A teizmus azt mondja, hogy az ember alá van vetve a tér és az idő kategóriáinak, míg Isten nincs alávetve ezeknek. Az antiteizmus minden változata azt állítja, hogy a tér és az idő, amennyiben valóságosak, Isten számára ugyanúgy létezik, mint az ember számára, amennyiben Isten valóságos.

Az irodalomban, mely általánosságban foglalkozik a teremtés problémájával, az afféle kifejezések, mint „a gondolkodás természete”, és „a valóság természete” újra és újra megismétlődnek. Az efféle kijelentések mögött meghúzódó feltevés szerint az egész gondolkodás és az egész természet, akár isteni, akár emberi, ugyanazoknak a törvényeknek és korlátoknak van alávetve. Azt, hogy Isten lehet-e személyes, vagy sem, például annak megkérdezésével határozzák meg, hogy vajon a gondolkodás, azaz a gondolkodás *per se*

megengedheti-e az abszolút személyiség elképzelését. Azt, hogy Isten nem lehet abszolút, néha abból a „tényből” vezetik le, hogy minden gondolkodás viszonylagos. AZ egyetlen valóban ismert dolog az, hogy az emberi gondolkodás viszonylagos, de feltételezik, hogy az isteni gondolkodásnak is annak kell lennie.

Mindennél fontosabb látni, hogy a teremtés tantételével és a teizmussal szembeni fellépés általánosságban ezen a kolosszális feltevésen alapszik. Ha ez a feltevés megáll, akkor a keresztyén iskoláknak bukniuk kell, ha azonban ez a feltevés nem áll meg, akkor a keresztyén iskolák megállhatnak.

Ha valaki világosan észben tartja ezt a feltevést az emberi és az isteni gondolkodás természetazonosságáról akkor azonnal megérti, hogy az időbeli teremtésnek kell felfogni az antiteista támadás oroszlánrészét. Az időbeli támadás magában foglalja ennek a feltevésnek a tagadását is. A teremtés magában foglalja, hogy egyedül Isten gondolkodása az eredeti és abszolút, míg az emberi gondolkodás származtatott és véges. A teremtés magában foglalja, hogy a véges személyiséget az abszolút személyiség hozta létre. Ezét az abszolút személyiség létezhetett és létezett is önállóan, abszolút önmagyarázó képességgel. Ezért a véges személyiségnek (az embernek) fel kell néznie az abszolút személyiségre (Istenre), mint mintára, de soha nem állíthatja önmaga elé az abszolút felfogást, mint ideált. A véges személyiségnek hinnie kell, hogy teljes, átfogó magyarázat létezik az abszolút személyiségben, s Istennek ez az átfogó magyarázata az egyetlen alap az ember magyarázatához, ameddig az a magyarázat elhat. Ha valaki tagadja az időbeli teremtést, akkor mindent tagadnia kell, ami abban foglaltatik.

Az időbeli teremtés fő következménye – ami a legutálatosabb az összes gondolkodás természetazonosságának antiteista feltevése számára – az, hogy az ember soha nem követelhet magának intellektuális átfogó megértést, mint ideált önmaga számára. Világos, hogy ha lennie kell bárhol valamilyen racionalitásnak, akkor lennie kell valahol abszolút racionalitásnak is. Ha ez nem így lenne, a racionalitás az irracionalitáson úszna. Ha tehát az emberi gondolkodás a természetét tekintve azonos az isteni gondolkodással, akkor az embernek azt kell vallania, hogy a magyarázat átfogó megértése számára ésszerűen támasztható követelmény. Ha az ember gondolatai nincsenek alávetve nagyobb korlátoknak, mint Isten gondolatai, akkor nincs semmi ok arra, hogy az ember végül, ha ugyan nem most azonnal, ne értsen meg mindent: a megismerhetetlen lecsökken a számára az ismeretlenné. Hacsak nem állítja magáról az ember bátran, hogy lényegi átfogó megértéssel bír, nem lehet abban biztos, hogy valahol a világegyetemben nem létezik egy olyan Isten, Akinek a gondolatai önállóak, vagy abszolútak, s Aki ezért pontosan azt a feltevést töri darabokra, melyre az ember az állításait alapozta. Egyetlen isten sem maradhat, aki beszámolhatna „az istenek lemészárolásáról”.

Ennek megfelelően az embernek el kell vetnie a teremtés minden olyan nézetét, mely nem felfogható a számára. El kell vetnie a teremtés bármely nézetét, mely minőségi különbséget foglal magában Isten és ember között. Nem a modern evolúciós elmélet alátámasztására felkínált bizonyíték volt az, ami a speciális teremtés elképzelésével szemben tiszteletlenséget keltett, hanem az összes antiteista gondolkodás kolosszális feltevése késztette az embereket a tényektől függetlenül a teremtés lehetségességének a tagadására.

2. Antiteista oktatásfilozófiák

A teremtés lehetségessége ellen leggyakrabban felhozott érvről azonnal kiderül, hogy az nem más, mint az imént leírt antiteista feltevés magyarázata. Azt mondják nekünk, hogy az abszolút, vagy önálló Isten nem teremthette az általunk ismert világegyetemet, mivel Neki arra nem lenne szüksége, s nem is lehetne saját jelentése. Az egyetlen Isten, ami létezhet most, hogy itt van ez a világegyetem, egy véges Isten, s egy véges Isten nem teremthette az egész tér-idő világegyetemet. Az újrafogalmazott érv így hangzik: Nem érthetjük meg, hogy

egy abszolút Isten által teremtett világegyetemnek miképpen lehetne bármiféle jelentése, ezért azt nem egy abszolút Isten teremtette. Vagy, a mi gondolkodásunk nem létezhet a tér-idő világegyetemtől függetlenül, ezért azt nem egy abszolút Isten teremtette. Az érvelés feltevése világosan az, hogy miután a mi gondolkodásunk nem abszolút, így Isten gondolkodása sem lehet az: Istennek ugyanolyan természetűnek kell lennie, mint amilyenek mi vagyunk.

A támadás azonban a teremtés tantétele ellen nem mindig volt ennyire félreérthetetlen. A teizmus és az antiteizmus közötti ellentét fokozatosan vált egyre öntudatosabbá és nyíltabbá. S a nyílt ellenség nem a legveszélyesebb ellenség. A teremtés elképzelése iránti barátság álarca az, amit megannyi antiteista filozófia magára öltött, s ami mindig is és ma is a legveszélyesebb. Végig kell hát követnünk néhány formát azok közül, melyeket az antiteista oktatásfilozófia öltött magára, hogy ezzel megtanuljuk felismerni még álarcban is.

Platon oktatásfilozófiája

Platon Köztársaságát még ma is az oktatásfilozófia klasszikusának tekintik. Az antiteista oktatásnak nem is lehetne jobb szemléltetése. Az ő filozófiája tipikusnak mondható. Benne még nem történhetett kísérlet a keresztyén és a pogány motívumok összefonására.

Platon a filozófiájában, bármily furcsa is ezt állítani, túlhangsúlyozza az időtlen, vagy az örökkévalót. Lehetséges ez, a teista szempontból megítélve? Igen. Isten örökkévalóságát túlhangsúlyozni lehetetlen. De azonnal megjelenik a túlhangsúlyozás, mikor az embert Istenhez hasonlóan örökkévalóvá teszik. Így például a modernizmus manapság sokat beszél Krisztus istenségéről, de beszél az ember istenségéről is, anélkül hogy felfogná, hacsak nem őszinte, hogy ezzel megváltoztatta az istenség fogalmának jelentését, mikor Krisztusra alkalmazza azt.

Platon számára ugyanis semmi sem igazán valóságos, amíg nem örökkévaló is. Az egész látható világ csak halványan valóságos annyira, amennyire osztozik az eszmék láthatatlan világának örökkévalóságában. Az ember lelke valóságosabb, mint a teste, mert több örökkévalóság lakozik az anyagtalan lélekben, mint amennyi lakozhat az anyagi testben. Az idő maga valóságos, mert az „az örökkévalóság mozgó képmása”. S a tér, mint mátrix, melyből minden látható dolog származik, maga is valamiképpen örökkévaló.

Kiderül tehát, hogy Platon minden gondolkodás, isteni és emberi természetazonosságának antiteista előfeltevésével kezdte. Az ő valóságmércéje egy elvont alapelv, a gondolkodás alapleve *per se*, azaz az Istentől függetlenül létezőként feltételezett. Isten addig valóságos, ameddig ennek az alapelvnek megfelelően képes élni. A világegyetem, legalábbis az Ideális Világegyetem Istentől függetlenül létezik. Isten is benne foglaltatik a világegyetemben. Az ember, mivel valamiképpen osztozik ebben az örök alapelvben, képes meghatározni mindent Isten vonatkozásában. Ez a hamis racionalizmus az, ami Platon egész gondolkodását meghatározza.

Meg kell említenünk egyes, Platon fő következtetéséből származó következményeket. Először is az alapelv a személyiségnél magasabb metafizikai rangra emelkedett. Az alapelvnek eme felemelésének a személyiség fölé be kell következnie, ha valaki egy elvont alapelvvel kezdi a gondolkodás, vagy a tudás területén. Istennek függő személyiségnek kell lennie, ha a platoni racionalizmus valakinek a kiindulópontja. Ha egyszer az elvont gondolkodást, mint alapelvet elfogadjuk döntőbírónak az Isten és az ember között, akkor Istennek is függőnek kell lennie, mert a döntőbírónak mind az Isten, mind az ember felett kell állnia. Másodszor, a platoni előfeltevés alapján senki sem beszélhet az időbeli teremtésről. Isten a világegyetemben van, s a világegyetemnek ahhoz, hogy valóságos lehessen, örökkévalónak kell lennie. Ez a platoni realizmus az, ami mindig is, és napjainkban is a forrása az időbeli teremtés elképzelésével való szembeszegülésnek.

Helyes, ha látjuk, hogy a tudás és a valóság platoni elképzelése mit jelent a valóság értelmezése számára. A platoni filozófiában az értelmezés Isten és ember közös vállalkozásává válik. Igaz, hogy Platon azzal tiszteli az Istent, hogy nagyon magas helyre emeli Őt fel a világegyetemben. Az is igaz, hogy Platon időnként a kijelentésben keresi ama problémák megoldását, melyekkel éppen küzd. De ezek a tények nem módosítják a kijelentésünket, mely szerint az értelmezés Platon számára nem több, mint közös vállalkozás. Az embernek, noha Isten által teremtettnek mondatik, mégis a jóságnak, az igazságnak és a szépségnek az Istentől függetlenül létező alapelveinek megfelelően kellett megformáltatnia, az Istentől ugyancsak függetlenül létező anyagból. Ennek megfelelően az ember inkább ezektől az elvont alapelvektől és a független anyagtól függött, mintsem Istentől. Az embernek tehát nem egyedül a kijelentés által kellett élnie. Élhetett mindenekelőtt a jóság, az igazság és a szépség alapelveinek megtestesítése által. Lehetett racionalista. Mikor sikertelen volt a magyarázásban, megkérdezhette Istent, hogy vajon Ő, felkarolván valahogyan valamennyivel többet ezekből az alapelvekből, rendelkezik-e valamilyen hozzáférhető információval. De mind Isten, mind az ember náluk magasabb rendű alapelvektől függtek. Egyikük sem volt ezeknek az alapelveknek a forrása, mindketten az alapelvek megtestesülései voltak. Léteztek az ismeretlen és a megismerhetetlen területei Isten és ember számára egyaránt, ők mindketten az igazsággal harcoltak. Ilyen alapon természetesen nem létezhetett isteni rendelés semmiről sem a szó abszolút értelmében. Istennek nem volt valóságos hatalma az ember felett. Mind Istennek, mind az embernek szüksége volt oktatásra. Bárki beszélhetett ugyanúgy az isteni oktatás emberi elrendeléséről, mint ahogyan az emberi oktatás isteni elrendeléséről.

Azután, az Isten és az emberek közötti együttműködés nem lehet állandó. Az egyenrangúak együttműködése előfeltételezi minden tag függetlenségét a társaságban. Amíg minden dolog harmonikus, az együttműködés folytatódhat. De a harmónia, a folytonos harmónia lehetséges, mikor az elmék sokfélesége van jelen? Azt fogjuk mondani, hogy lehetséges, ha mind az Isten, mind az ember teljesen irányított (a jóság, az igazság és a szépség alapelveinek teljes megtestesülése miatt). Sajnálattal mondjuk, ezek az alapelvek nem terjedtek szét a teljes világegyetemben. Ezek nem lehettek a tér és idő világában. A sokféleség önmagában is gonoszt foglal magában Platon számára, mert a sokféleség egyik tagja sem lehet átfogó. Azonosságnak kell lennie, amennyiben harmóniának kell lennie. Ennek megfelelően nem is lehet másként, mint hogy az ember gyakorta más véleményen legyen, mint Isten az értelmezés dolgában. S mi mást tehetne az ember ezekben az esetekben, mint hogy követi a saját legőszintébb meggyőződéseit? Az ember, ha a kezdetektől fogva racionalista, akkor mindvégig annak is kell maradnia. Az együttműködéssel kialakított értelmezés valójában független értelmezés.

Az ember tehát önmaga számára értelmezi a valóságot. Neki még azt is pontosan meg kell határoznia, hogy Isten milyen helyet foglal el a világegyetemben. Megjegyezhetjük, hogy Platon nézete azonos Éváéval a Paradicsomban. Éva is Isten fölé emelte az alapelveket, majd eme alapelveknek megfelelően igyekezett meghatározni önmaga számára, mi Isten helye a világegyetemben, és mit tehet, vagy mit nem tehet meg. Így tanuljuk meg azonosítani a platoni előfeltevést az ember bűnével, az ember eredendő és őt vezető bűnével. Ezzel megértjük, hogy mit is jelent az antiteista gondolkodás.

Az antiteista gondolkodásnak a kezdeti feltevései miatt tagadnia kell Istent. Tagadnia kell a tökéletes, de véges lények teremtésének lehetségességét. A teremtést *per se* kell tagadnia. Tagadnia kell a történelem jelentését, ha Isten létezik. S teszi ezt nem az Isten teista nézetében rejlő nehézségek miatt – mert a teremtés elvetése a teizmus elvetése – hanem mert a kezdetektől fogva azt feltételezi, hogy a teizmus téved.

Ha egyszer ezt a tényt, miszerint az antiteista gondolkodás egyetlen kolosszális feltevésen alapszik, világosan látjuk, akkor már nem vagyunk oly könnyen kísérthetőek, hogy engedjünk a szirén-énekének a nyitott elméjűségről, a semlegességről, és a fejlődésről.

Különösen így van ez akkor, ha még azt is látjuk, hogy az antiteistáknak egyáltalában semmiféle feltevéshez sincs joguk. Ők azért hagyták el a teista tábort, mert a teizmus mindenestől egy abszolút, önálló Isten feltevésén, vagy előfeltevésén alapult. Nekik semmi efféle feltevésük sem lehet, hanem nekik maguknak kell elkezdeni a vizsgálódást. Azaz, meg kell kérnünk őket, hogy maradjanak hűek a kiindulópontjukhoz, s nem vagyunk nagyon készek elfogadni a gondolkodásuk szerkezetét, mikor látjuk, hogy egyetlen nagy feltevésen alapul. Egyszerűen megkérdezzük az antiteistákat: melyik feltevés elfogadása tűnik ésszerűbbnek a véges, az időtől függő ember számára, az abszolút Isten feltevése, vagy az abszolút ember feltevése?

Melyik feltevés az ésszerűbb? A gyümölcseikről ismerjük meg őket. A teizmust azért vetették el, akik elvetették, mert szerintük nagy intellektuális nehézségek rejlenek a fogalmaiban. Mi viszont azért vetjük el az antiteizmust, mert az egész emberi tapasztalatot és az egész történelmet valami értelmetlenséggé egyszerűsíti le. Ha nincs abszolút Isten, Aki Maga is végső, örök valóság, s egyben a tér-idő világegyetem teremtője, akkor egyáltalában semmiféle értelmezés sem fog létezni. Nincs egység, mely bármiféle jelentést adhatna a sokféleségnek. Egy végső sokféleség egy ugyanolyan végső egység nélkül szilánkokra tör minden értelmezést. Az egységnek az antiteizmus által kínált egyetlen alapja egy személyiségtől független alapelv, s egy személyiségtől független alapelv nem lehet más, mint elvont egyetemesség. Az efféle elvont egyetemességnek nincs érthetősége, mert nincs létezése önmagában. Ezért nem szolgálhat alapul mások érthetősége és értelmezése számára sem. Az antiteizmus olyan feltevésen alapszik, amelyhez nincs joga, s amely az önmegsemmisítéshez vezet.

Azért időztünk ilyen sokat Platon mellett, mert gondolkodásának egésze, s különösen az oktatásfilozófiája tipikusnak mondható mindabban, amit ma látunk és hallunk. A modern filozófia gyakran megpróbálta a lehetetlent a keresztyén teizmus és a platoni gondolkodás kombinálásával. Következésképpen nagyon sokféle hibrid filozófiával találkozunk, melyek könnyen megtéveszthetnek a teizmussal fennálló látszólagos hasonlóságukkal. Másrészt a teizmussal szembeni ellenállás, mely régen főleg rejtett volt, mára nyíltabbá vált. Amik egykor feltevések voltak, mára a elsődleges alapelvekké váltak.

Kant és a modern oktatásfilozófia

Ez a növekedés az öntudatosságban általában különösen igaz az összes, mind az isteni, mind az emberi gondolkodás természetazonossága platoni feltevésének vonatkozásában. Kant ezt a feltevést a modern filozófia vezérelvévé tette. Ebben rejlik az ő kopernikuszi forradalma, jóllehet a valódi kopernikuszi forradalmat eredetileg Éva vitte véghez. Kant szerint a gondolkodás teremtően alkotó. Azaz, minden gondolkodás teremtően alkotó, emberi és isteni egyaránt. Az a valóságos és igaz, ami összhangban áll a gondolkodás törvényeivel, ami pedig ellentétben áll a gondolkodás törvényeivel, az nem valóságos, és hamis. Ez Kant állítása. A gondolkodás elvont alapelvének ugyanazt a felmagasztalását látjuk a lehetséges legnagyobb metafizikai és ismeretelméleti rangra, mint amit Platonnál is láttunk. S most egy világosabban kijelentett hangsúlyt is látunk az embernek az Istennel egyenlő eredetiségén is. Nagyobb a hangsúly a felfoghatóságon, mint az igazság mércéjén is. Platon, mikor rákényszerült, tett kétségbeesett, „nem árthat” hivatkozásokat a kijelentésre, Kant azonban elvetette az efféle gyermekes dolgokat. Ő semmit sem fogad el Odaátról. Semmi sem fogadható el, ami nem talál azonnali válaszra és elfogadásra a gondolkodásnak az ember elméjében munkálkodó törvényei részéről. Ha nem így tennénk, az az emberi gondolkodás alkotó mivoltának a tagadását jelentené. S Kant nemcsak az erkölcs terén jelentette ki az ember függetlenségét. Az ő független erkölcsisége csak logikai következménye a gondolkodás alkotó mivolta

alapelvének az egyik irányban. S ennek az alapelvnek kell működnie minden irányban. Az ember, ha alkotó, akkor teljességgel független is.

Nem várjuk, hogy a teremtést Kant tisztelettel fogja emlegetni. Ha az emberi gondolkodás önmagában lényegileg teremtő, miképpen lehetne teremtett? Az emberi gondolkodás, amennyiben teremtett, akkor elsősorban befogadó, s csak másodsorban teremtő. Kant számára azonban az emberi gondolkodás elsődlegesen teremtő, tehát nem teremtett. Emellett a teremtés azt is magában foglalja, hogy egyedül Isten gondolkodása az abszolút és eredendően teremtő. Kant Istennek ezt az eredendő és kizárólagos alkotói mivoltát tagadja. Isten, meg kell hagyni, valóban teremtő, de az ember is az. S Isten teremtői mivoltát valójában nemcsak az ember egyenlően teremtői mivolta korlátozza, de a függetlenség törvénye is. A teizmus Istenétől köszönettel veszünk búcsút a múltbeli szolgálataiért, s egy másik istent vezetünk be szertartásosan, hogy végezze a házőrző kutya szerepét a törvény oldalán.

Az emberi gondolkodás teremtői mivoltának ez a vezérelve az, ami megkérdőjelezhetetlen túlsúllyal tartja a markában általánosságban az egész modern filozófiát, s konkrétan az egész modern oktatásfilozófiát is. Egyedül ezzel a vezérelvvel, mint az antiteista oktatáspolitika szívével vívjuk a harcunkat. Ne harcoljunk senki nagy, vagy kicsi ellen, csak ez ellen a király ellen. Leplezzük le ezt a királyt! Rántsuk le róla a nevezetes semlegességének királyi díszruháját! Vegyük el az alapelv legjavát, és csak az undorító feltevés marad vissza. S ha ezt egyszer megtettük, a teista seregeknek nem lesz több okuk a félelemre.

Ez a leleplezés azonban nem mindig könnyű. A modern idealizmus ügyes manipulációval belevette a keresztyén teista frazeológiát a rendszerébe, jóllehet minden fogalmat a végtelenségig idegen tartalommal töltve meg. A modern idealizmus olyan, mint az idősebb fiú Jézus példabeszédében, aki a szavaiban vallja az atyja iránti hűségét, de a szívében elidegenedett tőle (Lk15:29-32, lásd Mt21:30). Az idealizmus sokat beszél a „teremtésről”, de a „teremtés” alatt nem ért többet, mint logikai függőséget. S Isten ugyanúgy függ logikailag az embertől, ahogyan az ember logikailag függ az Istentől. Ez teszi olyan veszélyessé a modern idealizmust a keresztyén teizmus számára. Megtanulta a modernizmustól beletölteni az új bort a régi üvegekbe a címke megváltoztatása nélkül. Mikor a modernizmus oly sokat beszél a szép ideálokról, melyeknek Jézus szentelte az életét, akkor ezeket az ideálokat Istentől, valamint Jézustól függetleneknek képzeli el. Ez a modernizmus nemcsak keresztyénellenes, de antiteista is. Amíg az idealizmus és a modernizmus nem adják fel a kanti-platoni feltevésüket az emberi gondolkodás lényegi teremtő mivoltáról, addig egyetlen teista sem tűzheti ki a béke zászlaját.

A pragmatizmus és a modern oktatáselmélet

Nekünk azonban határozottabban korszerűsíteni, valamint közvetlen kapcsolatba kell hozni a platoni-kanti távlatának tevékenységét napjaink oktatáspolitikájával. Mondhatjuk: „’Pragmatizmus’ van a levegőben. John Dewey uralja manapság az oktatást. Az evolúció az, amellyel harcolunk. Miért nem ezekről beszélünk ahelyett, hogy oly sok időt töltünk a keresztyén idők előtt élt Platonnal?” Én mégis meg vagyok arról győződve, hogy senki sem foglalkozhat kielégítően J. Deweyjel, a pragmatizmussal, és az evolúcióval, amíg az illető nem foglalkozott Platonnal és Kanttal. A pragmatizmus csak annyit tett, hogy kimunkálta a platoni-kanti feltevést az egyik konkrét, és talán a logikailag legkövetkezetesebb irányban.

Láttuk már, hogy miután az antiteista racionalizmusnak tagadnia kellett a teremtést, kettő, és csak kettő út állt nyitva előtte. Az első, hogy az egész valóságot örökkévalóvá, a második, hogy az egész valóságot mulandóvá tegye. Platon és a modern idealizmus az első utat próbálták meg járni, s a modern idealizmus kénytelen volt elismerni, hogy *cul de sac*-ba

futott.[6] Az idő túlságosan valóságos, vagy legalábbis az idő illúziója túlságosan valóságos ahhoz, hogy sokáig lehessen tagadni. S miután ennek a feltevésnek megfelelően Isten és ember ugyanazon a módon ugyanazoknak a törvényeknek vannak alávetve, ebből következik, hogy amennyiben az ember nem képes többé az örökkévalóság ritka levegőjét szívni, és alá kell szállania az idő és a tér völgyeibe, akkor Istennek is vele együtt kell jönnie. A pragmatizmus ezért a második utat járta, mint az egyetlen alternatíváját az egész valóság örökkévalóvá tételének: azt mondta, hogy az egész valóság mulandó. Azt mondta, s logikusan mondta, hogy ha Kantnak igaza volt abban, hogy az emberi gondolkodás lényegileg teremtő, s az ember mulandó állapotú, akkor az egész valóság mozgásban van. Az ortodox idealizmus megpróbálta kifüstölni a pragmatizmus eme Galileijét, de közben suttogva ezt mondta: „ÉS mégis mozog". Semmi sem volt képes megállítani a logika erejét. Ha Évának igaza volt, akkor Platonnak is, ha Platonnak igaza volt, akkor Kantnak is, ha Kantnak igaza volt, akkor John Deweynek is, s ha John Deweynek igaza van, akkor a keresztyénellenes, antiteista oktatási rendszer is igaz.

Furcsán hangzik, de még a pragmatizmus sem utasította el teljes mértékben a teista-keresztyén terminológiát. A „teremtés" elképzelését például nem vetették el. Henri Bergson a „teremtő evolúcióról" beszél. Úgy véli, hogy valódi helyet készített a teremtés számára, miután ellenezte a mechanizmust és a materializmust, pont amiképpen Kant is készített helyet a vallás és Isten számára, mert szembeszállt a racionalizmus konkrét kinövésével. De mit jelent a „teremtés" Istentől függetlenül? Bergson számára az űr az Isten. A nyers lehetségesség, mint parttalan és feneketlen óceán veszi körül a valóságnak a lábunk alatt levő mészfoltját. Hasonlóképpen beszél S. Alexander a Térről, az Időről és az Istenségről. Az Istenség a számára egy ideál, amit a tér-idő eredetű emberiség horgonyként valamiképpen kivetett a láthatatlan égbe. Isten ugyanúgy teremtett, mint az ember, s a kettő közül az ember jelenik meg hamarabb a színen. Ez a platoni-kanti alapelv csúcspontja. Istennel a kör teljesen bezárult. Ahelyett, hogy Ő lenne a világegyetem Teremtője, Őt is a világegyetem teremtette. Neki Omegának kell lennie, anélkül, hogy Alfa lehetne.

Hivatkozhat az oktatás, vagy a magyarázat ezen az alapon Istenre az előírásai, a *raison d'etre*[7] végett? Az ember nem keveri bele magát Isten magyarázatába. Efféle magyarázat többé már nem létezik. Ha szükség van bármiféle biztosítékra, előírásra, vagy indítékra az ember oktatáspolitikájában, akkor annak magában az emberben kell lennie. Ez az embernek, az ember számának a megistenülése (Jel13:18).

De pont itt lép fel egy nehézség. Már láttuk, hogy gyümölcseiről ismerjük meg az antiteizmust. Láttuk, hogy az alapvető pluralizmus az ugyanannyira alapvető egység nélkül a tapasztalatot valami értelmetlenséggé züllesztette le. A tapasztalat eme értelmetlenséggé züllesztése, mely öröklötten benne rejlik a platoni-kanti alapelvben, a legnyilvánvalóbbá a pragmatizmus esetében vált. Egy bevallottan eredendő pluralizmus az emberrel, mint kiváltságos taggal mostanra pluralizmussá vált az áramlásban. Az időt megtették az egész valóság benne rejlő összetevőjének, s ezzel a racionalitást, amiképpen az emberben látjuk, a semmin sodródóvá. Az átfogó megértés vakmerő követelése ezt a világegyetemet túl szűknek találta, ha Isten áll mögötte. Ez helyet készített Isten eltávolításához, de egyben túl sok helyet készített önmaga számára. Az ember nem akart belekeveredni Isten magyarázatába, de Isten magyarázatának eltávolítása kiváltotta az összes magyarázat eltávolítását is. Többé már nincs összefüggő világegyetem, melybe az ember belevonhatná magát. A platoni-kanti alapelv Isten fölé emelte a törvényt, a törvény azonban így felemelve jogosítvánnyá vált. A valóság egyetlen morzsája sem mondható kapcsolatban állónak a másik morzsával, az ítélőképesség, a józan ész maga is megsemmisült. Semmiben sincs racionalitás. A pragmatizmus a fiatalabb, a tékozló fiú, aki felfogja, hogy a lényege elnyeletett, de csak annál hangosabban hangoztatja a

[6] Azaz: zsákutcába – *a ford.*
[7] Létjogosultság

bölcsességét, amiért elhagyta az atyai házat. Mikor az a pragmatizmus, az evolúció és a semlegesség uralják nagyrészt a modern oktatáselméletet, melyekről kiderül, hogy egész programjukat egyetlen olyan feltevésre alapozzák, mely a józan ész minden morzsájának megsemmisüléséhez vezet magának az oktatásnak a számára, akkor újból felbátorodunk. Bármiféle intellektuális nehézségek rejlenek is a mi nézetünkben, nem vagyunk készek elfogadni az egyetlen nekünk felkínált helyettesítő nézetet. Vajon nem csak szegényes reklámetika „lejáratni" a versenytársunk termékét, hogy a magunkét eladhassuk? Sőt, a mi ügyletünk nem is kereskedelmi, így ez a hasonlóság nem áll meg. Mi Salamon etikáját alkalmazzuk, mikor lefesti a következményeket azok számára, akik az „idegen asszonyt" szeretik, aki oly tisztességesnek tűnt, és bájt kínált – melynek ürességét nehezen látta meg az egészséges ifjú.

Csak futólag hívjuk fel a figyelmet a tényre, hogy a felmérésünk, bármilyen gyors is, igyekszik átfogó lenni. Nincs, és nem is lehet nem a platoni-kanti racionalizmuson alapuló oktatáspolitika a keresztyén teista oktatás kivételével. Manapság léteznek oktatásfilozófusok, akik elvetik a pragmatizmust, sőt bizonyos fokig még az idealizmust is. Ők azt akarják, hogy teistáknak nevezzék őket. A „teremtés" nálunk nagyon is divatos valami. Úgy beszélnek Isten akaratáról, mint ennek a világnak a forrásáról. Utalhatunk A. S. Pringle-Pattisonra, C. C. J. Webbre, H. Rashdallra, J. Lindsayre, és E. Hockingra mint filozófusokra, és K. Barthra és E. Brunnerre, mint teológusokra. Nagyon is örülünk a modern idealizmus immanentizmusával[8] szembeni reakciójuknak, de amíg nyíltan, vagy hallgatólagosan az emberi gondolkodás kreativitásának platoni-kanti alapelvére építenek, nem fogadhatjuk el a békeajánlataikat. Hirdethetnek teizmust, de csak olyan teizmust, mely alapvetően ellenséges azzal a teizmussal szemben, amit mi kívánunk meg.

Nos, ha az antiteista oktatásfilozófiáról általunk adott elemzés igaz és kimerítő, abból következik, hogy a védekezésünknek, vagy a bármely konkrét oktatáspolitika elleni támadásunknak ezt a központi alapelvet mindig észben kell tartani. A legfontosabb dolog nem az antiteista oktatásfilozófia által öltött forma, hanem továbbra is annak antiteista mivolta marad. A pragmatizmus lehet manapság az oktatáspolitikánk legnépszerűbb ellenfele. A pragmatizmus a legnyíltabban lehet ellenséges a nézeteinkkel szemben. S természetes, hogy a legtöbbet a pragmatizmussal kell harcolnunk. De óvakodjunk attól, hogy a pragmatizmussal harcolva kusza szövetséget kössünk bármely idealista vagy úgynevezetten teista filozófiával, melynek szintén lehetnek kisebb vitái a pragmatizmussal. Ezek a civódások végül is mindössze családi viták, s miután mi maga a család ellen harcolunk, nagyon kell ügyelnünk arra, nehogy kígyót melengessünk a keblünkön. Lehet bölcs és törvényes kijátszani az asszírokat az egyiptomiak, vagy az egyiptomiakat az asszírok ellen, de egy kusza szövetség örökre tilos bármelyikükkel a szövetség népe számára.

3. A teista keresztyén oktatásfilozófia[9]

Láttuk, hogy az idealizmus volt mintegy az idősebb, valamint a pragmatizmus volt mintegy a fiatalabb fiú a példázatból, mikor elutasította, hogy hazatérjen, noha felismert már valamennyit a saját ostobaságából. Most pedig a hasonlatot folytatandó, nevezhetjük a teizmust általánosságban, a teista keresztyén oktatásfilozófiánkat pedig konkrétan az atyai házhoz az atya szeretete vonzásának következtében visszatért tékozló fiúnak. Forrófejű kapkodással megtagadtuk a teremtést, s azzal együtt az atya magyarázatától való függőségünket is. „Lázongó élettel" feléltük a vagyonunkat, vonakodván elismerni, hogy a föld, amelyen lakoztunk, még mindig az atya tulajdona volt. Az Istennel szembeni ellentétet

[8] Bármely azon elméletek közül, mely szerint Isten, vagy egy elvont elme, illetve lélek átjárja a világot – *a ford.*
[9] Itt Van Til az alábbi széljegyzetet szúrta be: „A Szentháromság ebben az előadásban nincs kellően kihangsúlyozva".

oly hatalmassá és véglegessé tettük, hogy semmiféle természetes, a hegelihez hasonló inga, sem volt képes ismét szintézisbe hozni minket Istennel. Csak maga Isten volt képes szintetizálni minket Önmagával. Ezért nem csodálkozunk azon, ha mások egy mindenestől ésszerűtlen feltevésre építenek, és nem hagynak fel azzal. Nem várjuk el az emberektől, hogy ésszerűek legyenek, hacsak Isten nem teszi őket ismét azzá. Ez azonban nem érvényteleníti az érvelés hasznosságát az ésszerűtlen emberekkel. Az efféle érvelés megerősíti a hitünket, és (ki tudja?) a Lélek is felhasználhatja az emberek ésszerűvé tételében.

Így térünk vissza a teremtés egykor elvetett tantételéhez. Nem azért fogadjuk el most, mert többé már nem látunk benne intellektuális nehézségeket, vagy, mert megoldottuk azokat. De megismertük a platoni-kanti feltevés ésszerűtlenségét. Megtanultuk, hogy a megértés nem ésszerű követelés az ember számára. Rájöttünk, hogy ha magunk keresünk magyarázatot Istentől függetlenül, annak fiaskó, önmagunk nevetségessé tétele és teljes megsemmisülés a vége. Most már felfogjuk, hogy szükségünk van Istenre, mert egyedül Ő, és csak Ő a teljesen öntudatos racionalitás. Ha bármiben is lenni kell ésszerűségnek a Nap alatt, akkor Istennek abszolútnak kell lennie. Ha Vele együtt mi is örökkévalókká tétetünk, akkor a helyzet reménytelen, mert Isten akkor leredukálódik közülünk egyre. Ha pedig velünk együtt Ő is mulandó, akkor az eset, ha lehet, még reménytelenebb, mert akkor szándékosan vetettük át a következetesség minden reménységét a hajó korlátján a tengerbe.

Szent Ágoston már tanította ezt nekünk. Az ő gondolkodása alapjában véve szöges ellentéte Platon gondolkodásának. Platon számára az Eszmék, vagy törvények Istennel egyenrangúak, vagy Felette állnak, Ágoston számára az eszmék, vagy törvények Isten természetét fejezik ki. Radikálisabb különbséget elképzelni sem lehetne. Platon szerint az Isten azért akarja a jót, mert az önmagában jó, Ágoston szerint a jó azért jó, mert Isten így akarja, s azért akarja így, mert ez az Ő természetének kifejeződése. Ágoston számára Isten magyarázata már a tér-idő világegyetem teremtését megelőzően is létezik. A világegyetem Isten terve szerint alkottatott. Ha bárki a valóságot, vagy bármit akar magyarázni, az illetőnek Isten tervében kell azt megtalálnia. Ha egyszer erre a tervre rábukkant, megtalálta az igazságot. S akár felfogható ez az igazság az ember számára átfogó módon, akár nem, attól még igazság marad.

Szent Ágoston számára az emberi gondolkodás elsődlegesen befogadó, tehát rekonstruktív. Az embernek, mint véges racionális személyiségnek egyedül a kijelentés alapján kell élnie. A gondolkodása nem passzív, vagy inaktív. Valójában igazi és gyümölcsöző aktivitás csak ott létezik, ahol megtalálható az igazi befogadókészség is. Csak a teista talál elegendő súrlódásra ahhoz, hogy a magyarázat csúszós országútjain tovább haladhasson. Egyedül ő nem ugrál jégdarabról jégdarabra az áradatban. Egyedül ő nem próbál meg vákuumban lélegezni. Istennek külsőnek, az embernek pedig időbelinek kell lennie, vagy semmiféle magyarázat sem létezik. S miután egyedül az időbeli teremtés gondoskodik erről a különbségtételtől Isten és ember között, most már világos, hogy a teremtéssel Isten isteni parancsot ad az oktatásra. A mi rendszerünk teista oktatási rendszer. Ha az oktatáspolitikánk ésszerű, akkor ez az egyetlen ésszerű oktatási rendszer, mert a teizmus az ésszerű, a szükséges, sőt egyetlen ésszerű filozófia az ember számára. Oktatási rendszerünk pont olyan erős, mint a teizmus, ezért ne féljünk, hanem legyünk bátrak.

Mindeddig okkal beszéltünk a teista, és nem a keresztyén oktatásról, hogy külön felhívjuk rá a figyelmet: akik elvetik az oktatásfilozófiánkat, azok nem a „különcséget", hanem magát a gondolkodást vetik el. Ezen a módon már jeleztük, hogy a keresztyén oktatás és a teista oktatás azonosak. Hasznosnak látszik kihangsúlyozni ezt a tényt. Néha kísértést érzünk kételkedni a saját erőfeszítéseink értékében, különösen mikor olyan társadalomban élünk, amelyikben a Bibliát még mindig olvassák az általános iskolákban, de mindazonáltal arra kérnek minket, hogy önként adjuk nehezen megkeresett dollárjainkat a keresztyén oktatásra. Mikor ezzel a kísértéssel szembesülünk, akkor látszólag annak a dolognak a

megértése lesz a legnagyobb segítségünkre, hogy bármik is legyenek a részletek, az úgynevezett semleges oktatás egésze az emberi gondolkodás függetlensége platoni-kanti alapelvére épül, ami nemcsak a keresztyénséggel, de Istennel is szöges ellentétben áll. Mikor ezt világosan megértjük, a keresztyén oktatás többet is jelent majd a számunkra egy egyszerű szoteriológiai mentőcsónaknál, a megtérés eszközénél. A keresztyén oktatás válik akkor magának az emberi életnek a *sine qua non*-jává. Az igazi humanizmus, a valóban emberi kultúra előfeltételezi az időbeli teremtést. Így az oktatás, nemcsak a keresztyén, de maga az emberi lény, a teremtett ember oktatása is isteni parancs által elrendelt szükséggé válik.

A keresztyén oktatás teista alapjai

Amit még meg kell tennünk: határozottabban kell viszonyítanunk a keresztyén, vagy református oktatást ahhoz a teista alaphoz, amit eddig próbáltunk meg lefektetni. Vagy inkább, mivel a teista oktatást a keresztyén oktatással azonosítottuk, nem pedig a keresztyén oktatás alapjává tettük, ennek az azonosításnak az okairól kell beszélnünk. Ezek az okok nem válnak azonnal láthatóvá. Rendszerint úgy gondolkodunk a teizmusról, mint a Szentíráshoz csak mellékesen kapcsolódó filozófiáról. S nagyon félünk, nehogy a látásunk a keresztyénség teista alapjáról, továbbá az, hogy sokat foglalkozunk a keresztyén oktatás teista védelmével meggyengítse a Lélek bizonyságtételébe vetett szilárd hitünket, mint a keresztyénségbe vetett hit egyetlen valóságos forrását. Én mégis szilárdan meg vagyok arról győződve, hogy „ezeket kell cselekedni, és amazokat sem elhagyni” (Mt23:23). A keresztyén oktatás teista védelme nem szükségtelen, s a legcsekélyebb mértékben sem befolyásolja a Szentlélek mindent meghatározó munkájába vetett hitünket.

A keresztyénség elsősorban helyreállító vallás. A keresztyénség a helyreállított és önmagára talált teizmus. Krisztus azért jött, hogy az embert a világegyetemét visszavezesse a teremtés Istenéhez. Azok, akik elfogadják az üdvösséget, ismét igazi teistákká válnak. Ők, és csakis ők a teisták, mert azok, akik nincsenek Krisztussal, ellene vannak. A teisták és a nem teisták közötti elválasztó vonal pontosan ugyanolyan világos, mint a választóvonal a keresztyén és a nem keresztyén között, mert az első vonal mélyebben van bevésve, mint a második. Természetesen ezrek vannak, akik zokon veszik a dolgok ilyeténképpen történő megfogalmazását. A modernizmus azt akarja, hogy keresztyénségnek nevezzék. Mi csak azt válaszolhatjuk, hogy nem pusztán keresztyénellenes, de antiteista is egyben. Legalábbis az általuk gyakorolt keresztyénség és teizmus olyan halálos ellensége az általunk gyakorolt keresztyénségnek és teizmusnak, amilyet csak el lehet képzelni. Mi van hát akkor a névben?

Keresztyénekként hiszünk Krisztus abszolút mivoltában. Ő mondta Magáról: „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn14:6). Azaz, Tőle igazság származik. Mivel Isten, Ő nem tesz bizonyságot az igazság egy függetlenül létező alapelvéről, hanem magát az igazságot posztulálja. Ez lehetetlenség lenne mindaddig, amíg Krisztus nem lenne Istenhez, az Atyához hasonlóan abszolút, örökkévaló, önálló személyiség. Az alternatíva ismét világos és kimerítő. Ha elfogadod Krisztust úgy, ahogyan Ő akarja, hogy elfogadják, akkor nemcsak az Istennel fennálló azonosságát kell elfogadnod, hanem az abszolút, minden részletre kiterjedően önmagyarázó Istennel fennálló azonosságát is. Semmiféle valóságos értelemben nem lehetek keresztyén mindaddig, amíg nem olyan Istenben hiszek, Aki egyedül értelmez a számomra.

Ennek megfelelően mondta Krisztus, hogy az Ő szavait kell megtennünk hitünk és életünk mércéjének. S ezért mondja Pál is, hogy minden gondolatot foglyul kell ejtenünk, hogy engedelmeskedjenek Krisztusnak. Az engedelmesség nem egyszerűen csak az alávettetés válaszreakciója, amit az Ószövetségben feltételezetten feltalált Isten, mint önkényes uralkodó elképzelése követel meg. Az engedelmesség Krisztusnak egyszerűen csak az emberi lény újra befogadóan rekonstruktív viselkedése. Ezt jött helyreállítani Krisztus. Az

pedig, hogy ez a befogadókészség az üdvösséghez közvetlenül kapcsolódó dolgok vonatkozásában nyilvánul-e meg, vagy sem, nem jelent semmi különbséget. A keresztyén, vagy teista kultúrát, valamint a közvetlen üdvösség a gondolkodásnak a befogadókészségre vonatkozó ugyanaz az alapelve irányítja. Azoknak, akiknek nincs meg ez a befogadókészségük, üdvösségük sincsen, de emberi kultúrájuk sem.

Mivé válik akkor minden erőfeszítése, ami az evolucionista filozófia és a keresztyénség harmonizálására irányul? Most az olyan evolucionista filozófiáról beszélünk, mely a nyitott világegyetem platoni-kanti alapelvén alapszik. Az efféle filozófia a maga minden formájában, legyen bár materialista, vagy vitalista, vagy spenceri, vagy bergsoni, tagadja a teremtést. S ez nem részletkérdés. Ha a teremtést tagadjuk, a keresztyénég helyreállító jellegét is tagadjuk. Miképpen lenne képes Krisztus helyreállítani az ember számára az ember befogadóan rekonstruktív jellegét, ha Isten által soha nem teremtetvén az embernek soha nem is volt efféle viselkedése? Vagy hogyan lenne képes Krisztus helyreállítani bármit is, ha miután nincs teremtés, így az embert sem lehet helyreállítani semmi korábban volttá? Vagy megint, miképpen lenne képes Krisztus helyreállítani, ha nincs teremtés, Ő maga is csak egy torzszülött, aki semmiféle lehetséges jelentőséggel sem bír az ember számára? Lehetetlenség tagadni a keresztyénséget, de fenntartani a teizmust, vagy tagadni a teizmust és fenntartani a keresztyénséget. Ugyanolyan lehetetlenség ellenezni a keresztyén oktatást, de őszintén érdeklődni az emberi kultúra iránt, mint amennyire tagadni az emberi kultúrát, de érdeklődni a keresztyén oktatás iránt. Az alap tető nélkül nem kínál menedéket, a tető pedig alap nélkül nem kínál szobát.

Körkörös gondolkodás és a Szentírás abszolút tekintélye

A vád azonban végül majd az lesz, hogy mindezt én azért fogadom el, mert a Biblia mondja nekem. A Biblia azt mondja nekem, hogy Isten és Krisztus a magyarázat abszolút és egyetlen forrása. A Biblia azt mondja nekem, hogy az engedelmesség szövetségi követelmény, mert benne foglaltatik a teremtésben. De honnan van a hitem a Bibliában? Ha a válaszom az, hogy az abszolút Istennek és az abszolút Krisztusnak szükségük van egy abszolút tekintéllyel rendelkező Bibliára a bűnös világban, az elismeri a logikát. Biztos, hogy ez a helyzet. Ha a bűn az, aminek a Szentírás mondja, az ember szíve és elméje befogadókészségének a tagadása, ha Isten az, Akinek a Biblia mondja, az abszolút Isten, valamint Krisztus az, Akinek a Szentírás mondja, az ember helyreállítója Istenhez, akkor egyedül csak egy tévedhetetlenül ihletett Szentírás képes abban segíteni, hogy az emberek újra teistákká lehessenek. De miképpen tudhatom, hogy amit a Biblia mond, az igaz? Ha azt mondom, hogy összhangban van a tapasztalatommal, akkor nem kerülöm el a körkörös gondolkodás vádját, mivel az én tapasztalatom elismerten a Szentírás befolyása formálta. Ha azt mondom, hogy a Szentírás összhangban van ateizmussal, amit kielégítőbbnek találok minden más filozófiánál, akkor megint csak nem kerülöm el a körkörös gondolkodás vádját, hisz épp az imént jelentettem ki, hogy a teizmusom is a Szentírásból származik. Miképpen kerülhetem hát el a körkörös gondolkodás vádját, ha az emberek azért tesznek engem, mint oktatót nevetségessé, mert feltételezem a Szentírás tekintélyét?[10]

A válasz az, hogy én semmi módon nem próbálom meg azt kikerülni, hanem bátran kijelentem, mint az önmegsemmisítés egyetlen alternatíváját. Amit tenni fogok: először is megmutatom, hogy a hit az abszolút Istenben, a teremtésben, s az ember gondolkodásának

[10] A Westminsteri Hitvallásban (1647) olvassuk: „A Szentírás tekintélye, mely miatt hinni és engedelmeskedni kell annak, nem függ egyetlen ember vagy egyház bizonyságtételétől sem, hanem egyedül Istentől, a Szentírás szerzőjétől, aki maga az Igazság, s mivel Isten szava, el kell fogadnunk… a mi teljes meggyőződésünk és bizonyosságunk a Szentírás tévedhetetlen igazsága és isteni autoritása felől, a Szentlélek belső munkájából származik, amely az Ige által tesz bizonyságot szíveinkben”.

eredeti befogadókészségében – azaz a teizmusban – elválaszthatatlanul összekapcsolódik a Szentírás azt helyreállító Krisztusával, azaz a keresztyénséggel. Viszont a hit egy véges Istenben, egy nem teremtett világegyetemben, valamint az emberi gondolkodás lényegi teremtő mivoltában, – azaz az antiteizmusban – elválaszthatatlanul összekapcsolódik Krisztus isteni mivoltának és a Szentírás tekintélyének a tagadásával, azaz a keresztyénellenességgel. Miután ezt megtettem, örömmel elismerem és hangoztatom, hogy én teista és keresztyén vagyok, mert a Szentlélek tett azzá engem, de azt is fenntartom, hogy minden embernek teistáknak és keresztyéneknek kell lenniük, mert egyedül a teizmus és a keresztyénség képes egyáltalában jelentést kínálni a megtapasztalás számára. A körkörös gondolkodás a legésszerűbb gondolkodási forma a véges személyiség számára. Más gondolkodási forma nem is lehetséges.

Mikor keresztyén pedagógusokként így látjuk a dolgot egészében, s átlátjuk azokat, akkor nem kérünk alázatosan elnézést, amiért tekintéllyel tanítjuk a gyermekeket. S attól sem félünk, hogy a bibliakritika, vagy az evolucionizmus holnap tarthatatlanná teszi az álláspontunkat. S nem is törtetünk vadul a naprakészség után a pedagógia és a pszichológia módszereinek terén. Mit fogunk tanítani, és egyáltalában hogyan fogunk tanítani, ha nem Isten és Krisztus tekintélyével? Hogyan cáfolhatnák a Szentírás, vagy a történelem tényei valaha is az abszolút Isten létezését, ha csak az abszolút Isten alkothatta meg ezeket a tényeket? Vagy miképpen lenne képes a modern pszichológia beszélni nekünk az emberi lény szükségleteiről, amíg nem kérdezi meg Istent és Krisztust arról, hogy mik ezek a szükségletek? Bizonyos lelki függetlenségre szükségünk van a keresztyén oktatásunkban. Természetesen nem a minket kinevetők függetlenségére. Az a büszkeség függetlensége. S az efféle lelki függetlenség az egész álláspontunk tagadása. De mégis szükségünk van valamiféle függetlenségre. Olyan függetlenségre, mely elűzte a meggörnyesztő félelmet. Nem a saját bölcsességünk által van igazunk, hanem Istenen keresztül. S miután a Lélek munkáján át van igazunk, ez alázatosan bátorrá tesz minket. Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?

A következetesen keresztyén oktatásfilozófia

Bárcsak minden keresztyén meglátná a keresztyénségének logikáját! Akkor többé nem keresnék az örök üdvösséget egyedül az ébredési mozgalmiság, az individualista igehirdetés és tanítás ideges módszereivel, s nem mondanának csődöt majdnem mindenben, aminek az elvégzésébe belefognak. A szövetségi oktatásban nem próbáljuk meg kivonni az emberi lényt, mint Isten teremtményét a természetes környezetéből, hanem inkább arra irányulnak az erőfeszítéseink, hogy a teremtményt és a környezetét Istenhez állítsuk helyre. Összehasonlíthatatlanul okosabb ez a módszer, mert a növény a saját földjével együtt ülteti át, nem pedig a nélkül. S összehasonlíthatatlanul következetesebb is ez a módszer, mert a keresztyénség maga is a teizmus helyreállítója és kiegészítője igyekszik lenni. Az engedelmesség a szövetség szubjektív alapelve. A keresztyén újra a valódi ember.

Mikor így látjuk a dolgot egészében, s átlátjuk azokat, akkor az állítás, miszerint a vasárnapi iskola, a katekizmus és az egyház elégségesek az oktatási céljaink számára, elveszíti minden valószínűségét és vonzóerejét. Az efféle kijelentés tagadja, hogy a keresztyénség az igazi teizmus. Az efféle kijelentés megpróbálja majd a keresztyénséget antiteista alapokra helyezni, s ezzel végül majd magát a keresztyénséget semmisíti meg. A következetlen keresztyénség minden formájában benne rejlik az antiteizmus valamely eleme. Csak a református oktatásfilozófia következetes keresztyén oktatásfilozófia, s egyedül ez mentes az önmegsemmisítő baktériumoktól. Csak hozzá kell tenni, hogy semmiképpen sem akarunk azzal dicsekedni, hogy valóban teljes mértékben reformátusok vagyunk minden oktatással kapcsolatos erőfeszítésünkben: csak törekszünk az ideálisra.

Ha polemikusan ugyanolyan öntudatosak akarunk lenni, mint amennyire apologetikusan azok vagyunk – s az egyik aligha lehetséges a másik nélkül – akkor futólag meg kell említeni, hogy a római katolicizmussal és a lutheranizmussal ellentétben miért egyedül a református oktatási alapelv következetesen keresztyén és teista.

Nem szükséges részletesen kimutatni az antiteista elemeket a római katolikus teológiában és filozófiában. Csak néhányat említünk meg ezek közül, melyek hatással vannak az oktatásra. Néha azt mondjuk, hogy Róma a tekintély következetes politikáját követi az oktatásban. Róma azonban mindig is hiába próbált összeegyeztetni valamennyit az emberi gondolkodás kreativitásának platoni-kanti alapelvéből a keresztyénség befogadókészség-elméletével. Ebből származik a náluk a Szentírás és a hagyományok furcsa egymás mellé rendelése. Innen származik a furcsa tantétele általánosságban a „laikusok" feletti papi gradációról, valamint a lehető legfurcsább konkrét tantétele a pápai csalhatatlanágról. S innen származik a tekintély külső eszközökkel történő megerősítésének szükségessége. Róma alapelve azért gyenge, mert következetlen. Látszólagos ereje az igazságnak ama eleméből fakad, ami az alapelvének része, de emellett még a külső körülmények is hozzájárulnak ahhoz. Róma nem képes következetes kiállást tanúsítani a hitetlenséggel szemben sem manapság, sem a jövőben, mert önmagát is kompromisszumok árán tartja fenn. Helyes kihangsúlyoznunk a tényt, hogy sok közös dolgunk van Rómával, de soha nem szabad arról elfeledkeznünk, hogy a reformátusokra tartozik az egyetlen következetes, ezért végül az egyetlen hatékony apologetika szembeállítása a hitetlenséggel.

Ami pedig a lutheranizmust illeti, örömmel mondhatjuk, hogy kevesebb antiteizmust melenget a keblén, mint a római katolicizmus. Ám még a lutheranizmusnak is megvannak a maga panteista elemei. A lutheranizmus nem ragadta meg világosan a teremtés elképzelését. Nem vallotta mindig szilárdan, hogy Isten örökkévaló, az ember pedig mulandó. Mindenütt jelenlevőséget tulajdonítván Krisztus emberi természetének, a lutheranizmus letompította a különbséget a mulandó és az örökkévaló között. S ennek oka az volt, hogy még a lutheranizmusban is fellelhető a platoni racionalizmus maradéka. Az embernek adatik némi független magyarázó képesség. Az alapelvet nem mindig tartják meg világos alávettetésben Isten abszolút személyiségének. Az ember gondolatait nem kell minden vonatkozásban foglyul ejteni, hogy engedelmeskedjenek Krisztusnak. Az engedelmesség jelentését nem értik meg teljesen, a szövetség egész elképzelését gyakorlatilag figyelmen kívül hagyják. Következésképpen a kultúra csak lazán kapcsolódik a keresztyénséghez. Akkor hát mit képes elérni a lutheránus oktatási rendszer? Valóban nagyon sokat, de nem eleget. A lutheránus oktatáspolitikának végül el kell tűrnie egy bibliaellenes hasadékot a keresztyénség és a teizmus között: a természetest a természetfeletti nem fogja megszentelni. A lutheránus oktatásfilozófia nem képes a front minden szakaszán felvenni a harcot a keresztyénség és a teizmus ellenségeivel.

Záró következtetések

Záró következtetéseink nem is lehetnek mások, mint hogy a református oktatásfilozófiában talál magára a keresztyén oktatás, s a keresztyén oktatásfilozófiában talál magára a teista oktatás. A nagyszámú, az isteni oktatásra vonatkozó rendelés, ahogyan megtaláljuk azokat a Szentírásban, az egyetlen hatalmas szövetségi alapelv kifejeződései, s ez a nagy szövetégi alapelv az időbeli teremtésen, mint előfeltevésen, valamint a teremtett világegyetem mögött álló abszolút Istenen nyugszik. Ezek közül az elképzelések közül egy sem tartható fenn, amíg nem tartjuk fenn valamennyit. Ezek együttesen állnak, vagy buknak. Ezt meg kell láttatnunk ellenségeinkkel. Milyen ritkán találkozunk olyan ellenséggel, aki az eszmerendszerünket kérdőjelezi meg, vagy az oktatásfilozófiánkat az emberi gondolkodás lényegi befogadókészsége központi alapelvében támadja! Ahogyan Luther állt a wormsi

birodalmi gyűlés előtt, nagyhatalmú ellenségektől körülvéve, s kimondván, hogy nem vonhatja vissza a hitét, úgy kell nekünk is megállnunk napjaink oktatásfilozófiájának bírósága előtt. Annak a filozófiának el kell ítélnie minket. Az a filozófia azt feltételezi, majd megpróbálja be is bizonyítani, hogy a tér-idő világegyetemet nem az abszolút Isten teremtette, ám mégis csak ennek a Teremtőnek az előfeltételezése teszi a gondolkodást és bizonyítást lehetségessé. Ezért nem félünk, és nem szégyenülünk meg. Hatalmas az igazság, és végül majd győzni is fog.

C. A hit és a mi programunk

Az első lépésnek a továbbhaladásban abbéli meggyőződésünk elmélyítésének kell lennie, hogy a keresztyén nem bentlakásos iskolai oktatás programját, amit magunk elé állítottunk, meg is kell valósítanunk. Ennek megfelelően beszélünk a hitről a programunk vonatkozásában. Meg kell hosszabbítanunk a kötelékeinket, de csak miután megerősítettük a póznáinkat. Foglalkozunk tehát a programunkkal, de foglalkozunk a programunkba vetett hitünkkel is. Mondható tehát, hogy nem egy, hanem két témával foglalkozunk. Mondható, hogy vagy a programunkkal kell foglalkoznunk, vagy a programunkba vetett hitünkkel, hogy elkerüljük a zűrzavart. De mégsem ez a helyzet. Szándékosan akarunk mindkét dologgal foglalkozni, hogy kimutassuk a közöttük fennálló szoros kapcsolatot. Valójában a témánk nem más, mint a programunk, mint elérni kívánt cél, valamint a hitünk, mint szubjektív erő közötti kapcsolat, amivel a programunkat igyekszünk megvalósítani. S megpróbálunk valamit kimutatni a szoros kapcsolatból a hitünk mélysége, valamint a programunk kiterjedése között.

Azután, mivel a hitünk és a programunk viszonya érdekel minket, nem pedig maguk a programjaink, kényelmesen kiemelhetjük a hit három kiváló tulajdonságát, és megvizsgálhatjuk mindegyik jelentőségét a programunkkal kapcsolatosan. Az első részben a hit engedelmességéről fogunk beszélni. Ebben a szakaszban vissza kell mennünk a múltba, hogy megláthassuk, miféle programot adott az Isten az embernek, s miképpen akarta, hogy az ember megvalósítsa ezt a programot, mikor először a Paradicsomba került. A második részben a hit türelméről fogunk beszélni. Ebben a részben majd a jelenben kell élnünk annak meglátása végett, miképpen akarja Isten az embertől, hogy kivitelezze az eredetileg neki adott programot a Gonosz ellenállása ellenére. A harmadik részben a hit reménységéről fogunk beszélni. Ebben a részben a jövőbe vetünk majd egy pillantást annak meglátása végett, hogy az ember valóban meg fogja majd valósítani az Isten által neki adott programot még akkor is, ha most ez nem így látszik.

1. A hit engedelmessége

Mikor a keresztyén iskoláink számára szóló programról beszélünk, akkor a program kifejezést a szó legátfogóbb értelmében használjuk. Nemcsak a tevékenységre gondolunk. A program elképzelésébe belefoglaljuk az egész ideált, amit a keresztyén oktatással állítunk magunk elé. S a keresztyén oktatással magunk elé állított ideál nem más, mint része annak az ideálnak, amit az emberi élet egészével kapcsolatosan állítunk magunk elé. Akkor beszélünk az életideál egészéről, mikor a programunkról beszélünk, mivel részben az oktatáson keresztül reméljük az életideált megvalósítani.

Mégis igaz azonban, hogy erről az ideálról most inkábba tevékenység, mintsem a gondolkodás szemszögéből beszélünk. Azt szeretnénk megvizsgálni, amire törekszünk, aminek elérése végett fejtjük ki erőinket. Ennek megfelelően beszélhetünk erről az ideálról úgy, mint erkölcsi ideálról az ember számára.

Az abszolút erkölcsi ideál

Nos, ha megpróbáljuk jellemezni az ember eme erkölcsi ideálját egyetlen szóban, akkor mondhatjuk, hogy abszolút. Megpróbáljuk felépíteni a teljesen tökéletes embert, és a teljesen tökéletes teremtést. Megpróbáljuk felépíteni a teljesen kifejlett embert, és a teljesen kifejlett teremtést.

Teológiai nyelven úgy beszélünk ezekről a dolgokról, hogy azt mondjuk: az ember tökéletesnek teremtetett a Paradicsomban, és Isten prófétájaként, papjaként és királyaként került a világba. Mikor ezt megláttuk, világosan jeleztük, hogy a mi elképzelésünk szerint Isten adott az embernek elvégzendő munkát és feladatot. Az embernek teljességgel ki kellett fejlesztenie minden erejét és klépességét, amit Isten belé és az őt körülvevő világba helyezett. Az tehát, hogy az ember tökéletesnek teremtetett, soha nem jelentette az egyház célja számára, hogy neki statikusnak kellett lennie. A statikus tökéletesség elképzelését nem lehet megtalálni a Szentírásban. Ha a népszerű dinamikus kifejezést kell használnunk, az rendjén való: egyedül a Szentírásban, annak a teremtett személyiségről alkotott elképzelésében van bármiféle dinamizmus.

Most azonban az érthetőség kedvéért, valamint annak érdekében, hogy pszichológiai, azaz a pedagógiai célokhoz kész nyelvezettel fogalmazzunk, minden eddigi, az ember feladatával kapcsolatosan elhangzottat belefoglalunk a személyiség fejlesztésének elképzelésébe. Meg kell mutatnunk, hogy keresztyénekként az oktatási programunk alapjánál ugyanúgy külön pszichológiánk van, mint ahogyan külön etikánk is.

Mondhatjuk, hogy az ember feladatának egésze az ő személyiségének fejlesztése volt. Mivel az ember Isten egész teremtésének a képviselője, nyilvánvaló, hogy a dolgot ekképpen megfogalmazva nem zártunk ki semmit, amire úgy gondolhatunk, mint az ember feladatára. Ha az ember fejlesztette a maga személyiségét, azzal egyidejűleg fejlesztette Isten teremtésének egészét is. Ezzel a szövetség elképzelését is beleszőttük az oktatási programunk láncolatába és szövetébe.

Konkrétan meg kell említeni a tényt, hogy ezen a módon nemcsak külön pszichológiánk és külön etikánk lesz, hanem külön szociológiánk is az oktatási erőfeszítéseink alapján. Mikor a személyiség fejlesztéséről beszélünk, mint az ember legfontosabb, és egyetlen feladatáról, akkor az emberről generációsan szólunk. Az egyik generáció megpróbálja a másik generációhoz tartozók személyiségét fejleszteni mindaddig, amíg mindazok, akiket Isten el akar hívni, nem állnak meg egymás mellett, mint zászlóshad.

Ez mondhatni általános kifejezésekkel az abszolút ideál, amit Isten állított az ember elé a Paradicsomban. Ha akarunk, beszélhetünk erről az ideálról vagy programról, mint Isten országáról is. Ahelyett, hogy elvesztegetnénk az Isten országa kifejezést, hiszen azt manapság oly könnyedén használják modernista értelemben, megpróbáljuk megadni neki újra a valóban keresztyén jelentését. Isten országa alatt azt a célt, vagy ideált fogjuk érteni, amire Isten akarta, hogy az ember akaratának minden erejével törekedjen.

De hogy kősziklára építhessük a házunkat, vissza kell mennünk egy lépést. A keresztyén pedagógia mögött a keresztyén szociológia, keresztyén pszichológia és a keresztyén erkölcs húzódnak meg. Mindezek mögött áll azonban a keresztyén valóságelmélet, a keresztyén metafizika. Keresztyén metafizikánk summája és lényege a teremtés elképzelése, a világ teremtése az abszolút önálló Isten által. S teljesen természetes, hogy ha Isten mind most abszolút, mind a teremtés idején az volt, akkor Neki egy abszolút királyság földi megvalósítását kell az ember elé állítani ideálként. Ezalatt azt érjük, hogy Isten természetesen azt akarta, hogy az ember legyen tudatában a saját dicsősége öntudatos reflexének annyira, amennyire csak egy teremtmény képes rá a teremtett világegyetemben. S ez további fényt vet arra is, hogy mit értünk az ember abszolút erkölcsi ideálja alatt. Nem abban az értelemben abszolút, amelyben Isten az, de abszolút abban az értelemben, hogy csak a képességek

lehetséges legnagyobb fejlesztése az abszolút Isten dicsőségére lehet az az ideál, amit Isten a racionális teremtményei elé állít. Az abszolút ideál, vagy program az ember számára annak a teizmusnak a logikus következménye, ami a keresztyénség alapját alkotja.

Analogikus cselekvés

Előttünk van tehát nagy vonalakban az ideál, amelyre az embernek törekednie kell. Láttuk, hogy oktatási célunk a logikai következménye az ember és a világ természetével kapcsolatos legalapvetőbb meggyőződéseinknek. S mindezt az objektív oldalról vizsgáltuk. Azaz, ideálként szemléltük, mely jóval az ember előtt áll, s aminek megvalósítása a jövőben következik be. Most ehhez hozzá kell tennünk, hogy amiképpen konkrét ideál van előttünk, úgy van konkrét cselekvési alapelvünk is, amelyen belül kell elérnünk azt az ideált. Az oktatási programunk nemcsak a keresztyén valóságelméleten, hanem a keresztyén tudáselméleten, s a keresztyén ismeretelméleten is alapszik, s ez a keresztyén tudáselmélet bepillantást ad nekünk a keresztyén cselekvéselméletbe.

Ha az ember Isten teremtménye, akkor hasonlít Istenre. Isten az eredeti, az ember pedig a származtatott. Az ember gondolatainak tehát Isten gondolataira kell mintázódni. Az embernek, ahogyan gyakran mondjuk, Isten gondolatait kell Őutána gondolni. S ami igaz az ember gondolatainak vonatkozásában, az igaz az ember cselekedeteinek vonatkozásában is. Ahogyan az embernek Isten gondolatait kell Őutána gondolnia, úgy az Ő cselekedeteit is Őutána kell cselekednie. S amiképpen az ember gondolkodása Isten gondolkodásának analógja, úgy az ember cselekedeteinek is Isten cselekedetei analógjainak kell lenni. Keresztyénekként tehát analogikus cselekvéselméletünk van.

Az pedig, hogy ezt a dolgot világosan látni mindennél fontosabb, kiderül majd, amint haladunk előre. Most egy kissé bővebben meg kell mutatnunk, mit értünk analogikus cselekedet alatt, és miképpen foglaltatik az benne álláspontunk kellős közepében. Azt mondtuk, hogy Istenhez hasonlóként az embernek Isten cselekedeteit kell Őutána cselekednie. Azt jelenti ez vajon, hogy Isten cselekedeteit meg kell ismételni? Az lehetetlen lenne az ember számára. Az ember nem Isten, és nem cselekedheti Isten cselekedeteit. Sőt Isten cselekedeteinek megismétlése azokat értelmetlenné tenné, mert ugyanazokat a dolgokat tenné meg kétszer, ami Istenben elképzelhetetlen. Teológiai nyelven ezért azt mondjuk, hogy Isten teljesen dicsőséges, és az ember semmit sem tehet hozzá az Ő dicsőségéhez. Az analogikus cselekedet tehát egy másik, az eset természeténél fogva annál alacsonyabb síkon megtett cselekedeteket jelent, mint ahol Isten cselekedetei zajlanak. Az analogikus cselekedet az egyetlen, ami illik Isten teremtményéhez. S miután keresztyénekként megértjük, hogy Isten teremtményei vagyunk, ezért hiszünk az analogikus cselekvéselméletben is. Sőt, csak a keresztyének ismerik el, hogy Isten teremtményei, így csak a keresztyének hisznek az analogikus cselekedetekben. Az összes nem keresztyén tagadja, hogy a létezésnek két szintje van, így azt is tagadják, hogy a gondolkodásnak és a cselekvésnek is két-két szintje van. Valamennyi nem keresztyén az egyszintű (univokális) cselekvéselméletet, valamint az egyszintű gondolkodáselméletet vallja.

Nem elegendő azonban azt mondani, hogy keresztyénekként hiszünk a kétszintű létezésben, a kétszintű gondolkodásban és a kétszintű cselekvésben. Elméletileg lehetséges a gondolkodás és a cselekvés két szintjéről úgy gondolkodni, hogy ezeket egymáshoz nem kapcsolódóknak képzeljük el. Pedig a hasonlóságnak maga az elképzelése is viszony. Az ember cselekedetei határozottan viszonyulnak Isten cselekedeteihez.

Végül, még azt sem elegendő mondani, hogy az ember cselekedetei határozottan viszonyulnak Isten cselekedeteihez. Elméletileg lehetséges volna azt vallani, hogy az Isten és az ember cselekedetei úgy viszonyulnak konkrétan egymáshoz, mint ahogyan két, azonos közösségbe költözött szomszéd cselekedetei lesznek hatással egymásra. Ha az ember és Isten

viszonyáról ezen a módon gondolkodunk, akkor az ember cselekedeteit még mindig egyszintűeknek képzeljük el: a nem keresztyén gondolkodás deista, valamint panteista változatai egyformán az egyszintű elméletet vallják.

Mit kell hát gondolnunk az Isten és a saját magunk cselekedeteinek viszonyáról? A lehető legközelebb akkor juthatunk ahhoz, hogy világossá tegyük ezt önmagunk számára, ha azt mondjuk: amiképpen Isten gondolatai a mi gondolataink alapját képezik, úgy képezik Isten cselekedetei a mi cselekedeteink alapját. S pontosan ezt igyekezzük kifejezni az analogikus fogalmával. Ennek megfelelően nincsenek olyan szavak az emberi nyelvben, melyek mélyebbre vezethetnének bele minket ebbe a titokba. Az analogikus szó a teológiai szaknyelvben használatos más szavakkal együtt, nem képes többet tenni, mint megközelíti az ezekkel a dolgokkal kapcsolatos elképzeléseink teljes kifejezését, s elképzeléseink soha nem ragadják meg átfogó módon az Isten és az ember közötti viszony igazságát. Annak viszont, hogy képtelenek vagyunk tejes mértékben felfogni, mit is értünk az analogikus cselekedet, vagy analogikus gondolkodás alatt, egyáltalán nem kell aggodalomba ejtenie minket. Ennek mindössze jelnek kell lennie a számunkra, hogy megragadtuk a cselekvés és a gondolkodás valóban teista elképzeléseit. A titokzatossággal kapcsolatos félelmeink azonnal eloszlanak, amint megértjük, hogy Isten számára nincsen titokzatosság.

Sőt ellenkezőleg, az analogikus cselekvésről alkotott fogalmunk az, ami meggyőz minket arról, hogy a tevékenységünknek tényleges jelentősége van. Mikor az ember először látta annak az ideálnak a látványát, amit Isten állított elé, örömmel gondolta Isten gondolatait Őutána, és cselekedte az Ő cselekedeteit Őutána. Az ember örömmel tevékenykedett analogikusan. S örömmel engedelmeskedett Istennek. Az analogikus cselekvés az Isten iránti engedelmesség cselekvése.

Az engedelmesség fejlesztése

Most pedig, hogy megtárgyaltuk általánosságban az ideált, vagy a programot, s megvizsgáltuk általánosságban az analogikus cselekvés, vagyis az engedelmesség fogalmát, meg kell próbálnunk elgondolkodni arról, hogy miképpen szeretné Isten, hogy az ember engedelmességgel elérje az ideált. Másként megfogalmazva, miképpen kell az embernek fejlesztenie a személyiségét, ami az Istentől kapott feladata.

A választ nem kell sokáig keresni. Ennek természetesen az Isten által az embernek adott képességek fejlesztésével kell megtörténnie. S mivel az analogikus cselekvés képességét adta Isten az embernek, ezt a képességet kellett fejlesztenie. Az ember Isten iránti engedelmességének még spontánabbá, stabilabbá és aktívabbá kellett válnia, mint amilyen a teremtés kezdetén volt.

Először is, az ember engedelmességének spontánabbá kellett válnia, mint amennyire már volt. A próba, ami elé az ember a Paradicsomban került, ezt a nagyobb önkéntességet volt hivatott kiemelni. Az ember reakciójának a kísértésre hasonlónak kellett volna lennie Krisztuséhoz, mikor megkísértetett a pusztában (Mt4:1-11). Gondoljunk egy pillanatra arra, hogy micsoda gyorsasággal és határozottsággal válaszolt később Krisztus a Péteren keresztül megszólaló kísértőnek: „Távozz tőlem Sátán!” (Mt16:23) Nem vonakodott, nem játszadozott a kísértéssel. Egész lénye abban az önkéntes vágyban égett, hogy Isten akaratát cselekedve az Isten által Számára kijelölt programot valósítsa meg. Bármit, ami akadályozta ennek a programnak a megvalósításában, haladéktalanul elvetett.

Itt érintjük a modern pszichológia egyik kedvenc témáját, nevezetesen a tudatalattit. Vajon nekünk, mint keresztyéneknek, nincs határozott elméletünk róla? Természetesen van. Azt valljuk, hogy az ember tudatos életéhez hasonlóan eredetileg ez is az Isten iránti önkéntes engedelmességben teremtetett. Nem úgy kell ezt elképzelni, mint valamit, ami egyfajta földalatti területként működik a minket körülvevő űrtől függetlenül, s amiért alig-alig, vagy

egyáltalában nem vagyunk felelősek. Az ember Istennel szemben önkéntesen engedelmesként teremtetett lényének egészében, de még spontánabbá kellett volna válnia az Isten vele kapcsolatos akaratára adott reakcióját illetően. S az ehhez vezető egyik út, mondhatjuk, az egyre nagyobb területek felemelése az ember tudatalatti életéből a tudatküszöb fölé. Ez úgy hatott volna vissza az ember életének még tudatalatti részére, hogy azt is felelősségteljesebbé tette volna Isten akarata iránt.

Ezen a módon az önkéntes engedelmesség az ember szokásává vált volna. De a szokás kifejezés alatt nem azt értjük, amit a modern pszichológia ért alatta. Ezt megfigyelhetjük, ha észrevesszük, hogy például William James pszichológiájában egymás mellett vannak a szokásokról, valamint a tudatalattiról alkotott elméletei, valamint az egymásra hatásuk. A modern elmélet lényege az, hogy a jó szokások fejlesztésével tehetünk valamint a tudatalatti állandó fenyegetésével szemben valahogy úgy, ahogyan az ember apró kavicsokat szórhat egy göröngyös útra azért, hogy járhatóbbá tegye azt. A szokást James szerint eszközként kell használni, mellyel némileg könnyebben hozzáigazíthatjuk magunkat a végsőkig személytelen környezethez. Ezzel szemben mi a szokást, mint eszközt használjuk, mellyel hatékonyabban igazíthatjuk magunkat hozzá az abszolút személyes háttérhez. S a szokás keresztyén elképzelése az embernek a környezetével szembeni folytonosan egyre öntudatosabb reakciója irányába, míg a nem keresztyén elképzelés az ember személytelenítésének irányába halad. Igaz, sem James, sem egyetlen modern pszichológus nem ismeri el nyíltan a személytelenítést a szokáson keresztül, most azonban a helyzet logikájáról beszélünk.

Így tehát a modern szokáselméletre ugyanúgy igaz, mint sok más pszichológiai és pedagógiai elméletre is, hogy csak akkor tanulhatunk belőlük, ha keresztyén-teista keretbe helyezzük azokat. Természetesen fenntartás nélküli engedelmességet kell belenevelnünk a gyermekeinkbe a törvényes hatóságok iránt, azaz szokássá kell tennünk bennünk az azok iránti engedelmességet, de egyidejűleg arra is serkentenünk kell őket, hogy tegyenek meg mindent, amire csak képesek az Isten iránti izzó szeretetből. Keresztyén keretbe helyezve ez nem abszurditás, csak az analogikus cselekvés újabb példája. Ha az ember egyre jobban a tudatára ébred az Isten vele kapcsolatos akaratára adott reakciójának, akkor egyre jobban hasonlít majd Istenhez, Akiben nincs különbség a lehetségesség és a ténylegesség között. Mindezt természetesen kizárólag erkölcsi, és nem metafizikai értelemben értjük, mert soha nem gondolkodunk úgy az emberről, mint aki valaha is „kinövi" majd a Teremtő és a teremtmény közötti különbséget.

Másodjára azt jegyezzük meg, hogy az embernek nemcsak az önkéntességben kell növekednie, hanem az Isten iránti engedelmességében stabilitásában is. Az embernek egyre önmeghatározóbbá (céltudatosabbá) kell válnia. Más szóval fejlesztenie kell akaratának gerincét. Nem mintha akarati, ezért ingatag amőbaként teremtetett volna, aminek át kellett mennie a gerinctelen fázison, mielőtt gerince lehetett volna. S nem mintha az ember „Isten iránti képességgel" teremtetett csupán, akinek a jövőben kellett személyiséget szereznie. Az ember énként, személyiségként teremtetett. Szándékosan használjuk ezeket a kifejezéseket és cseréljük fel őket egymással. Nem fogunk a modern pszichológia személyiségfogalmával játszadozni annak kimondásával, hogy az ember léleknek teremtetett, de személyiséget kellett szereznie. Azt mondjuk, hogy az ember énnek, vagy személyiségnek teremtetett, s még inkább énné, illetve személyiséggé kellett válnia. Az ember a kezdetektől fogja egy abszolút Én és abszolút Személyiség teremtménye volt, és nem is teremtetethetett volna másképp, mint én és személyiség. Az ember Istene abszolút önmeghatározó, s az ember az önmeghatározásban végbemenő növekedés során válik egyre hasonlatosabbá Istenhez. Amilyen mértékben válik az ember egyre önmeghatározóbbá, olyan mértékben fejleszti Isten rá vonatkozó határozatát, vagy tervét. Láttuk, hogy milyen spontán módon állt ellene a tökéletes ember Jézus a kísértéseknek. Most figyeljük meg, hogy micsoda önmeghatározással, a feladata bevégzésével kapcsolatos micsoda felelősségérzettel utasította el, hogy Isten

akaratán kívül bármi más is befolyással legyen Rá. A Sátánt ezekkel a szavakkal vágja le: „Meg van írva.” (Mt4:4, 4:7, 4:10)

Ez biztosan az ellenkezője annak, amit a modern pszichológia ért az önmeghatározás alatt. Azt tenni, amit Krisztus tett, valaki más abszolút tekintélyének cselekvésmenete alapján dönteni ellentétes a függetlenség elképzelésével, ami mind a modern filozófia, mind a modern erkölcstan alapjául szolgál. Az önmegvalósítás elképzelése hatalmas szerepet játszott a modern erkölcstanban és a modern pszichológiában, melyek mindegyike az egyszintű cselekvés elképzelésén alapszik. Az összes nem keresztyén gondolkodás a végső űrrel veszi körül az embert. Ha ebben az űrben isten, vagy istenek keletkeznének, azokat csak az ember riválisainak lehetne tekinteni. Meg kell hagyni meg lehet őket tenni szövetségeseknek a kényelem kedvéért, de alapvetően mindig is riválisok maradnak az életért folytatott küzdelemben. Ezért vagy az ember nyeli el ezeket, vagy ezek nyelik el az embert. Mindegyik esetben a személyiség fejlesztése csakis a másik személyiségek fejlődésének kárára lehetséges. S a modernista vasárnapi iskola irodalom szépen hangzó egész frazeológiája sem nőtte ki ezt a pogányságot. Ezzel állítjuk szembe az önmeghatározás növekedése által megvalósuló önfejlesztésnek a valóban keresztyén elképzelését, mely közvetve Isten akaratára történik.

Végül azt kell megjegyeznünk, hogy az ember személyiségének lendülete együtt növekszik a spontánságának és a céltudatosságának a növekedésével. Amiképpen a gyermek is egyre könnyebben és egyre stabilabban jár, s képes egyre nagyobb terheket elhordozni az idő múlásával, úgy a spontánságban és az Isten iránti engedelmesség stabilitásában növekedő emberi személyiség is hatalmasan növekszik majd képességeinek és erejének vonatkozásában az Isten országának megvalósítása érdekében a Földön. Az embernek nem volna „Isten iránti képessége”, ha nem istenismerettel teremtetett volna. Mivel azonban az ember istenismerettel teremtetett, ezért azt a képességét is növelhette, hogy Isten akaratát cselekedje. Az ember egyre nagyobb erővel törekedhet arra, hogy a Földön mindent ahhoz a nagy célhoz hozzájárulóvá tegyen, amire teremtetett. Ez, mint korábban említettük, az egész emberiséget magában foglalja. Az egész emberi fajnak egy emberként kell tevékenykednie a céljai egységének, a cselekedetei egységének, valamint az önmaga, s ezzel együtt az Isten országa megvalósításának ideálja felé vezető útjának vonatkozásában.

Összefogván most ezt a hármat, az ember akaratának önkéntességét, az ember akaratának stabilitását és akaratának növekvő lendületét látjuk, hogy az ember az engedelmességen át válik ugyanolyan szabaddá, mint amilyen szabadnak teremtetett. Akkor lesz meg a vágya és a képessége az Isten őrá vonatkozó akaratának a megvalósítására. S eljut az Isten akaratának a saját maga által történő akarásának végleges és teljes megszilárdulására.

Az így fejlődő társadalomban nem lenne semmiféle vita az önzetlenségről, vagy az önzésről. Amit a nem keresztyén gondolkodás hiába próbált, nevezetesen harmóniát létrehozni az önkereső és a másokat kereső hajlamok között, azt mi az Isten akaratát cselekvő emberi személyiség fejlesztésében találtuk meg. Emellett az így kialakított társadalomban arról sem lenne majd vita, hogy vajon a boldogság, vagy az erény az a végcél, amire az embernek törekednie kell, vagy sem? Nem lenne majd lehetséges az ellentét a boldogság és az erény között, a kettő mindig együtt járna. Sőt, az így kialakított társadalomban nem lenne vita az evilági javakról sem: azok bőségben rendelkezésre állnának majd mindenkinek, mivel az ember nem hozna a bűnével átkot a Földre.

2. A hit türelme

De milyen borzasztóan nevetségesnek látszik mindez azok szemében, akik hozzánk képest eltérő véleményen vannak az ember oktatási ideáljait illetően! Számukra mindez, amit elmondtunk, valamint álmot álmodni az arany múltról a végtelenségig gyakorlatiatlannak és

abszurdnak tűnik. Most meg kell vizsgálnunk ezeket a vádakat, és meg kell próbálnunk válaszolni rájuk. Látnunk kell, hogy nem pusztán arany álmokat álmodtunk, hanem az elméletünk az eredetileg tökéletes emberről, akinek úgy kellett volna megvalósítani Isten országát, amiképpen az felvázoltuk, a legnagyobb gyakorlati jelentőséggel bír, s az egyetlen álláspont, amely valójában nem abszurd. Nézzük meg az abszurditás ellenünk megfogalmazott vádját, s azt, hogy miképpen kell fenntartanunk a hitünket ezzel a váddal szemben.

Az abszurditás vádja

Miképpen vádolnak minket abszurditással? A válasz az, hogy az ellenfeleink szerint minden alapelv, amely az oktatási programunk alapját képezi, ellentmondásos.

Először is azt mondják, hogy az abszolút program, vagy ideál elképzelése az ember számára úgy, ahogyan lefestettük, ellentmondásos. Bárki hiába fogja átkutatni az erkölcsi irodalom lapjait a Szentírás kivételével az abszolút erkölcs ideál fogalma után, volt épp elég utópia. Voltak misztikusok, akik megpróbáltak elmenekülni a jelenvaló gonosz világtól, de egyetlen komolyan gondolkodó keresztyén író sem állította maga és embertársai elé a teljes tökéletesség ideálját. Ennek oka az, hogy minden nem keresztyén gondolkodás készpénznek vette, hogy a gonosz olyan öröklötten benne rejlő összetevő a világban, amiképpen ismerjük. Arisztotelész középútja, mint erkölcsi ideál elegáns bizonyítékát szolgáltatja annak a ténynek, hogy az ókori világ úgy tekintett a gonoszra, mint az ember szívének és az őt körülvevő világnak a kitörölhetetlen összetevőjére. Ha hihetünk az ókori etikának, az ember nem remélheti jobban a tökéletesség elérését, mint azt, hogy egy forró napon a poros úton járva a beszennyeződött inge megtisztul. A legtöbb, ami megpróbálhat, hogy úgy védi magát az agyag nagy szállongó foltjaitól, amit a sárban tocsogók fröcskölnek szerteszét. S ami igaz az ókori etikára, az igaz a modern etikára is. James meliorizmusa megfelel Arisztotelész középútjának. Az ókori idők reménytelen pesszimizmusát, ha lehetséges, még jobban felülmúlja a modern idők sötét kétségbeesése. A legtöbb, amit az ember valaha is elérhet, önmaga és embertársai szerény mértékű javítása. Most már látjuk, hogy amennyiben a gonoszt a világegyetem végső összetevőjének tekintjük, akkor az abszolút erkölcsi ideál fogalma lehetetlen és ellentmondásos. Azonnal elismerjük, hogy a logika helyes, ha a feltevés igazolható. De igazolható a feltevés?

Mielőtt megválaszolnánk a kérdést, vizsgálódjunk tovább, miféle ellenmondásokkal vádolnak még minket. Lehet, hogy valamennyire adhatunk egyetlen választ. Ha ez lehetséges, az lesz a legjobb.

A második legnagyobb ellentmondás, amivel vádolnak minket, az analogikus cselekvésről alkotott elképzelésünkre vonatkozik. Ez a vád különböző pontokon fejeződik ki, vagy lehet rá következtetni. Gyakorta nyíltan kifejeződik az Istenről, mint abszolútról alkotott elképzelésünkkel szemben. Egyszerűen azt mondják, hogy ha Isten abszolút, akkor Neki kell lennie mindennek, így az ember semmi, és a cselekedetei sem jelentenek semmit. Nos ez a vád is helyes logikailag, amennyiben az a feltevés helyes, hogy a létezésnek csupán egyetlen szintje létezik. De helyes ez a feltevés?

Az ellentmondás vádja továbbá a teremtett személyiség fogalmával szembeni kritikában is megnyilvánul. Azt mondják, hogy ha az ember már a kezdetben is én, vagy személyiség volt, akkor már semmit sem kellett tennie, s minden cselekedete csupán bohózat. S figyeljük meg, hogy itt a vád nemcsak a személyiség mértékének növekedésére vonatkozik, de magának a személyiségnek az eredetére is. A kritika feltevése nem más, mint hogy az embernek ahhoz, hogy felelős lehessen a cselekedeteiért, azoknak teljes mértékben az ő cselekedeteinek kell lenniük. Ez viszont lehetetlenség, amennyiben a személyiség egy, az

ember által Isten segítsége nélkül elért eredmény. S ismét megjegyezzük, hogy a logika szilárd, amennyiben a feltevés helyes.

Végül azt kérdezik tőlünk, hogy a tökéletes valami miképpen válhat még tökéletesebbé. Azzal vádolnak, hogy a statikus erkölcsi létezéshez ragaszkodunk az ember földi életének kezdetén, s azt mondják, hogy így az összes fejlődést lehetetlenné tesszük. E mögött a kritika mögött az a feltevés húzódik meg, hogy a fejlődésnek átváltozásnak kell lenni valami eddig még soha nem létezővé. A logika itt is megállja a helyét, ha a feltevés helyes.

Miképpen nem válaszolhatunk erre a vádra?

Nos, ha most vesszük ezeket a különféle vádakat, az első kívánságunk az lehet, hogy csökkentsük ezek számára, amennyiben lehetséges. Természetesen nem akarjuk az álláspontunkat a szükségesnél abszurdabbnak láttatni. De nem tart soká, míg felfogjuk, hogy teljességgel lehetetlen a velünk szemben vádakként felhozott abszurditások számának csökkentése. Csökkentés helyett inkább még hozzá kell tennünk ezekhez.

Azt pedig, hogy ez a helyzet, azonnal megláthatjuk, csak annak a ténynek a jelentőségére kell gondolnunk, miszerint a dolgokról alkotott elképzelésünknek megfelelően az abszolút ideál, melyről beszéltünk, nem pusztán valami, ami megvalósítható lett volna, ha a bűn nem lép be a világba, hanem olyasvalami, aminek a megvalósulása ténylegesen folyik ma a világban. Mert a keresztyénség jelentősége egy szóval nem más, mint hogy Istennek az ember számára adott programja a bűn dacára is megvalósul.

Az efféle állítás látszólag bizonyosan még távolabbra visz minket a tapasztalati ténytől, mint amennyire akár a „képzeletbeli paradicsomhoz” történő visszatérés képes lenne. Azt mondani manapság, hogy az emberiség tökéletes, és ténylegesen megvalósítja azt a még nagyobb tökéletességet, melyről beszéltünk, még a tények megerőszakolásának vádját is ránk hárítja. S most elismerem, hogy megfogalmazhatunk korlátozásokat, melyek látszólag kevésbé abszurddá teszik az álláspontunkat. Mi nem azt mondjuk, hogy a világban most minden egyén tökéletes. Azt valljuk, hogy az emberiségből csak viszonylag kevesen azok. Ez azonban látszólag még gőgösséget is tesz az abszurditásunkhoz.

Ezek után még azt a további korlátozást is bevezetném, mely szerint még az a kevés is, akikről azt mondom, hogy tökéletesek, csak elvileg azok, de nem mérték szerint. A világ azonban nem látja semmi értelmét az efféle megkülönböztetésnek. Emellett én magam sem ismerem el a különbéget az elvi és a mértéki között, mikor az üdvösség törvényszéki oldaláról van szó. Nem mondhatom, hogy elvileg megigazultam, de mérték szerint (valamennyire) nem. Az ember vagy megigazult Isten előtt, vagy nem, s ebben az értelemben valljuk, hogy vagy teljesen tökéletes, vagy teljesen tökéletlen. Ezért valljuk tehát, hogy léteznek egyesek ebben a világban, akik ténylegesen tökéletesek, sőt azt is valljuk, hogy ők alkotják az emberiség velejét és magját, s a többiek elhanyagolhatók. Azt valljuk, hogy mikor szövetségi gyermekeket oktatunk az iskolában, akkor tökéletes személyiségeket képezünk még nagyobb tökéletességre. Igen, itt is lehetséges némi korlátozás. Mondhatjuk, hogy a gyermekek legfeljebb alvó személyiségek. Ez bizonyos értelemben igaz, de az is igaz, hogy Isten előtt nincsenek alvó személyiségek. Isten előtt a gyermekek a születésüktől kezdődően, sőt azt megelőzően is személyiségek, hisz a világ teremtetése előtt ki lettünk választva Őbenne (Ef1:4). Sőt, a hívők minden gyermekét Isten gyermekeinek kell tekinteni, amíg meg nem bizonyosodunk az ellenkezőjéről. Ezért valljuk tehát, hogy azok a gyermekek tökéletesek. Lehet bármi tisztán képzeletbelibb, és visszataszítóbb a világ szemében, mint az elképzelés, mely szerint a mi gyermekeink tökéletesek, míg a másokéi teljesen tökéletlenek?

Mindez azonban a tény abszurditásával foglalkozik, miközben minket elsősorban a logika abszurditása érdekel. A ténynek ez az abszurditása azonban mégis kiemeli a logika

abszurditását. Mikor ugyanis megpróbáljuk tovább szűkíteni azt az elképzelést, mely szerint egyesek ténylegesek tökéletesek ebben a világban, annak kimondásával, hogy ez a tökéletesség helyettesítéses tökéletesség, ellenfeleink szemében egyszerűen csak a tény abszurditását igyekszünk leplezni a logika abszurditásával. Bizonyos, hogy a helyettesítő személyiség elképzelése nevetségesnek tűnik azok szemében, akik már a teremtett személyiség elképzelését is ellenezték. Ha a személyiségnek elsősorban eredménynek kell lenni Istenre, a Teremtőre való utalás nélkül, akkor természetesen nem állítható helyre a számunkra Krisztus, a Megváltó által.

Így tehát ahelyett, hogy lecsökkentettük volna az ember eredeti állapotával kapcsolatos spekulációinkból fakadó, a napi gyakorlat dolgaival kapcsolatos nehézségek számát, inkább még növeltük azt. Ebből egy dolgot biztosan meg kell tanulnunk. Azt kell megtanulnunk, hogy soha nem próbálhatjuk meg az oktatási rendszerünket igazolni a vele kapcsolatos „abszurditások" számának csökkentésével. Minden fontos, általunk vallott elképzelés abszurdnak tűnik az ellenfeleink számára. S természetesen a helyettesítő engesztelés elképzelése, mely a szövetség-fogalmunk veleje, s így az egész oktatásunkat irányítja, tűnik talán a legabszurdabbnak. A nézeteinkkel kapcsolatos semmiféle engedmény sem talál soha meghallgatásra. Meghallgatásra csak akkor találunk, ha mindennel kompromisszumot kötünk, de akkor többé már nem találunk meghallgatásra azért, amiért meghallgatásra szeretnénk találni.

Miképpen válaszolhatunk erre a vádra?

Ezért tehát az ellenkező módszert fogjuk alkalmazni. S ez a módszer elsősorban azt foglalja magában, hogy az összes ellentmondásokkal kapcsolatos vádat egyetlen vádra, s az összes ezek mögött meghúzódó feltevést is egyetlen feltevésre redukáljuk le. S ez most azonnal megtehető. Azonnal világos, hogy a helyettesítő engesztelés elképzelésével szembeni ellenállás csak a teremtett személyiség elképzelésével szembeni ellenállás másik formája. Röviden, minden ellenvetés az ellen az elképzelés ellen irányul, mely a véges személyiséget egy abszolút, öntudatos Lénytől függővé teszi. Ha van efféle Lény, akkor az ember teremtmény, és a személyisége nem lehet elsősorban elért eredmény. Ezért a feltevés, mely minden ellenvetés mögött meghúzódik, vagy ahogyan most már mondhatjuk, mely az egyetlen nagy ellenvetés mögött húzódik meg nem más, mint hogy a világegyetem a véletlen világegyeteme.

Ha a világegyetem a véletlen világegyeteme, s csakis akkor, ha ez igaz, van szükségszerűen egyetlen szintje a létezésnek. Ekkor az Istenről alkotott elképzelésünk és a teremtésről alkotott elképzelésünk abszurdnak látszik. A véletlen világegyetemében, és csakis a véletlen világegyetemében fog abszurdnak látszani az analogikus cselekvés elképzelése. Az efféle világegyetemben senki sem jön létre másvalaki által, ezért senki sem cselekedhet másvalakihez hasonlóan. A véletlen világegyetemében, és csakis a véletlen világegyetemében a személyiségnek teljes mértékben elért eredménynek kell lennie minden egyes egyén esetében. A véletlen világegyetemében, és csakis a véletlen világegyetemében képzelhető az, hogy a gonosz végsősége ugyanolyan fokú, mint a jóé. Egy racionális világegyetemben a gonosz a jónak alárendeltje lesz, mert a jó maga is a racionalitás egyik összetevője.

Most azt kell megkérdeznünk, hogy vajon ésszerű-e feltételezni a véletlennek ezt a világegyetemét, s ezen az alapon megfogalmazni az ellentmondásosság vádjait a mi álláspontunkkal szemben. Meg fogjuk kérdezni, hogy vajon a véletlen világegyetemének feltételezése képes-e alapot szolgáltatni az ellentmondás egyetemes törvénye számára. Ellenfeleink készpénznek veszik, hogy a mi fogalmainkra semmi mást nem alkalmaznak, mint az ellentmondás törvényét, amit mindenki, aki racionális, egyetemesen érvényesnek fogad el. Most tehát azt kérdezzük, hogy vajon létezik-e az ellentmondásnak olyan törvénye, mely

egyetemesen érvényes, ha a világegyetem a véletlen világegyeteme. A válasz pedig egyszerű. Ha a világegyetem a véletlen világegyeteme, akkor egyáltalában nem is létezik benne az ellentmondás törvénye. Egy efféle világegyetemben mindenki önmaga mestere. Egy efféle világegyetemben nem lehet más, csak bábeli zűrzavar, ahol senki sem képes még beszélni sem a felebarátjaival.

Ennek megfelelően valljuk mi az álláspontunk legjobb bizonyítékának, hogy az ellenfeleink képesek olyan ellenvetéseket megfogalmazni vele szemben, melyekben látszólag van némi ésszerűség. Ez a tény a legjobb bizonyítéka annak, hogy a világegyetem nem a véletlen világegyeteme. S ez a tény buktatja el ellenfeleink összes ellenvetését egyazon pillanatban.

Másodszor megjegyezzük, hogy amikor így megsemmisítettük ellenfeleink minden, az álláspontunk ellen irányuló állításának alapját, azzal egyidejűleg megsemmisítettük minden, a saját álláspontjuk melletti pozitív állításuk alapját is. Megmutattuk, hogy nem képesek magyarázni az emberi tapasztalatot, és nem képesek annak bármiféle jelentést adni. A személyiségnek, mint kizárólagosan elért eredménynek az elképzelése abszolút lehetetlenségnek tűnik. A személyiségnek a semmiben működő véletlen által kellene elkezdeni létezni. Ha feltételezzük, hogy ez az elképzelés egyáltalában racionális, akkor bizonyosan nem igaz, hogy a személyiség önmagunk által elért eredmény. S ez a helyzet az egyszintű cselekvés teljes elképzelésével is. Akkor lennie kellene személyiségnek, mely már akkor teljes mértékben egység, mielőtt egyszintűen cselekedhetne, azonban lehetetlen jelentést adni a véletlen által létrejövő egység elképzelésének. Álláspontunk egyetlen valódi alternatívája tehát a teljes irracionalitás.

Harmadszor azt jegyezzük meg, hogy az ellenfél megsemmisítésével a saját álláspontunkat is megszilárdítottuk. S azért szilárdítottuk meg, mert amit az imént láttuk is, nincs másik álláspont, mely ne lenne teljességgel ésszerűtlen. S tovább szilárdítottuk azzal a ténnyel, hogy most már világossá vált a számunkra: a legtermészetesebb dolog, hogy nem leszünk képesek átfogó és kimerítő módon megérteni az analogikus cselekvés lehetségességét. Isten létezése nélkül, Aki teljesen racionális, a tapasztalatunknak nem lenne semmilyen értelme. Ám csak egyetlen ilyen Isten lehetséges. Ha több is lenne, nem lennének teljesen racionálisak, mert egymástól függenének. Így mivel csak egy lehet, ebből következik, hogy minden más személyiség ennek az egy Istennek a hasonlósága kell legyen. S így minden más személyiség tevékenységének analogikus cselekvésnek kell lennie. Ezen a módon módosítanánk az ókori egyházatyák szólását: „Hiszünk benne, mert abszurd”. Az a legésszerűbb álláspont az ember számára, hogy nem képes teljes mértékben felfogni az Istennel fennálló kapcsolatát.

Mindezt pedig belefoglalnánk a hit türelmének elképzelésébe. Először azt mondtuk, hogy szeretnénk látni, miképpen kell megvalósulnia Isten országának általunk a jelenben a világ ellenállása dacára. S természetes, hogy ezt pozitív módon kell megtenni annak a programnak a megvalósításával, amit felvázoltunk, mégpedig azon az alapon, hogy ez volt az a feladat, amit az ember a teremtéskor kapott. De különösen fontos megemlíteni, hogy a programunkat állandó szembenállás mellett kell megvalósítanunk. Egyik kezünkben vakolókanállal, a másikban karddal kell építkeznünk. Amint az első részben láttuk, hogy Isten abszolút ideált állított az ember elé, most úgy láttuk, hogy ez az abszolút ideál nem valósítható meg mindaddig, míg az ellenség meg nem semmisül. Éreznünk kell az erőnket az Úrban. Akkor képesek leszünk fenntartani a hitünket az ellenszegülés dacára. Ragaszkodni a hithez, végigvinni az abszolút programot annak ellenére, hogy majdnem minden ember ellenzi azt: ez a hit türelme.

S mikor láttuk, hogy ellenségünk megsemmisült, lehetünk vele is türelmesek a hosszútűrés értelmében a makacssága és a vaksága miatt. Megtanulunk nem haragudni, hanem imádkozni, megtanulunk nem kemény szavakat használni, hanem az Úr nevében

könyörögni. Megtanulunk többé nem úgy nézni az ellenségeinkre, mint akiktől félni kell az erejük miatt, hanem úgy, mint sajnálandókra az ostobaságuk miatt. Örömmel tanulunk tőlük a részletkérdésekben, de teljes mértékben különbözünk tőlük az elvi kérdésekben. Sétálunk a legyőzött városban, kiválasztva a zsákmányból, ami csak tetszik, hogy trófeaként a Királyhoz vigyük. Ez lesz a mi jövőbeli örömünk.

3. A hit reménysége

Megvizsgáltuk a múltat. Láttuk, hogy Isten adott az embernek egy megvalósítandó programot. Azután megvizsgáltuk a jelent. Láttuk, hogy megkezdődött ennek a programnak a megvalósítása a bűnnek a világba történt belépése ellenére. Most röviden bele kell tekintenünk a jövőbe, hogy meglássuk: az olyan lassan megvalósulni látszó program később teljes mértékben megvalósul. Megvizsgáltuk a hit engedelmességét és türelmét, most meg kell néznünk a hit reménységét. Ahogyan Ábrahám a hit engedelmességével elhagyta a kaldeus Ur városát, hogy olyan földre menjen, melyről a tapasztalatai alapján semmit sem tudott, majd amint az ígéret földjén idegenként, és mint idegen földön lakott, egy talpalatnyi földdel sem rendelkezve, úgy láttuk a mi programunkat is. Megkaptuk a menetparancsot Istentől. Neki engedelmeskedtünk. De a tapasztalat nem hozott azonnali és nagy eredményeket. A gyümölcsök mostanáig szerények voltak. Mégis folytatjuk. Akkor hát nem érdekelnek minket az eredmények? Dehogynem. Csak Ábrahámhoz hasonlítunk, aki nemcsak a hit engedelmességét és a hit türelmét, de a hit reménységét is mutatta. Vele együtt várjuk az alapokkal rendelkező várost (Zsid11:10).

Az azonnali eredmények kihívása

Valaki azonban talán ellenezni fogja a most tett kijelentést, miszerint az eredményeink egyelőre szerények. Az illető mondhatja, hogy az eredményeink nagyok, s mi az iskoláinkat teljesen a „gyümölcseikről ítéljétek meg őket” szavakban kifejezett közös mérce alapján kívánjuk megítélni. Ennek a fő példája egész mostanáig a kis Hollandia maradt. Ennek az országnak a nagy szociális és politikai stabilitása nagy fokban a református meggyőződésű embereknek köszönhető, akik közül sokak keresztyén oktatásban részesültek. De azt mindenki elismeri, hogy a munkánk fő gyümölcse belső, mivelhogy lelki. S noha ebben a vonatkozásban hisszük, hogy Isten hatalmasan megáldotta csekély munkálkodásunkat, mégis igaz marad, hogy ezeket az áldásokat nehéz felmérni. Még azok is nehezen mérik fel őket, akik hisznek bennük, s egyáltalában nem tekintik áldásoknak mindazok, akik szemben állnak velünk.

Így tehát ismét összeütközésben találjuk magunkat az ellenségeinkkel. Ők azt vallják, vagy egyszerűbben szólva biztosra veszik, hogy létezik egy közös mérce, mellyel minden oktatási program egyformán megítélhető. S ennek a mércének ők az eredményeket tekintik az azokhoz a dolgokhoz vezető úton, melyek csak ehhez a világhoz tartoznak, valamint azokhoz a dolgokhoz, melyeket ők ugyanúgy képesek megítélni, mint mi. Itt azonban tennünk kell egy kivételt. Mi először is azt valljuk, hogy a munkánk gyümölcsei nem jelennek meg a maguk teljes jelentőségében ebben az életben soha. Sőt mi több, azt is valljuk, hogy ezek a gyümölcsök majd hirtelen jelennek meg a maguk teljeségében és szépségében az ítéletnapon. Néha megtörténik, hogy a tavasz hideg és nedves, s mindehhez még jégeső is visszaveti a termést. Az ősz azonban nagy meglepetésre mégis a gyümölcsök bőségét hozza majd el. Nos, ez még nagyobb mértékben igaz a lelki dolgok birodalmára. Ebben a világban szembesülünk külső ellenállással, és belső ellenállással, miközben a programunk megvalósításán munkálkodunk. Csak nagyon keveset láthatunk a gyümölcsözés felé vezető útból. Mégis

tudjuk azonban, hogy mikor a bűn minden akadálya elvétetik, s az Igazság Napja ragyog majd mindenkor, akkor lesz olyan gyümölcsözés, amilyet még ez a világ sohasem látott.

S ahogyan a tökéletes emberiség jelen kori tényleges jelenlétét illető kijelentésünk esetében is, ahol nagyon világossá tettük, hogy mindenben csakis Krisztus helyettesítő munkájára támaszkodunk, úgy fogjuk most ismét kihangsúlyozni, hogy a programunk jövőbeli megvalósulásának garanciája is pontosan ugyanezen az alapon áll. Pál azt emeli ki, hogy azok, akiket Krisztus megigazított, azaz törvényszékileg tökéletessé tett, meg is fogja dicsőíteni, azaz erkölcsileg és teljes mértékben is tökéletessé fogja tenni (Rm8:30). S hogy minderről szervesen és átfogó módon gondolkodik, az újra és újra kiderül, mikor a megváltottakról Krisztus Testéből kiindulva szól, valamint mikor arról beszél, hogy az Atya az egész teremtést a Fiúnak adta, hogy Isten lehessen minden mindenben (1Kor15:28). Ezzel összhangban látjuk a Jelenések könyvében az új Jeruzsálem képét, melyben egyetlen oda nem illő dolog sincs, viszont a nemzetek dicsősége, mindaz, amit az emberiség elért az Istentől kapott programja megvalósításában, összegyűjtetett.

Azután, másodszor azt valljuk, hogy miután ellenfeleink csak erre az életre néznek, nem képesek a tevékenységünk gyümölcsét megítélni még erre az életre nézve sem. Az, amit valaki a leghasznosabbnak vél ebben az életben, attól a konfigurációtól függ, amelybe ezt az életet állítja. Ha valaki ezt az életet elsősorban az örökkévalóságra történő felkészülésnek tekinti, akkor még ennek az életnek az esetében is hatalmas gyümölcsnek fogja tekinteni, ha a keresztyén oktatás segítségével jó alapokat fektetünk le az eljövendő élethez. Ha viszont valaki nem az örökkévalóságra történő felkészülésnek tekinti ezt az életet, bármiféle felkészülést az örökkévalóságra a legjobb esetben is csak energiapazarlásnak tekint. Az a vád pedig napjainkban nagyon megszokottá vált, hogy a másvilágiság alkalmatlanná tesz minket az evilági feladatok ellátására.

Látjuk tehát, hogy a végső próba nem lehet azonnali és külső. Igaz, Krisztus azt mondja: „az ő gyümölcseikről ismeritek meg őket” (Mt7:20). Sőt azt is mondja nekünk, hogy világítson a mi világosságunk az emberek előtt, így az másokat is Őhozzá vezethessen. S mindez azt előfeltételezi, hogy az emberek képesek meglátni valamennyit ebből a világosságból, mikor világít. De nem jelentheti azt, hogy az emberek képesek teljes mértékben megítélni a mi életünk gyümölcseit, hacsak Jézus saját szavai, miszerint csak az újjászületettek láthatják meg Isten országát (Jn3:3) nem bizonyulnak hamisaknak. Abból a belső tökéletességből, amiről beszélünk, az emberek csak nagyon keveset látnak, s még ezt a nagyon keveset sem veszik egykönnyen észre a búzára emlékeztető konkoly miatt. S ha mindezek dacára arra kapunk utasítást, hogy világítsunk az emberek előtt, akkor egyszerűen csak engedelmeskednünk kell Krisztus parancsának, bízván abban, hogy Isten még a mi gyenge fénysugarainkat is felhasználja majd arra, hogy másokat is Önmagához vezessen a sötétségből. Ezért nem várhatjuk, hogy jobban megmutatkozik majd az igazunk az oktatáspolitikánkat illetően az ítéletnapot megelőzően, mint amennyire Krisztus egyháza várhatja az igazolását a világ szemében, azt az utolsó napot megelőzően.

Az eredményekről alkotott elképzelésünk

Mire vágyunk hát a jövőt illetően? Természetesen több lendületre a mozgalmunkat illetően. De miképpen érjük azt el? A válaszunknak erre a kérdésre kettősnek kell lennie: először tagadónak, majd utána helyeslőnek.

Tagadólag kijelenthetjük, hogy a jövővel kapcsolatos reménységünk nem alapulhat azon a lehetőségen, hogy az idő múlásával egyre jobban meggyőződünk majd a programunk ésszerűségéről. Valójában ennek pont az ellenkezőjét várhatjuk. Az idő múlásával reméljük és várjuk, hogy a külön program a keresztyén nép, tehát a külön program az ő oktatásuk számára egyre nagyobb teljességgel lesz hatással mindarra, ami Krisztus nevéről neveztetik. A

keresztyénség egész jelentősége máris sokkalta határozottabb mind a támogatói, mind az ellenfelei számára, mint eddig bármikor. Ezért a csata manapság szintén sokkal hevesebben dúl, mint eddig bármikor. S ezért várhatjuk, hogy a jövőben a csata hevessége csak tovább fog majd növekedni. Már ma is életre-halálra menő küzdelem, a jövőben még inkább az lesz.

A programunk, mint láttuk, abszolút program, mellyel kapcsolatban soha, semmiféle kompromisszum sem köthető. Egy abszolút program csak akkor valósítható meg, ha az ellenfelek megsemmisültek. Rájöttünk, hogy csak az ellenségeink megsemmisítése által tarthatjuk fenn a programunkba vetett hitünket. Nem lehetséges, hogy hiszünk is a programunkban, meg nem is, mert úgy tekintünk rá, mint ami valamennyivel jobb, mint az ellenfeleink programja. Ami megáll a hit türelme esetében, az megáll a hitünk reménysége esetében is. Tagadólag a jövőbe vetett reménységünk abban rejlik, hogy ellenségeink megsemmisülnek. Az elemzésünk elején láttuk, hogy csak engedelmességgel érhetjük el az ideál megvalósulását. S csak engedelmesség által lehet rálátásunk az abszolút ideálra. Aztán, a második részben láttuk, hogy a választás a mi programunk és az ellenfeleink programja között nem pusztán választás két lehetőség között, hanem választás egy program között, ami az emberi tapasztalatból bohózatot csinál, valamint egy másik program között, ami bízik az abszolút racionális, éppen ezért átfogó módon soha meg nem ismerhető Istenben. Ezzel összhangban mutatunk most rá arra, hogy a hitünk reménysége ismét két, egymást kizáró alternatíva elé állít minket. Láttuk az ideált a Szentlélek megújító ereje által. Megmutattuk, hogy ez az ideál az egyetlen racionális ideál. Most már magabiztosan várhatjuk, hogy ez az ideál megvalósul, mert minden azzal ellentétesnek az eset természeténél fogva meg kell semmisülnie.

Magabiztosságunk a jövőt illetően

S jegyezzük meg jól, hogy szükségszerűen közvetlen arányosságnak kell fennállnia a hitünk engedelmessége, türelme és reménysége között ebben a vonatkozásban. Csak akik valóban engedelmesek, azaz azok, akik tényleg önkéntesek az engedelmességükben, és tényleg stabilak abban, fogják valóban meglátni ideálunk „abszolút másságát”, ezzel együtt pedig azt, hogy ennek a teljesen más ideálnak – ha ez a valódi ideál egyáltalában – kell lennie az egyetlen racionális ideálnak. Csak mikor látjuk, hogy az ideálunk az egyetlen racionális ideál, akkor leszünk meggyőződve a teljes végső győzelméről. Ez ad nekünk bátorságot a munkálkodásra, még ha nagyon csekély előrelépést látunk is az azonnali eredmények vonatkozásában. S ez ad nekünk olyasfajta bátorságot, amivel Athanasius lépett fel, még ha az egész világ ellene volt is. Ki tagadná, hogy erre a fajta bátorságra van szükségünk egyre jobban és jobban? Szükségünk van a tanítói csapatunkban olyan férfiakra és nőkre, akik intelligensen nem félnek semmitől. Szükségünk van a tanítói csapatunkban olyan férfiakra és nőkre, akik meg vannak győződve a saját újjászületésükről, akik örömmel munkálkodnak annak az ideálnak a megvalósításán, amit a világ kinevet. Szükségünk van a tanítói csapatunkban olyan férfiakra és nőkre, akik megértik a keresztyén oktatásfilozófiát, de megértik a keresztyénellenes oktatásfilozófiát is, ami napjaink pedagógiáját uralja. Ezeknek a tanároknak meglesz az a megkülönböztető képességük, amely mindennél fontosabb a feladataik ellátásához. Képesek lesznek úgy venni az egyiptomi zsákmányból, hogy azután nem vágyakoznak majd annak a hamis hazának a húsosfazekai után.

S ami igaz a tanárokra, igaz a szolgálókra is, akikkel a tanároknak együtt kell működniük. Olyan szolgálókra van szükségünk, akik hisznek a keresztyén oktatásban, de nemcsak megszokásból, hanem lelkük teljes rajongásával. Olyan szolgálókra van szükségünk, akik nemcsak azt mondják, hogy a keresztyén oktatás szép dolog, s egyfajta luxus, hanem akik kimondják és a cselekedeteikkel is kimutatják, hogy hiszik: a keresztyén oktatás az egyetlen oktatás, ami megfelel a szövetség gyermekei számára. Erről most szégyenkezve

beszélek. Vajon nekünk, mint az evangélium szolgálóinak, szabad lemaradoznunk a keresztyén oktatás alapjainak megértésében? Vajon nekünk, akik az örök halálból történő megváltás evangéliumát prédikáljuk, meg kell mondani, hogy a megváltás eme evangéliuma kiterjed a bűn megsemmisítésére a tudatos életünk teljes frontján? S ki mondja azt közülünk, hogy nincsenek még hatalmas, elfoglalandó területek, melyeket az általunk felkarolt keresztyén hit igazságának és győztes erejének mélyebb megragadásával kell legyőznünk? S ne gondoljuk, hogy megfeledkeztem arról, aki se nem tanár, se nem igehirdető. Valamennyiünknek egy emberként kell fellépnünk. Napjainkban, mikor a hívő és a hitetlen közötti határok oly általánosan elmosódtak, nekünk meg kell próbálnunk újra kijelölni ezeket a határokat, éspedig jól kijelölni. Nem krétával kell kijelölnünk ezeket a határokat, amit majd az első zápor elmos, hanem meg kell próbálnunk letörölhetetlen tintával kijelölni azok szívében, akik hisznek.

Ezzel közvetve érintettük annak a kérdésnek a pozitív oldalát is, hogy miképpen teszünk szert lendületre az ügyünk érdekében a jövőben. Egyesek közülünk talán már türelmetlenekké váltak, és feltették a kérdést, hogy mikor térünk rá a dolog építő oldalára. Nem szeretjük az ellenfél megsemmisítésére helyezett eme hangsúlyt. Inkább arról szeretnénk valamint hallani, ahogyan Jeruzsálem falait építjük, és Isten templomát felállítjuk. Nos, amit el kell mondani az építő oldalról, azt már mind elmondtuk. Ez alatt azt értjük, hogy az építő programunk nem más, mint annak a programnak a tőlünk telhető legjobb megvalósítása a bűnnek ebbe a világában, amit Isten adott az embernek a Paradicsomban, hogy végezze azt. S láttuk, hogy ez a program az ember személyiségének megvalósítása, s ezzel minden képességének a megvalósítása, amit Isten a teremtés során megadott neki. Még csak elkezdtük meglátni, hogy mindez mit is foglal magában. Szem nem látta és a fül nem hallotta azt a dicsőséget, ami a számunkra van eltéve. Ebből csak egy villanást igyekeztünk meglátni. A rátásunk azonban növekedni fog majd, ahogyan az engedelmességünk is növekszik. A hit építi a programunkat, mert hit nélkül még csak nem is láthatjuk azt. Most azonban, ebben a siralomvölgyben csak nagy nehézségek árán tartjuk fenn a hitünket, miképpen várhatnánk hát, hogy ebben az életben sokat meglátunk majd Isten templomának tornyaiból? Hatalmas nyomás alatt építkezünk. Csak a most létezik, és egy Kolumbusz közöttünk, aki látja a soha nem látott part látomását, aki féken tartja némaságunkat, aki munkára serkent minket a ránk váró jutalom megcsillogtatásával. A fő feladatunk ebben a világban a part felé evezni. Az energiánk döntő részét még mindig a hullámok leküzdésére kell fordítanunk, melyek elnyelni igyekeznek bennünket. Amíg el nem érjük a mennyet, s teljesen magunk mögött nem hagyjuk a veszélyt, addig nem lesz szilárd az alapunk és a munkánk nem áll meg. Sok megpróbáltatáson át kell belépnünk a dicsőségbe, de be fogunk lépni a dicsőségbe és a kezünk munkája követ majd minket. Ezt a mi Istenünk ígéri nekünk.

D. Örökélet: a teljes élet

A szövetség és a teremtés elképzelésében megtaláltuk az oktatás isteni elrendelését. Oktatási programunk, mint a szövetség elképzelésében foglalt dolog, a teremtés fogalmán alapszik, a teremtés fogalma pedig az Istenről alkotott elképzelésünkön. Ami pedig az Istenről alkotott elképzelésünket illeti, ezt nem erkölcsi és mentális luxusnak tartjuk, hanem az emberi tapasztalat szerkezete tényleges alapjának.

Ezen az alapon jutunk bizonyos határozott végkövetkeztetésekre az oktatási programunk vonatkozásában. El kell felednünk a rabszolgaság házát és nem szabad az egyiptomi húsosfazekak után sóvárognunk utunk minden kanyarulatában. Olyan alapelvek állnak forrásként a rendelkezésünkre, melyek egyetlen más oktatási közösségnél sincsenek meg. Sőt. Nemcsak a jogos helyünket követeljük meg magunknak az oktatási közösségek között, de határozottan imperialista a programunk is. A Monroe-doktrína önmagában nem lesz

elegendő. Nekünk meg kell semmisítenünk – jóllehet mindig és csakis lelki fegyverekkel – az összes ellenfelünket. Nem egyenrangúaknak, hanem bitorlóknak tekintjük őket. Karthágónak pusztulnia kell.

Ha azonban ez a teremtésről alkotott elképzelés követelménye, ami oktatáspolitikánkat támasztja alá, furcsa lenne, ha nem találkoznánk hasonló küzdelemmel, mikor mi és ellenfeleink a jövő problémájára térünk rá. A végkövetkezetésünk előre felvázolandó, mondhatjuk, hogy nézeteink szerint mind ebben a világban, mind az eljövendőben teljes életünk lesz. Ellenfeleink azt vallják, hogy sem ők, sem mi nem tudunk semmit a dologról.

Nos, ha a dolgok eme durva leegyszerűsítése bármilyen mértékben is feltárja a dolgok valódi helyzetét, akkor megmutatkozik, hogy érveknek kell következniük. Részünkről számot kell adnunk a bennünk levő hitről, mert annak ésszerűsége nem egyértelmű mindenki számára, akik az élet „tényeire" néznek. Emellett támadnak is bennünket. Mi úgy véljük, hogy látjuk az igazságot, az ellenfeleink pedig meg vannak arról győződve, hogy nem.

Egy közismert történet szemléltetheti ezt a dolgot. „Hol volt, hol nem volt egy ország, melynek lakói, közöttük a filozófusok is, vakok voltak. Volt azonban közöttük néhány egyszerű ember, akiknek a szemei nem voltak bezárva, s beszéltek a többieknek a Nap látásának öröméről. 'De', mondták a filozófusok, 'nektek nem szabad ilyen felkorbácsolt metafizikai feszültséggel beszélnetek. Létezik a mindent átjáró meleg, ezt valamennyien tudjuk, azonban a ti beszédetek egy látható világító testről antik objektivizmus. Nap nem létezik'. Az egyszerű emberek azonban csak annál jobban bizonygatták, hogy látták a Napot, s összeült egy pszichológia bizottság a dolog kivizsgálására. Ez sok kísérletet lefolytatott, s a végén rájött, hogy valahányszor csak azt mondták azok, akiknek a szemeik nem voltak bezárva, hogy látták a Napot, kinyitották a szemeiket. A vak pszichológusok biztosak lettek abban, hogy pontos összhatás áll fenn a szemek megnyitása és a Nap meglátása között. 'Kedves barátaink', mondták, 'ti egy káprázattól szenvedtek. A Nap képmását, amiről beszéltek, valami értelmetlen módon a szemeitek kinyitásának trükkje hozza létre. Legyetek őszinték, és mondjátok meg, láttátok-e valaha is a Nap képmását azon kívül, hogy kinyitottátok a szemeiteket?' Az egyszerű emberek erre azt válaszolták: 'Nem', és a bizottság nagyon elégedett volt velük, s remélte, hogy majd kigyógyulnak a látomásukból. De az egyszerűek egymásra mosolyogtak, és ezt mondták egymásnak: 'Mi látjuk a napot'."

Ez a történet szemlélteti azt a dolgot, hogy ellenfeleink nem képesek a kételkedő, vagy tagadó álláspontjukat ésszerűvé tenni önmaguknak, míg meg nem próbálják azt kimutatni, hogy hozzájuk hasonlóan mi sem tudunk a dologról semmit. Ha valaki azzal érvelne, hogy a repülőgépek a felkorbácsolt képzelet szüleményei, miközben Lindbergh elröppen a feje felett, jó okát kellene adnia a hitének. Így ellenfeleink is kénytelenek pszichológiai és filozófiai bizottságokat kijelölni annak bizonyítására, hogy mi önmagunkat csapjuk be. S a világ nyomorúságos állapota elnéző és kedvező bíróság a számunkra.

Amiképpen a Kármel hegyén egykor, mi is szembeszállunk ezekkel az ellenfelekkel. Hisszük, hogy ellenfeleink a sidonbeliek isteneit szolgálják. Hisszük, hogy barátaink közül sokan azt tették, amit Áháb tett: hamis szövetséget kötöttek az ellenségeinkkel. Ők azt mondják, hogy nem számít, milyen isteneket szolgálunk, mert valamennyi csak jelképes, nem valóságos. Következésképpen ezek a „barátok"készen állnak, mikor alkalom kínálkozik a vallás nemes csatalovának befogására a politikai, vagy szociális szükségletek könnyű kocsijába, azt tanítván az állam, vagy a tudomány nevében, ami szerintünk felforgató mind az állam, mind a tudomány számára.

Mi hát az, amit a modern ember a legnagyobb jónak tart önmaga számára? Vajon Thomas Kempist kell segítségül hívni a jövőbeli élet dicsőségének felvázolása végett? Nos, nem könnyű arról meggyőződni, mit tartanak ellenfeleink a teljes életnek, ha egyáltalában hisznek annak létezésében, illetve a lehetségességének létezésében. Hatalmas véleménykülönbségek vannak közöttük ebben a dologban. Egy dologban azonban

egyetértenek. Egyformán állítják, hogy „nem is Isten népének szombatjára” (Zsid4:9) vágynak. „Felnőtt korunk nyughatatlan. Nem irigyli a nyugvó holtakat.” A modern emberek számára a kárhozottak tevékenysége Dante költeményéből kedvelt időtöltés az „*ennui*”-hoz viszonyítva, amint nevezik azt, amivel a hagyományos mennyet berendezték.

Felfüggesztvén ezt a dolgot egy pillanatra, jegyezzük meg: akár igaz, akár nem, hogy amint említettük, ellenfeleink végső soron egy bizonytalan, vagy agnosztikus álláspontón vannak, abban legalábbis egyhangúak, hogy teljes szívvel elvetik a mi álláspontunkat.

Azok, akik engedtek Shylock árkövetelésének a logikai dolgokban, ezen a ponton szomorkás vágyódással teszik fel a kérdést, hogy vajon egy egyetemes tagadás szolgálhat-e jó alapként egy oktatási rendszerhez, amíg nincs hozzá egy előzetes helyeslés. Tegyük fel, elveszítettük az ajtókulcsot. Azonnal végigkutatjuk a zsebet, ahol rendszerint tartjuk. Átkutatjuk annak minden zegzugát és redőjét. Ezután minden okunk megvan annak kimondására, hogy még ha nem is találjuk meg máshol, akkor sincs szükség a zseb ismételt átkutatására. De vajon elvégezte a modern ember a hagyományos mennynek a hasonlatunknak megfelelő mindenre kiterjedő átkutatását? Vagy inkább olyan, mint egy fiúcska, aki gondatlan sietséggel vet egy futó pillantást egy nagy raktárszobára, majd kimondja, hogy nincs ott a kulcs? Miért nem nézhetné meg ismét a modern ember azt, amit gondatlan sietséggel elvetett, miután máshol sem találta a jutalmát, amire mohón vágyott? Az ember nem élhet egyedül a tagadás által.

1. A teljes élet keresztyénellenes elképzelései

Racionalizmus

Figyeljük meg azonban legalább a tékozló fiú fejlődésének folyamatát. Láttuk, hogy a modern ember egy vigasztaló tagadással kezdte az útját. Bizonyosnak érezte, hogy az atyai ház teteje túl szűk és túl alacsony mind az egyén, mind a faj számára. Neki mennie kell. „Nyugatra” kell mennie. Voltak szóbeszédek a kaliforniai aranyról. Ez volt a terjeszkedés korszaka. Egy Mencken hevületével hagyta ott a hagyománytól hajtott rabszolgák szellemi sötétségbe élő, ágyban fekvő, szűklátókörű csordáját, mint akik nem méltók az üdvösségre, és lábbal tiporta a tekintély pestis-sújtotta áldozatait.

A modern emberek azt mondták, hogy tudják, hová mennek. Azt állították: határozott céljuk van. Ha egyszer az emberi értelem gyakorlati szabadságot kap, kivési magának a boldogság csodálatos állapotát a tér és idő korlátlan és kormányozatlan területein. A néhány arrafelé élő „indián” könnyen legyőzhető. A teljes szabadság megadása az emberi értelemnek a felnövekvő generációt „beleoktathatja” a teljes boldogságba.

Durván fogalmazva ekképpen hangzott a XVIII. század jelszava. Az intellektuális függetlenség forradalmi háborúját vívták akkortájt. S a csatát megnyerték. A racionalizmus az oktatás megannyi intézményében átvette az irányítást. Még mindig létezett a hagyománytisztelet, de a racionalisták csapata elég nagy volt ahhoz, hogy alapelveiket tisztességesen próbára tegyék. S a racionalizmus el is végezte ezt a tisztességes próbára tételt. Vajon ezek az alapelvek lehetővé tették az ember számára, hogy teljes életet éljen? Csak az események menetét kell követnünk a válasz megadása végett.

Hamarosan rájöttek, hogy a közös ellenség ellen vívott harc csak a racionális kolóniákat összetartó alapelvhez juttatta őket. Mikor eltűnt a közös ellenség, eltűnt az összetartó alapelv is. Vidám időket éltek az értelem eme krakélerei, savat okádván a korok festményeire és szobraira. Az évszázadok óta álló katedrálisok reszkettek a vandalizmus falkái előtt.

Mikor azonban eljött a helyreállítás időszaka, problémák támadtak. Nagyon könnyű volt kinevetni egyes dolgokat, amikben szent Ágoston hitt, de nem volt könnyű jobb

magyarázatot adni a történelemre, mint amit ő adott az *Isten városában*. Egyesek rossz előérzettel látszottak megkérdezni, hogy vajon az ember értelme, még mikor nem is elnyomott, hanem szabad, egyenlő-e a valóság nagyságaival és mélységeivel. Súrlódás lépett fel. El kellett volna fogadni egy nemzeti alkotmányt, de senkinek sem volt meg a hatalma, vagy a tekintélye az elfogadáshoz. Mikor az értelem vezetői kétségbeesetten összeültek az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, túlléptek minden rájuk ruházott hatáskörön, és erősen központosított kormányzatot hoztak létre. Az államok nem válhattak ki a maguk akaratából. De akkor miért kellene egyesülniük? Magának az életnek a kedvéért. „Lenni, vagy nem lenni?" – ez volt a kérdés. Kiderült tehát, hogy a tagadáson alapuló önellentmondás szolgáltatta a racionalizmus tiszteletet keltő tőkéjének a mozsárágyúját. A *modus vivendi* volt ez, semmi több: máris kitörni készült a polgárháború, nem sokkal a forradalmi háború befejeződését követően.

Romanticizmus

A XIX. század felnövekvő generációja az atyai ház tetejét ismételten túl keskenynek és alacsonyak találták. „Atyáink", mondták, „hirdették a fej szabadságát, és jól tették, nekünk azonban a szív szabadságát kell hirdetnünk. Miképpen élhetnénk teljes életet, amíg az értelem újonnan választott központi kormányzata rohamléptekkel gyártja az egyetemes törvényeket? Az új kormányzat ugyanolyan zsarnoki, mint amilyen a régi volt. Nem tudunk levegőt venni ilyen fojtogató atmoszférában. Mi nem tudjuk az értelem roboámi üzeneteit elszenvedni: térj vissza a sátraidba, ó Izrael!"

Valahogy ekképpen kiáltott a XIX. század új, és nagyobb szabadságért. S megint úgy tűnt, hogy látják a céljukat. Voltak emberek, akik vezették a többieket. Volt egy Bergson, a modern idők Hérakleitosza, aki egyformán gyűlölte a finalizmust és az intellektualizmust. Az irracionalizmus eme apostola vezette az új keresztes hadjáratot. Minden nemzet hozzájárult egy-egy katonai kontingenssel. Franciaországban maga Bergson hallatta a csatakiáltást, mint valami új Remete Péter. Németország Nietzsche vezetése alatt egyesült a „szuperember" jelszavával, hogy lerázza a középszerűség sértő igáját, s megadja az egyénnek az őt megillető jogokat a túlsúlyban levő társadalommal szemben. Ausztria Freudot küldte a mélység forrásainak megnyitása, valamint az éjfél fogoly erőinek felszabadítása végett: az értelem hegemóniáját az egyénben kell megtörni, mielőtt megtörhetővé válna a társadalomban. Freud kiképezte a tartalékokat, mielőtt a frontra indultak volna. Amerika a Monroe-doktrína ismeretében viszolygott a csetepatéhoz történő csatlakozástól. Nem telt el azonban túl sok idő, amíg William James el nem kezdett a front egy különálló szakaszához ragaszkodni. Ő a „blokk-világegyetemmel" szemben lépett fel és a csatakiáltása így hangzott: „Le az abszolúttal!" Az ő módszere hidraulikus volt, „a tudat áramlata" által történő alámosás módszere.

A szív szövetségesei tehát megtámadták azt a hunt, az értelmet, valahol csak feltűnt. Boldog időket éltek a felkavart mélységek eme krakélerei. Bismarck, Hegel és Voltaire impozáns szobrait egyaránt ledöntötték, hogy kikövezhessék a Via Appiát. A katonáknak rablásból és fosztogatásból kellett élniük a harc közben, és végső jutalomként a teljesen saját hárem várt rájuk.

Mikor azonban ismét eljött a helyreállítás ideje, a szív apostolai hatalmas nehézségekkel szembesültek. A XVIII. századi racionalizmus egy konkrét egyetemes törvény ellen harcolt, ám a XIX. század az összes egyetemes törvénnyel felvette a küzdelmet. A racionalizmus Alkotmányozó Nemzetgyűlésének túl kellett lépnie a saját jogkörein ahhoz, hogy megalkothassa az alkotmányt, de a szív hősei még csak egy konventet sem tudtak összehívni. Senki sem delegált volna semmiféle tekintélyt, mindannyian féltek az értelem kapitalistáitól. A kővé változtatás varázspálcája fenyegette őket, valahol csak egy renegát

beszélni merészelt a konstruktív gondolkodásról. A jövőben hittek, nem a múltban. Túl akarták élni magukat, nem akartak még egyszer fogságba esni. Zola vált a kor irodalmi hősévé: Walt Whitman félelmetes szimpátiája hullámzott a keblükben.

Így nem is ment végbe semmiféle helyreállítás. Ez a bírák kora volt. Biztos, hogy lenni kell időnek a teljes élet megéléséhez! Ott volt a szabadság, nem igaz? Legalábbis így látszott. Hamarosan azonban kétségek támadtak. Az elmélet szerint a szív minden rejtett erői megannyi ártatlan áldozata voltak a múlt uzsorásainak. S most, hogy ezek az erők felszabadultak, ez az elmélet próbára tétetett. S amint feltárultak a börtönkapuk, s előjöttek az „ártatlanok", kiderült róluk, hogy az imperialisták tomboló bandája, akik kijöttek győzve, és hogy győzzenek. Pandora szelencéje megnyittatott: már csak a remény maradt.

Látjuk tehát, hogy a bátor magabiztosság, amivel a modern ember elkezdte az útját járni, lassan átadta a helyét a bizonytalanságnak és a magabiztosság hiányának. A keresztes hadjárat heves optimizmusa lassan elhalt, és utat engedett a mogorvaságnak, sőt egyesek a visszafordulásról beszéltek. Ezért egyre többet és többet kellett fegyelmezni a kegyesek csapatait. A hadsereg káplánjai hetente kaptak utasításokat. Több és nagyobb áldozatokat mutattak be annak a démoni logikának, hogy kibékítsék, hiszen a kánonjait általánosabban és könyörtelenebbül elvetették. A racionalizmus az ellentmondást a tagadásra helyezte, a kordializmus most mindkettőt aláaknázta „a tudat áramlatával". Joggal kérdezheti ismét a reménytelenül vágyakozó, hogy az efféle eljárásnak van-e bármiféle értelme az alapvető helyeslés előfeltételezése nélkül. De hagyjuk a csendesen vágyakozót figyelni és várni.

Pragmatizmus

Ezután a Titán Idő tovább mozdította az évszázadok óráinak mutatóit. Új generáció támadt, akik nem ismerték Mózest, aki kivezette atyáikat hagyományőrzés Egyiptomából a racionalizmus szabad pusztaságába, sem Józsuét, aki bevezette őket a szív mocsaras szabadságába. S ahogyan az atyáik, ők sem voltak képesek meglátni a dolgok szimbolizmusát és topológiáját, így ezek a szekularisták a szent földön összezavarodtak és ledöbbentek. Vajon ők nem Isten választott népe? Miért lakoznak még mindig a kánaániták azon a földön. Úgy tűnt, minden erőforrást kimerítettek.

Azonban mégsem ez a helyzet. Eljött a paradoxon kora. Hirtelen és mindenütt diktátorok tűntek fel a színen. Wilson a politikában, és Sztálin a politika mögött, Barth a teológiában, és Heidegger a teológia mögött, Dewey az oktatásban, és Dewey az oktatás mögött – valamennyiük kísértete hirtelen megjelenik a Laokoón félelmetes mintájában, aki hiába próbál menekülni, vagy a menekülésben segíteni a kétségbeesés fojtogató kígyójának gyűrűiből. Soha nem tárult még ilyen látvány az emberek szeme elé. A demokrácia visszahívja a zsarnokokat, hogy bevégezhesse a zsarnokgyilkosságait. A teológia magát a mennyet ostromolja transzcendenciáért annak érdekében, hogy megszabadítsa a világot a „hiábavaló istenségtől", mely egykor a mennyet uralta. Az oktatás a szolga bilincseiért könyörög, hogy szabaddá tehesse a szabadságát.

Ami a feladatát illeti, a diktátornak racionalizálni kell az irracionálist. Neki értelmet kell felmutatni a politika és a szociális élet, vagy oktatás rendszerében, aminek a saját előfeltevéseivel nincs értelme. Ami a programot illeti, a diktátornak következetesen következetlennek kell lennie. A stratégia nevében minden irányban egyszerre kell mennie, vagy bölcsebbnek kell lennie minden embernél, vagy nagyobb bolondnak bárkinél.

De a diktátort mégsem kell konkrétan elítélni, ő csak egy korszak gyümölcse: a háborgó tenger vetette őt partra. Egy olyan korban mely mindennek a tagadásából táplálkozik, amit abszolútnak neveznek, a szabadság és a zsarnokság legfurcsább kombinációit várhatjuk. Az élet többé már nem folyó, mely bizonyos útvonalat követ, hanem olyan, mint a parttalan óceán, irányok nélküli. Az úszó szabadsága hirtelenjében a fuldokló ember szenvedésévé

válik. Ha minden valóság pusztán csak a cseppfolyósság mulandó tömege, akkor abban lehetnek ismeretlen cápák is az ártatlan, evezős csónakos szórakozás-kereső számára. Ezért jelennek meg a hatalmas óceánjáró gőzösök, a trösztök, a munkásszakszervezetek, a bolthálózatok. S ezért történik a szinkron átváltás a gépezet legvadabb szabadosságából a legmerevebb szabványosításába, de mindenekelőtt, a csőcseléklelkület és a demagóg hatalma ezért ölt soha nem látott méreteket.

Azután a reménység félelemmé változik. Az ember ide-oda fordul eszeveszett félelmében, nehogy elsüllyedjen a hajó. Ezrek özönlenek ehhez, vagy amahhoz az emberhez, ezt mondván: „Légy a királyunk, és vezess ki minket mindebből". Paul Elmer More mondja: „A haszontalanság a végső szó: napjaink legjellegzetesebb irodalmát és művészetét kaotikusnak, örömtelennek, szépségtől mentesnek, vigasztalannak, nyűgösen eredetinek vagy gyengén giccsesnek, tehetetlennek, haszontalannak bélyegzik meg". Az értelmi vereség és a lelki megdöbbenés söpör végig mindenütt.

Minden csak Semmi.

Ez csak ez olyan világ, ahol a bogarak és a császárok egyformán ugyanabba a porba térnek vissza.

Az írók nem kínálnak reformprogramot, hanem keselyűkként kéjsóvár tekintettel nézik a modern élet rothadó dögét. Ami pedig a filozófusokat illeti, őket is „sorvasztja a hiábavalóság tudatos depressziója". Az embert „a vérmérséklete rabszolgájának, vagy a komplexumok és reakciók által kényszerített mechanizmusnak, vagy az érzékek örvénylésének" tekintik, akinek „nincs akarata, hogy kormányozza önmagát, nincs stabilitási központja az áramlásban, s nincs iránya, vagy célja, hogy felülemelkedjen azok fölé a hatások fölé, melyek ide-oda rángatják". A la Mencken: „eljutottak annak felfogására, hogy az idióták, akiknek megmentéséért izzadtak, nem akarnak megmenekülni és nem is méltók arra."

A csendesen vágyakozó most megkérdezi, hogy elértük-e már a teljes életet. A csendesen vágyakozónak azonban még mindig figyelnie és várnia kell. Még nem buktunk le a modern élet tagadásának legnagyobb mélységéibe. A tékozló fiú most van a disznóólaknál. Üres gyomorral gondolkodik, és látja a moslékot, amit a disznók felfaltak. Megtagadta az emberi mivoltát, de nem lehet állat. De mégsem megy el egyik barátjához sem. Ehelyett most elindul a diktátor házához.

Sajnos, a diktátor ugyanannak az országnak a szülötte. Akit ugyanaz a pszichologizmus és historizmus nyomorít meg, mint azokat, akik vigasztalásért fordulnak hozzá. De mégsincs jó tanács híján. Azt mondja a tékozló fiának, hogy felejtsen. Azt mondja a klienseinek, hogy a mostani gyengélkedés csak múló depresszió.

S ha ezután a tékozló fiú pánikba esik, és azt veti fel, hogy szemlátomást maga a világ sem biztosít tele gyomrot, akkor azt mondják neki, hogy etesse meg ismét a disznókat, s ezzel a gyakorlati tevékenységgel feledkezzen meg az éhségéről. Minden ösztön, melyek úgy lármáznak, mint egy állatsereglet tagjai az elemi szükségleteik kielégítése végett, csordákban ostoroztatnak meg a megnemesítés céljából. Pszichológusokat fogadnak fel, hogy megtanítsák nekik ennek nemes művészetét. Innen származik a Keresztyén Ifjak Egyesülete és a Keresztyén Leányok Egyesülete, ebből indult el a cserkészmozgalom, valamint az általános hangsúly a testedzésen és a sporton. Azaz, amit a fej nem volt képes megtenni a tizennyolcadik, a szív pedig a tizenkilencedik században, arra felkérik a kezet, hogy tegye meg a huszadikban. A próféta megbukott. A pap is. Most jön a király.

Ti kritikusok, most álljatok készenlétben, és hagyjátok meg neki a maga óráját. Milyen jól tudjuk, hogy a király fogalmi ellentét egy olyan korban, amilyen a miénk, most azonban diktátornak nevezzük. Milyen jól tudjuk, hogy a leginkább embert próbáló fegyelem és gyakorlatozás következett el ismét, de most megnemesülésnek, vagy szinkópálásnak nevezzük. Ne legyenek hát lógósok: ez világháború. S nagyon jól tudjuk, hogy a teljes életnek nincsenek jelei, de várakozzunk türelemmel akár egymillió évig.

Azaz, az elérhető távolságban látszó könnyű győzelmek kitolódtak a távoli jövőbe. Mindenki kezébe kardot löktek: most egy egész nemzet, nem pusztán egy hadsereg mozgósít. A szabad polgárok korábban soha nem fogták fel „milyen ellenállhatatlanul képes a modern kormányzat rákényszeríteni az akaratát az egész nemzetre a nyilvánosság zárótüze alatt, a véleménykülönbségek elfojtása által különféle bejelentésekkel, bizonygatásokkal, hivatalos változatokkal és ismételgetéssel". Új, a kémkedéssel és a lázadással kapcsolatos törvényeket alkottak, hogy illegálissá tegyék a háborús program kritikáját. Ha valaki nem követi John Deweyt, az oktatási diktátort, ha bárki azt meri vallani, hogy az evolúciós elmélet nem a gyermekek torkán letuszkolandó evangéliumi igazság, legyen átok.

Ez a megújított és nagyobb hangsúly a lázadásellenes törvényen látszólag elmond nekünk valamit. Mikor William Bateson megtartotta a híres „Evolúciós hiedelmek és modern kételyek" című előadását, melyben bátran kimondta, hogy a fajok eredete olyan kérdés, melyről a tudomány egyelőre semmit sem tud, óvakodott bármiféle győzelemtől, amit a speciális teremtésben hívők az efféle kinyilatkoztatásból származtathatnak, ezt mondván: „Mikor efféle kijelentéseket teszünk, a tudomány ellenségei elérkezettnek látják az időt. Ha nem tudjuk megmondani itt és most, miképpen keletkeztek a fajok, akkor előzékenyen felkínálnak olyan megoldásokat, melyek kielégítik a maradiságot. Hirdessük tehát pontos és tévedhetetlen nyelvezettel, hogy az evolúcióba vetett hitünk rendületlen." Henry Fairfield Osborn hasonlóképpen mondja nekünk, hogy az evolúcióba vetett hite még akkor is rendületlen maradt, mikor a bizonyítékok meggyőzték őt arról, hogy a legkorábbi ember, amelynek bármi nyoma fennmaradt, ugyanolyan intelligens volt, mint a ma élő ember.

S ekkor a csendesen vágyakozó ismét előresiet, és azt mondja, hogy mindez egyre inkább egy elvesztett csata megvívásának tűnik. Ez a katonai kinézet, a hadi törvények eme szélsőséges szigorúsága, és kitartó hit eme hangos tiltakozásai a bizonyítékok hiánya mellett a belső ürességet mutatja. Nagy félelemnek kell lennie a sorokban. Ám még mindig várnunk és figyelnünk kell.

Szervezet

A teljes élet keresésére irányuló, általunk eddig áttekintett erőfeszítéseket egyfajta individualizmus, vagy elkülönülés jellemzett. Először a fejnek kellett üdvösségre juttatnia a szív és a kéz segítsége nélkül. Azután a szívnek kellett üdvösségre juttatnia a fej és a kéz segítsége nélkül. Végül a kéznek kellett üdvösségre juttatnia a fej és a szív segítsége nélkül. A most javasolt program azonban megpróbálja mindhármat egyesíteni. Minden tartalékot egyszerre vetnek be. Minden szárazföldi, légi és tengerészeti csapat egyetlen főparancsnokság alatt masírozik ebbe a végső, nagy, armageddoni csatába.

Az új pajzsra a hárfa van felfestve a szervezeti egység jeleként. Mert az angolban az *organism*, a németben a *Resonanz* most a szó. A szervezet eme új fogalma mindenfelé megtalálható. Ez mindenekelőtt összeköti az egyéneket. A régi pszichológia intellektualizmusa, és az új mechanizmusa utat enged a konfigurácionizmusnak,[11] az emberi személy központi mivoltára helyezett hangsúlyával egyetemben.

Azután, a szervezet eme elképzelésének a társadalomhoz, sőt a kozmoszhoz kell kötnie az egyént. S William James tudatküszöb alatti énje, jóllehet módosítva, szolgáltatja az összekötő kapcsot az egyén, és az „objektív" világ között. A kettős és a sokszoros személyiség elképzelései lágy átmenetet biztosítanak az egyik személyiségtől a másik lehetségeshez. Mindenütt földalatti kapcsolódási utakat fedeztek fel. A gyermekpszichológia áthidalta a szakadékot a felnőtt és a csecsemő között. Az állatpszichológia áthidalta a

[11] Konfigurácionizmus: alaklélektan, mely nem az egyéni stimulusokra koncentrál az emberi érzékelésben, tapasztalatban és emlékezésben, hanem azoknak a tágabb organizációs struktúráknak és asszociációknak (konfigurációknak) a jelentőségére, melyek között ezek a stimulusok bekövetkeznek.

szakadékot az állat és a gyermek között. A régi civakodás a tudáselméletről milyen lágyan és könnyen látszik ezzel megoldódni! Valóban szerzünk ismereteket az objektív világról? Természetesen, jön a válasz, mert mi magunk is részét és parcelláját alkotjuk az objektív világnak. Az új objektivizmus felváltotta a régit.

Még továbblépve, a tudósok mindenütt megerősítik a maguk szakterületein a szervezet fogalmát. Driesch vitalizmusa ismét feléledt a biológiában. De még fontosabb, hogy a fizikusok megvalósították a középkori alkimisták álmát. Maguk az elemek kezdenek el mozogni, és életjeleket mutatni. Az anyag halotti kinézete és mozdulatlansága a múlté. Az anyag elektromosság, s az elektromosságnak nem adható kellő kifejezőség, csak mentális szerkezetben: ennyire vékonnyá vált az elválasztó terület az anyag és az elme között.

A szerves egység titkos ügynökei azonban még tovább is mennek. Egyetlen nagy *Entschluss* (döntés) segítségével Barth felküldte léggömbbel a szerves egység üzenetét a mennybe. Azután már Isten sem merészelt továbbra is ragaszkodni a hajdani Monroe-doktrínájához, hanem csatlakozott a népek ligájához. Ezzel a transzcendencia és az immanencia közötti minden korábbi ellenségesség elvétetett, mert minden *Sein* (létezés) rendelkezik *Zeit*-tel (idővel). Isten az alkalomnak megfelelően tehető időbelivé, s mikor az egyezményt megismeri a menny, az ember azonnal örökkévalóvá válik.

Bizonyos, hogy a modernizmusnak, mindezen örökség örökösének van a számunkra üzenete. Ne csodálkozzunk, hogy prédikátorai időnként türelmetlenné válnak az ellenszegülésünk okából. Minek időzni Luther és Kálvin törvényszéki fogalmainál, mikor a művészet felváltotta az erkölcsöt? Miért ne csatlakozzunk Fosdickhez a szépség szentségének prédikálásában a szentség szépségének prédikálása helyett? Mindez a felhangolt húr, a kozmikus ritmus és rezonancia kérdése. Ha Isten is csatlakozott a szövetséghez anélkül, hogy félt volna elveszíteni a hitelét, akkor ti miért húzódoztok? Mert emlékezzetek meg róla, ha nem saját magatoktól csatlakoztok, végül majd valaki más fog rákényszeríteni benneteket a csatlakozásra. A modern élet bonyolultságának ezt már meg kellett volna tanítania nektek. A szerves egység és kozmikus rezonancia eme evangéliumát meg kell tanítanunk a nemzet gyermekeinek. Tegyük hát fel, hogy te elveted, hogy ezeket a tantételeket megtanítsák a gyermekeidnek. Ezzel veszélyessé válsz az állam számára, és ennek megfelelően kell majd bánni veled. Az államnak ki kell majd nyújtania a kedves, atyai kezét, hogy gyengéden és ellenállhatatlanul betereljen téged a sorba.

2. A teljes élet keresztyén meghatározása

A szervezet/evolucionizmus kritikája

Bizonyos, hogy aki nem látja itt a teljes életet, annak jó okot kell szolgáltatnia önmagáról. Ő szembeszegül napjaink minden tudományos és filozófiai véleményével. Ha valaki még mindig fenn akarja tartani a hagyományos nézeteket, azt azzal a meggyőződéssel kell tennie, hogy a hagyományos nézetek ugyanazokkal a problémákkal szembesülnek, mint amelyekkel a modern ember is szembesül. Sőt, azt is hinnie kell, hogy a hagyományos nézetek jobb válaszokat adnak ezekre a problémákra, mint amilyeneket a modern ember adott rájuk. Mi nem építhetünk külön iskolákat a hobbi kedvéért. S ez nemcsak azért van így, mert sokba kerülnek, hanem főleg azért, mert így nem tudnánk jól számot adni a hitünkről. Nekünk tehát meg kell adnunk annak az okát, amiért nem vagyunk összhangban az evangélium harmóniájával.

Most talán összefoglalhatjuk ezeket az okokat annak kimondásával, hogy túl sok a diszharmónia a harmónia evangéliumában. Vagy talán még jobb, ha azt mondjuk: egyáltalában nincs harmónia a harmónia modern elméletében. Ez nem a kicsivel több, vagy

kevesebb harmónia kérdése közöttünk és ellenfeleink között. A kérdés az: várhatjuk-e, hogy találunk egyáltalában bármiféle harmóniát?

Kezdetben kihangsúlyozhatjuk azt a dolgot, amire már utaltunk, nevezetesen hogy túl sok a háborús harsonaszó ellenfeleink békeprogramjának egészében. Egyetlen ország sem viszi a frontra az összes tartalékát, amíg az ereje nem a végét járja. Az afféle katonai hivalkodásnak, melyről utóbb szóltunk, azonnali győzelmet kell hoznia, vagy nem tehetünk mást, csak azt gondolhatjuk, hogy vereséget von maga után.

Azt kell mondanunk ellenfeleinknek: Nagyon jól tudjuk, milyen mértékű fegyelemmel sorakoztattátok fel a csapataitokat. A fegyelmetek minden egyes lépésnél szigorúbbá vált. A császárotok azzal fenyegetőzött, hogy a hadsereg ágyúit a saját emberei ellen fordítja, mert a forradalomról beszéltek, s azok az emberek, akik a teljes életet vezetik, nem lázonganak. A káplánjaitok alkalmas-alkalmatlan időben prédikálták, hogy maga a háború a teljes élet. Hadd bizonyítsuk ezt a dolgot a hivatalos dokumentumaitokból, mert ez mindennél fontosabb.

Az egyik vezető filozófusotok, Edgar A. Singer megpróbálta szemléltetni, hogy az egyetlen lehetséges vallástudomány az, ami a vágyakozás *a priori*-ján alapszik. Az ókoriak, mondja nekünk, úgy vélték, hogy a Danaidák[12] azért szerencsétlenek, mert arra ítéltettek, hogy a férjeik meggyilkolásáért szitával hordjanak vizet a pokolban. Így tekint a régimódi keresztyén is a mennyre a tökéletes nyugalomért. „De", mondja Singer, „pontosan az örök békességnek ez a kilátása az, ami zavar egy érett kort". „Mert Kant volt ugyanis az, aki először észrevette, hogy az isteninek nagyon is emberinek kell lennie, ha számunkra, emberek számára nem *eine reine Idee*".[13] S ez a dolog bökkenője. A modern ember nem elérni akar, csak előrehaladni. „Sem az ókori Danaidák, sem korunk emberisége számára nincs semmi fájdalom az elérés meghiúsulásában, de pokolian elég mindkettőjüknek, s minden embernek, ha bármiféle tartós balsiker lép fel az előrehaladásban".

De hol van akkor a harmónia, melyről oly sokat beszéltél? Létezhet a harmóniának bármiféle bizonyossága, ha bármelyik pillanatban felbukkanhat valami új és teljesen disszonáns hang? Nem akarod az „ennui"-t, ahogyan te nevezed, vagy a mi mennyünket. Rendben van. Nem érdekel az elérés. Rendben van. De akkor megmondanád, miképpen vársz előrehaladást a magad választotta pokol felé? Vajon a te poklod nem az Abszolút tagadásán alapszik? Magát a mennyet ostromoltad, hogy lehozd az örökkévalót a mulandóba. A te istened nem más, mint a következő, magasabb rendű lépés az előrehaladás folyamatában. Az előrehaladás elképzelésével azonosítottad ezt az istent. De honnan tudod, hogy volt-e, vagy lesz-e bármiféle előrehaladás egy olyan parttalan tengerben, melyben úszol? Minden dolog elszabadult, s még csak azt sem tudhatod, hogy lesz-e bármiféle irány, vagy útvonal bármi felé, melyet követhetsz. Ha igaz is a nyelvtanban, hogy két tagadás egyenlő egy helyesléssel, a logikában ez nem áll fenn. Nem várhatsz új helyeslést a tagadás tagadásából, ha nincsen működő dialektika. S pont itt jön a bökkenő. Nem hagytál atmoszférát, melyben a dialektika működhetne. Az űrrel kezdted, ezért az űrrel kell befejezned is. S az űrben nincs érvénytelenítő erő. Legfeljebb az időt jelölhetted volna meg, de még erre sem vagy képes. Parmenidesz nem engedné meg az ellenfeleinek, hogy bármi mást mondjanak, csak annyit, hogy „létezés", de mi még ezt sem engedjük meg. Örök hallgatással és örök mozdulatlansággal kell fizetned az előrehaladással kapcsolatos elképzelésedért. Soha nem rendelkeztél, és soha nem is fogsz rendelkezni semmivel, ami hasonlítana a teljes életről alkotott elképzelésedhez. Csak „Isten népe szombatjának" a paródiája fog a rendelkezésedre állni. A saját szavaid szerint jut is, marad is pokolian sok kudarc az előrehaladásban. Finomítsd hát, ha akarod, százszor is a modern matematikai géniusz összes intellektuális tortúrájával a Danaidák büntetését, de még csak megközelíteni sem fogod a végső

[12] A görög mitológiában Danaosz 50 lánya közül 49 meggyilkolták a férjüket atyjuk parancsára, s ezért örökre a szitával történő vízhordás eleve kudarcra ítélt feladatára kárhoztattak.
[13] Tisztán elképzelés, szigorúan hipotetikus fogalom

önellentmondást, ami az előrehaladásról alkotott elképzelésedben rejlik. Mi nem vonakodunk azt állítani, hogy bármiféle előrehaladásnak már maga az előfeltételezése is az abszolút öntudatos Isten létezésének helyeslő kijelentése. E nélkül az Isten nélkül még a pokol sem lehetséges, még kevésbé a menny. S ezzel az Istennel, miután a gonosz ténye adott, mindkettőnek léteznie kell.

Így ha most szólhatunk a prédikátorhoz is, azt mondjuk majd, hogy a harmónia általad prédikált evangéliuma szükségszerűen elbukik, mert nem tartalmazza Istent. Sok istent foglaltál bele, de Istent nem. Így aztán a köröd nem eléggé tág. A belefoglalási politikád a kizárás politikájának bizonyult. Isten nem fogadta el a belépéssel kapcsolatos feltételeidet a nemzetek ligájába. Ezzel szemben megszabja a feltételeket a belépéshez a Vele való harmóniába. Mi ezeket a feltételeket fogadtuk el. Megértettük, hogy ha harmóniában akarunk lenni az abszolút Istennel, akkor az Ő saját feltételei alapján kell harmóniában lennünk Vele. Ennek megfelelően vagyunk arról meggyőződve, hogy teljes életet élünk és fogunk élni.

Ezzel szemben te kétségbeesetten úgy döntöttél, hogy inkább a sivár pusztaságba mész, a józan ész ellenére abban reménykedve, hogy lesz Kánaán azon túl, és oázisok a kietlen odavezető úton, semhogy visszatértél volna az atyai házba. Egyes vezetőitek már kezdik bevallani, hogy nem tudják, hová mennek. Utaltunk már Osbornra és Batesonra. Hadd tegyük hozzá James Jeans bizonyságtételét, aki azt mondja, hogy „a tudománynak nincs bejelentenivalója”. Természetesen nem csodálkozunk azon, hogy a tudománynak nincs bejelentenivalója. A modern tudományos módszer kiindulópontja az abszolút tagadása. Ez a tagadás benne foglaltatik az úgynevezett nyílt elméjű viselkedésében. Ebből következik, hogy amíg a tudomány meg nem változtatja a módszerét, addig soha nem is lesz bejelentenivalója. A jelenlegi módszerével szükség lenne valakire Isten mögött, aki a bejelentést teszi, de még a tudósok sem állnak Isten mögött, mert a saját nézetüknek megfelelően össze vannak kötve Istennel. S ha ebből már eleget megértettél, s hajlandó vagy elismerni, hogy még semmit sem tudsz a valóság természetéről, akkor úgy látszik, az álláspontunk ismételten meghallgatásra talált.

Erről azonban mégsem beszélnénk, ha békén hagynál bennünket. Ezt azonban nem teszed meg. Ránk és a gyermekeinkre kényszeríted az agnoszticizmusodat. Jeans például azt mondja, hogy ez a világegyetem véletlenül keletkezett, és nem szabad többet spekulálnunk erről a dologról, mert véletlenek történnek. Azután, az emberi élet vonatkozásában azt mondja nekünk, hogy „az idők folyamán, nem tudjuk, hogyan, mikor, vagy miért, az egyik kihűlőben levő töredék megszülte az életet”. Így történik meg, hogy az alázatos tudós, aki azt állítja, hogy megelégszik a tények kutatásával a laboratóriumban, hitelen filozófussá, teológussá, tanárrá, és prédikátorrá válik, nagy adagokban igyekezvén letölteni a torkainkon az antiteista metafizikát a tudomány félelmetes nevében.

Itt érjük el a kortárs anti-teista gondolkodás legmagasabb vízszintjét. Ellenfeleink nemcsak azt vallják, hogy semmit sem tudnak a valóság természetéről, de azt is, hogy senki más sem tudhat arról semmit. Napjaink tudósa gyakorta nem az alázatos kutató, hanem a hit harcos prédikátora, s az általa prédikált hit az agnoszticizmus hite. Láttuk, hogy minden dolog ehhez a ponthoz közeledik. A tudományt és a filozófiát manapság ritka kivételektől eltekintve nyíltan szembeállítják a keresztyénséggel, valamint az annak alapjául szolgáló teizmussal.

A teljes élet, mint közösség Istennel

Mi mást tehetnénk tehát, mint vesszük mind a kardot, mind a vakolókanalat? Rákényszerülünk a hitünk védelmére. A teljes élet, amit a világ hiába keresett, a birtokunkban van. Van abszolút Istenünk, Akivel közösségben már most teljes életet élünk. Van abszolút Istenünk, s egyedül Ő képes értelmet adni minden, az előrehaladással kapcsolatos

erőfeszítésünknek. Van abszolút Istenünk, s egyedül Ő képes azt garantálni, hogy amivel most elviekben rendelkezünk, az később majd teljes mértékben meg is fog valósulni.

Modern a mi álláspontunk? Ha a szervezet elképzelése modern, akkor mi modernek voltunk azokban az években és évszázadokban mindvégig, amiknek el kellett telniük ahhoz, hogy a „modern gondolkodás" modernné váljon, mert mi soha nem választottuk külön a fejet, a szívet és a kezet. S ami az embernek a környezetébe illesztését illeti, mi soha nem kerestük a teljes életet az ember elválasztásával akár a kozmosztól, akár Istentől. A modern törekvésekről adott rövid összefoglalónk megmutatta, hogy maguk az ellenfeleink is érezték, megcsodálták, és a háztetőkről kiabálták, hogy a teljes élet csak az embernek a teljes környezetével való egységében lehetséges. Miért kellene hát félnünk azt hirdetni, hogy teljes életünk van, mivelhogy a teljes környezet is benne foglaltatik az Istenről és a világról alkotott elképzelésünkben?

Ezt a dolgot is észben kell tartanunk, mikor az oktatáspolitikánkat formáljuk. Oktatási ideáljaink ellenpólusai az ellenfeleink oktatási ideáljainak. Mennyire lehetetlen hát az oktatási ideáljaink bármely kielégítő módon történő tanítása, amíg nincs tanulmányi befolyásunk valamennyiünknek. A környezetre helyezett modern hangsúly önmagában is figyelmeztetés számunkra, hogy ne elégedjünk meg azzal, hogy itt-ott elszórjuk a vallás magját a sajátunkkal szöges ellentétben álló oktatási programmal történő együttműködés keretében. Aztán a tény, hogy a hangsúly többé már nem a fej, vagy a szív, vagy a kéz felszabadításán van, hanem az egész személyiség felszabadításán, s a bátorságnak, amivel ezt a felszabadítást hirdetik, ismét meg kell értetnie velünk, hogy a felekezeti oktatás ellenzésének milyen fokára jutott már el a korunk. A kérdőívek, melyek jelzik az Istenséggel kapcsolatos utalások csökkenését a manapság használatos olvasókönyvekben a magyarázatukat a fentiekben taglalt mozgalomban lelnek magyarázatra.

Milyen dicsőséges feladatnak kell hát lennie a tanításnak egy keresztyén iskolában! Az oktatás területe az, ahol a küzdelem Isten mellett, vagy ellen eldől. A tanárok a front legveszélyesebb szakaszán harcolnak.